

Ләззат
ӘДЕНОВА

Зергерлік
Өнер
нақыштары

Ләззат ӘДЕНОВА
Тоққожа ҚОЖАҒҰЛОВ

ҚАЗАҚ ӨНЕРІ

ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕР НАҚЫШТАРЫ

РГУ «Казанская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова», ИКС РК
ИНВ № 178588
ҚР МСМ «Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы» РММ

«Аспанғау» баспасы
Алматы 2018

ӘОЖ 745/749(084)

КБЖ 85.125я6

Ә56

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі «Мәдениет және өнер саласындағы бәсекелестікті жоғарылату, қазақстандық мәдени мұраны сақтау, зерделеу мен насихаттау және мұрағат ісінің іске асырылу тиімділігін арттыру» бағдарламасы «Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін сатып алу, басып шығару және тарату» кіші бағдарламасы бойынша жарық көрді.

Ә56 ӘДЕНОВА Ләззат, ҚОЖАҒҰЛОВ Тоққожа.

Зергерлік өнер нақыштары. Кітап-альбом / Әденова Ләззат, Қожағұлов Тоққожа: — Алматы, «Аспантау», 2018 — 209 б.

ISBN 978-601-03-0539-7

Бұл кітапта бастауын сонау көне замандардан, Сақ дәуірінен алатын қазақ халқының ұрпақтан ұрпаққа мирас болып келе жатқан ежелгі зергерлік өнерінің пайда болуы, қалыптасуы, дамуы, қыр-сыры жайлы әңгімеленеді. Осынау ғажайып өнердің қазақ даласына кеңінен қанат жайып, салт-дәстүрімізбен қабысып, талғампаз халқымыздың әсемдік әлеміне терең бойлап эстетикалық қарым-қабілетін танытатын қолөнер шеберлерінің, ұсталардың, зергерлердің талантын, дарынын паш ететін керемет туындылары соның айғағындай.

ӘОЖ 745/749(084)

КБЖ 85.125я6

ISBN 978-601-03-0539-7

© Әденова Л., Қожағұлов Т.

© Аспантау, 2018

АЛҒЫ СӨЗ

Елбасының халыққа жолдаған «Рухани жаңғыру» бағдарламасы бойынша қазіргі заманда ең маңыздысы — ата-бабаларымыздың бай мәдени мұрасын сақтау және әрі қарай дамыту мәселесі, және халықтың жадында сақталған «Мәңгілік ел» идеясының негізгі кілті болып табылады. Мәдениетіміздің мақсатты және жүйелі дамуы, мемлекеттің «Рухани жаңғыру» бағдарламасында айқын көрініс табады. Бағдарлама негізі мемлекеттің гүлденуіне арналған жоспарды жүзеге асыру бойынша болашаққа бағытталған стратегиясы, бұл бағдарламаның идеясы мен көпжылдық тарихы бар елдің мәдени дамуының тарихи тереңдігі, сақтар мен ғұндар және үйсін мен қаңлы, түркі, Алтын Орда, Көк Орда, Қазақ хандығы және басқа да мұрагерлері — қазақтар болып табылады. Дәстүрлі құндылықтарды қолдау, ұлттық бірегейлікті анықтау жаңа құндылық бейімделулерді қалыптастыру және дамыту, инновация мен жаңашылдықтың ұлттық міндеттемесі, тарихи құн-

дылықтары, салт-дәстүрі, ұлттық мерекелер, дәстүрлі өнер және қолөнерді жаңғырту, негізінен тілді дамыту арқылы жүзеге асырылады. Бұл тұрғыда, көшпелі қазақтардың материалдық және материалдық емес мәдени мұрасын кең ауқымды зерттеулері мәдениетімізді нығайтуда және біздің этникалық жадының бос орнын толтыруда. Бұл қазақтың дәстүрлі қолөнерінің ең өкілді өнер түрлерінің барлығына да тиісті. Қазақтың көшпелі мәдениетіне байланысты зергерлік өнер — нағыз кәсіби нысанаға айналды.

Көшпелі қазақтың зергерлік өнерінің тарихи және мәдени генезисінің кәсіби нысанын жинақтаған, түсті және бағалы металдарға бай алтын мен күмістің кен орындары арқасында Қазақстан осы өнер түрін ауқымды дамыту үшін материалдық тұрғыдан қамтамасыз ете алмауы мүмкін емес. Уақыт өте келе, мамандар шығармашылық класс құрды — зергерлер — мәдени мұраны сақтаушылар. Көпшіліктің негізгі және сүйікті зергерлік бұйымдарының негізгі материалы күміс болды. Сондықтан белгілі

этнолог Тоқтабаев «қазақ зергерлерінің жолы – күміс» деген. Күміс – қазақтың дәстүрлі мәдениетінде моральдық тазалық, киелілік және пәктіктің белгісі болып табылатын басты құндылық, күмістің айрықша белгілеріне оның ақ түсі мен сапасының бұзылуы мен шіруге бейімділігінің болмауында. Күмістің сапасына байланысты ежелгі дәуірден оның сиқырлы маңыздылығына сеніп, зұлым күштерден сақтайтындығына сенген. Бұл – металл рухани және тән тұтастығының символы болғанымен, алтын және күміс мағынасы бір-бірінен ерекшеленеді. Күміс тірі адам табиғатын көрсетеді, сондықтан, қасиетті зергерлік бұйымдар дайындау үшін өте ыңғайлы болып табылады. Күміс тәнмен байланысқа түссе, ауру немесе рухтың тазалығын сезіп қараюы арқылы адамның жаны мен денсаулығының халін көрсетеді.

Сондықтан, рухани көмектен бөлек, денедегі сырқатты күміс зергерлік бұйымдар арқылы анықтап, әрқашан адам денсаулығының бұзылғаны туралы белгіні біліп отырған. Бұны көшпелі қазақтар біздің ата-бабаларымыз пайдаланды. Жалпы, біз қазіргі заманғы Қазақстанда зергерлік бұйымдарды

жасауды жоғарғы деңгейге жеткізу үстіндеміз. Еуразияның зергерлік қолөнері мен Үнді-Еуропалық өткен ежелгі зергерлік бұйымдары жоғары инновация мен дәстүрді біріктіруге ұмтылады. Қазақстанда зергерлік бұйымдар ежелден әзірленді деп айтуға болады. Тіпті әртүрлі тәсілдермен, қазіргі қазақ зергерлерінің ою-өрнектері мен скиф-сақ шығармаларын салыстыра отырып, контрасты композициялық құрылыс өнімдерінің ұқсастығын көруге болады. Ежелгі дәстүрлердің таңғажайып өміршеңдігін және сәндік ерекшеліктерін және зергерлік кәсіптің негізгі технологиялық ұқсастықтарын табуға болады. Қазіргі таңда Қазақстанда зергерлік өнер мектептері мен ұста-шеберлердің көбеюі қуантуда. Еліміздің мектептері әлемдік өнер нарығында сөзсіз танымал болып келеді. Қазақстанның қазіргі заманғы зергерлік өнер нарығын дамыту үшін мемлекет тарапынан әртүрлі жағдайлар жасалып жүргізілуде, сондай-ақ бұл мәселелер көптеген мемлекеттік мекемелердің назарынан тыс қалған жоқ, қазір «Рухани жаңғыру» бағдарлама аясында ауқымды сипатқа ие болуда. Қазақстан зергерлік қолөнер шеберлерінің туындылары бірне-

ше рет халықаралық деңгейде, оның ішінде беделді марапаттарға ие болғандықтарын мақтанышпен атап айтуға болады. Шығармашылық тәжірибелер мен ұлттық дәстүрді қолдану арқылы, Қазақстанның қазіргі заманғы зергерлік өнерінің жаңа деңгейге көтерілуі этноавангардты ұлттық зергерлік өнер нарығы бағытындағы жағдайда сипатталады. Өйткені, қазіргі заманғы зергерлік өнер туындылары, зергерлік өнердің дамуына үлкен үлес қосып, олардың ерекшеліктерін

әлемге түсіндіріп, көшпенділердің әлемдік кеңістік-ауқымдығын қайта ашқандай. Қазіргі заманғы өнердің құрал түрлері, ежелгі дәстүрлерді арттырып Қазақстан өнеріне үлес қосуда. Солардың ішінде қазақ зергерлік өнерінің сарапшылары мен белгілі шеберлердің арасында Дәркембай Шоқпарұлы, Аманкелді Мұқажанов, Болат Атамқұлов, Серік Рысбеков, Сержан Бәшіровтың, Берік Әліби, Илья Казаков және т.б. есімдерін алтын әріппен жазуға болады.

ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕР НАҚЫШТАРЫ

Қазақ халқының ерте заманнан бастау алған зергерлік өнері халық тарихымен, өмірімен, шаруашылығымен тығыз байланыста дамыды. Сәндік үшін тағылатын әшекей бұйымдар киімнің бір бөлігі ретінде саналған. Ежелгі заманнан бастап адамдар сүйектен, ұлутастан жасалған неше түрлі алқа, білезіктер таққан. Аңға шыққан адамдар аулаған аңдардың тістерін, сүйектерін әшекей ретінде пайдаланған. Сонымен уақыт өте келе зергерлік бұйымдардың сәндік рөлі алға шыға бастайды. Қазақтың әшекей бұйымдары — халықтық

қолданбалы өнеріміздің ғана емес, бүкіл ұлттық мәдениетіміздің асыл қазынасы. Зергерлік өнер — ерте заманнан келе жатқан, әрі халыққа көп тараған сәндік және қосалқы өнердің бір түрі. Алтын, күміс, асыл тас және сүйекті пайдаланып, сәнсалтанат үшін әшекейлі жиһаз, қызкеліншектердің сәндік бұйымдары мен қару-жарақ, сауыт-сайман, ер-тұрмандар жасалған.

Қолөнер шығармашылығы — халықтың мәдениеті мен материалдық дүниетанамының, этностың өзін танытуының маңызды бір саласы. Ұлттың өзіндік ерекшелігінің мәні,

мәдениеті мен өркениетінің тамаша үлгілері ықшам әрі терең бейнеленеді. Қазақ халқының шығармашылық көзқарасымен байланысы бар бұл өнері этномәдени болмысының қалыптасуына, ұлттық мәдениетінің дамуына айтарлықтай ықпал етеді.

Қазақ халқының көне заманнан сыр шертетін дәстүрлі қолөнерінде сәні мен салтанатына тәнті еткен зергерлік өнері маңызды орын алады. Көркемөнер шығармашылығының осы бір түрі өнердің барлық буынын бойына жинаған. Керемет пішін үлгілерін жасауда мүсіншіге тән көркемдік, сезімталдық, ою-өрнек құрудағы композиция қиялының үшқырлығы, бейнені кескіндеуде саусағының дәлдігі, түстік үйлесімдік құруда кескіндемешіге тән көкірек түйсігі болғанда ғана зергер шеберліктің шыңына жете алады. Әртекті өнер саласын өз бойына сіңіре білген өнер иесі қайтанбас төл туындылар жасайды. Өнер иесі жан бітірген туындының келісті пішіні, айшықты түсі мен өрнегі адамды өзіне тартып,

айналаны ұмыттырып, тамаша қиял әлеміне жетелейді. Қолөнер — ғасырлар бойы дамып, қалыптасып келе жатқан өнер, атадан балаға мұра ретінде бізге жеткен дәстүрлі халық шығармашылығының ерекше түрі. Қандай халықтың қолөнері болса да оның тарихы мен қоғамдық құрылысы, әдет-ғұрпы, жөн-жоралғысы, салт-санасымен астасып қатар өркендейді. Қолөнер — адам баласының көркемдікке, нәзіктікке, сұлулыққа деген ұмтылысын, сол бағытта табиғатты өзінше таңбалап бедерлеуін, сұлулықты іздеуге деген құштарлығын танытады. Сан қилы кезеңдерден өтсе де, көркемдік бейнелердің өзіндік ерекшеліктерін бұлжытпай сақтай отырып, ұрпақтан ұрпаққа мирас ретінде жалғасын тауып келе жатқан қолөнеріміздің ішіндегі киелі әрі күрделілерінің бірі — зергерлік өнер. Зергерлік өнердің ұлттық мәдениетімізде тарихи орны ерекше болумен

қатар, бір жағынан халқымыздың материалдық мәдениетінің дәрежесін көрсетсе, екінші жағынан — рухани жан дүниесін, философиялық, эстетикалық көзқарастарын білдіреді. Үйсіндер — Орталық Азия аумағындағы ең ірі алғашқы тайпалық бірлестіктердің бірі (б.з. дейінгі II ғасыр). Мыс, темір, асыл металл өндіру, балқыту және өңдеу үйсіндердің шаруашылығында маңызды орында болып, алтын және қола кең көлемде қолданылды. Олардан білезіктер, сырғалар, сақиналар, киім әшекейлері жасалынды. Зергерлік бұйымдар арасында алтын, мыс, қола сымдарынан оратылып жасалған сырғалар, тастан жасалған салпыншақтар, бір жағы құстың мүсіндік бейнесімен әшекейленген қолатүйреуіштер кездеседі. Алматыға жақын жердегі Қарғалы шатқалында табылған алтын бұйымдар ежелгі үйсіндердің зергерлік өнерін жарқын сипаттайды. Диадема ежелгі үйсіндердің зергерлік өнерінде өз орнын тапты. Диадемадағы (тәжсәукеле) суреттерде үйсіндердің діни нанымдары және мифологиясы бейнеленген болуы керек. Үйсін қоғамындағы ру-шонжарларының атрибуттары (төлбелгілері) да өте қызықты: тастан және алтыннан

жасалған мөрлер. Әлемді елең еткізген өлмес мұраның бірі — Есік қорғанынан табылған «Алтын адам» бейнесі. Жерленген мәйіттің басынан аяғына дейін алтынмен апталған, киім киісіне қарағанда оның патша сарайына қатысы бар немесе бір тайпа елдің көсемі екеніне шүбә келтірмейміз. Бұл тек құнды археологиялық олжа ғана емес, ата-бабамыздың жоғарғы мәдениеті, тарихы, біздің тарихымыз бен мәдениетіміздің алтын тұғыры. Табылған алтын киімді адам және оның бойындағы сақтардың жануарлар стилінде жасалған алтын әшекейлер жиынтығы әлемді таңғалдырған, дүниежүзілік маңызы бар ғажап оқиғаға айналды.

Төрт мыңнан астам алтын пластинкалардан құралған қапсағай сауыт, қанатты тұлпар мен арқар бейнесі қондырылып, алтын жебелермен көмкерілген шошақ бөрік және басқа да әшекейлер, дулығаны көмкерген алтын бастырмалар өте бір нәзіктікпен бедерленіп сызылған. Бастырмалардың ішіндегі көңілді ерекше аударатыны — «Тау басындағы барыс» бейнесі. Барыстың шиыршық атқан айбарлы бейнесі, сан құбылған қимыл-қозғалысы, бедерleme мәнерлі сызықтарының толқынды тарамдары адамды ар-

бап сүйсіндіреді. Екінші бір ерекшелігімен көзге түсетін зат — белдеме-белдіктің айшықтары. Белдіктің қапсырмасындағы бұғының бейнесі бедерлеме өнері тарихындағы айшықтау тәсілінің озық үлгісі.

Халықтың қолданбалы өнері сол этностың өзіндік көркемдік шеберлігінің нысаны болып табылады. Көркемөнердің өзіндік этникалық өзгешеліктердің мәні, мәдени өркениеттердің бірегейлігі терең және жүйелі түрде бейнеленген. Қазақтардың дәстүрлі қолданбалы өнерінде өзіндік толысқан бейнелі әсермен, жарқын және мерекелік мағыналы өмірмен сипатталатын зергерлік өнер аса маңызды орын алады. Адам бейнесіне эстетикалық көрік беретін әшекейлер оның иесін сақтау-қорғау және ынталандыру сияқты игілікті қызметтерді атқарған. Сонымен қатар, зергерлік бұйымдардың салт-дәстүрмен, әдет-ғұрыптармен және кәделік жоралармен байланысы, әрі олардың қажеттілігі, сол бұйымдардың ерекше таңбалық мазмұнымен анықталады.

Қазақстанның жер қойнауының көне заманнан бері түсті және асыл металдарға (алтынға және күміске) бай болуы — металл заттарды көркемдеп өңдеу кәсібінің

дамуымен анықталады. Халық шығармашылығының қарастырылып отырған түрін талдау барысында сақтар мен сарматтар, үйсін, ғұн және қимақ-қыпшақтардың салт-дәстүріне қатысты көркемдік бейнесі, шығу тарихының маңызды тұстары, ою-өрнектер жүйесі, өткен дәуірдің кейбір сындарлы ойлары айқындалады.

Металдарды өңдеудегі қолөнер еңбегін негізінен, материалдың түрлері бойынша бөлді: ұста — олар темірмен жұмыс жасайтын шебер, қола құюшы — олар мыспен, қоламен, жезбен жұмыс жасайтын шебер, қымбат асыл тастар және бағалы металдан әшекейлер жасайтын шебер — зергер деп аталған. Қазақ арасындағы шебер-ұста көп ретте, әсіресе, XX ғасырда, жоғарыда аталған барлық қызметтерді бір өзі ғана орындай білген.

Шебер-ұста көбіне отырықшы аудандардағы аула ішінде орналасқан шеберханасында (дүкен, ұсталық, ұстахана, теміршіхана) жұмыс жасайтын. Көшпелі аудандарда арнайы үй-жайлары болмаған жағдайда ескі киіз үйдің, тұрғын үйдің (қыстаудың) бір бұрышын пайдаланған. Жазда ауласындағы күннен қорғайтын қалқа астында жұмыс жасайтын.

Көшіп жүріп ауыл аралап, тапсырыстар алатын, байлардың қыстақтарында жұмыс жасайтын зергерлер болды. Зергерлік істің ар

найы дағдыны, икемділікті талап етуіне қарамастан, олар шаруашылық қызметтің басқа түрлерімен үйлестірілетін. Тек қалаларда ғана нарыққа арнап жұмыс істейтін шебердің кәсібінің сипаты қолөнерлік бағытта болды. Егер қалаларда түрлі елдерден шыққан қазақ шеберлері болса, ауылдардағы шеберлер, негізінен, жергілікті жұртың өз рулас зергерлері болған.

Ауылдарда зергерлік істі дамытуға ықпал еткен – зергерлік әшекейлерге деген тұрақты сұраныс болды. Қазақ қыздарын зергерлік өнімдермен ауылдық жерлерде жеткілікті дәрежеде қамтамасыз етпеді, қарапайым сауда-саттық қана орын алды; жергілікті зергерлердің жұмыс ақысын бөліп-бөліп төлеп, кейде малмен есептескен. Қазақ шеберлерінің арасында кеңінен таралған: «Бір ауылда бір әйел болса да, зергер жұмыссыз қалмайды» деген мақал бар. Қазақ және басқа да Шығыс халықтары әйелдерінің сол кездегі әлеуметтік мәртебесінің символы осы зергерлік бұйымдар болған. Мысалы: Батыс Қазақстанда қалыңдық киімінің

зергерлік әшекейлерінің салмағы 10 килограммға дейін жеткен.

Қазақстан аумағында б.д.д. II мың жыл бұрын пайда болған зергерлік іс өз тарихында ұзақ және күрделі даму жолын бастан кешті, кейде өсу кезеңдері, сол сияқты әлсіреу, тоқырау мен жаңару сияқты сатыларынан өтті. Жаугершілік заманға (Шыңғыс хан, Темір және әсіресе, XVII – XVIII ғғ. жоңғар шапқыншылығына) қарамастан, халық шеберлері өздері жинақтаған әрі басқа да этностардың кәсіби тәжірибесін қабылдауға, өңдеуге қатысты көркем құндылықтарды сақтауға және ұрпақтан ұрпаққа беруге ұмтылды.

Зергерлік іс – өндірістің ерекшелігі, оның күрделілігі мен кәсібилігіне орай кәсіби қолөнеріне жататын және бұл істі тек ерлер ғана атқаратын. Шебер зергер түрлі үйрену кезеңдерінен өтуі тиіс болатын. Шеберлер өздерінің немесе тапсырыс берушінің материалдарымен жұмыс істеді. Еңбегі үшін төленетін жалақы: мал, астық, кілемдер, киім-кешек, азық-түлік, күміс түріндегі табиғи тауарлар болатын. Төлем әрбір зергер үшін түрліше болды, олардың еңбекақысы бірдей болмайтын, әдетте, еңбекақысы туралы алдын ала

шеберлермен келісім жасалмайтын, дегенмен, олардың еңбегі көбіне лайықты бағаланатын. Өйткені, зергерлік істе шебер адам нәзік талғам иесі ретінде мамандануы қажет болды, зергер мөлшері 200 бірлікке жететін аспаптармен және сан мөлшері одан да асып түсетіндей айла-тәсілдер арқылы жұмыс істеуі тиіс еді. Қазақ зергерлерінің қызметінде халық шеберлеріне тән синкретизмдік ойлау, рухани терең бойлау құбылыстары айқын көрінеді. Бұл жайт дәстүрлі зергерлік бұйымдардың үздік үлгілерінің эстетикалық тартымдылығын, зергердің рухани тұлғасын анықтайды, оның жұмбақ шығармашылық қызметін ерекше сезіммен қабылдауды білдіреді.

Материалдар ретінде, негізінен, күміс пайдаланылды, бұйым қатты және берік болуы үшін сол күмістің мыспен, қалайымен шағын қоспалары қолданылды, өйткені таза күйіндегі күміс, алтын – өте жұмсақ металдар. Бай адамдар үшін алтын сирек қолданылатын, ал кедейлер үшін мысты пайдаланатын. Жергілікті жердің күмісімен қатар, Орта Азияның, Шығыс Түркістанның түрлі жәрмеңкелерінде сырттан тасымалданып әкелген күмістер қолданылған. Осы сияқты

Ресейден әкелінген темір тиын құрамды бөліктер, салпыншақтар қолданылды не олар қайта құйылып өңделді.

Зергерлік бұйымдар жасау үстінде асыл тастарға қарағанда түрлі-түсті тастар маңызды орын алды, көбіне жартылай қымбат және өңделетін тастар қолданылды. Таудың сутасы (тау хрусталі), қызғылт сары түсті асыл тас – ақық, көгілдір түсті асыл тас – перуза кеңінен, өңделетін тастар сирек пайдаланылды, ал табиғатта жиі кездесетін кварцты тас – яшма, ашық жасыл түсті минерал – малахит, көкшіл түсті минерал – нефрит, көк түсті бағалы минерал пайдаланылды. Лағыл маржан, жылтыр меруерт, сондай-ақ өзендегі ұсақ меруерт түріндегі органикалық тастар кеңінен қолданылды, ал теңіздің інжу тастары сирек пайдаланылды. Өтімді бұйымдардың ішінде түрлі түсті шынылар болды, кейде олар түймелер ретінде қолданылды, осы сияқты қыштас және құрманың сүйегінен жасалған күміс жалатылған бұйымдар сыйға тартылды.

Асыл тас тәріздес әртүсті мөлдір шынылар минерал қосылған кварц құм қоспаларын балқытудан алынған. Бұдан басқа, мөлдір емес шынылар – смальта болды, ол қызыл ақық тасқа ұқсайды.

АСЫЛ ТАСТАР

Зергерлік бұйымдар қоғамның барлық әлеуметтік топтарында үлкен сұранысқа ие болды, өйткені олар тек өзіндік эстетикалық табиғатымен ғана емес, сонымен бірге әдет-ғұрып, салт-дәстүрге, барлық рухани болмысқа байланысты атқаратын өзіндік ерекшеліктерімен де қызықтырды. Әшекейлердің эстетикалық мақсатынан басқа да оның иесінің жынысын, жасын, әлеуметтік, мүліктік, этноаймақтық айырма-

шылықтарын білдіретін, сондай-ақ тылсым күш беретін, этностарды біріктіретін қызметі болды. Бұйымдардың жоғары семиотикалық мәртебесі оларды әдет-ғұрыпты рәсімдеу жүйесіне белсенді енгізуге септігін тигізді, әсіресе кәделік сыйға тарту міндетті болып табылатын ерекшеліктері бар мерекелерде (үйлену тойларында), басқа да түрлі салт-дәстүрлерде үлкен қолданыс тапты.

Зергерлік әшекейлерінің бүкіл

жастағы әйелдер өздерінің жылтыр меруертке қызығушылығын оларда күміс сияқты ай сәулесінің бөлшектері бар деп ұғатындығына байланысты түсіндірді. Инжу мен жылтыр меруерт бақыт, байлық әкеледі деген түсінікке орай олар киімнің сән үлгісінде кеңінен қолданылды. Меруерттерден қамзол үшін түймелер, ілгектер, шаш бұрымдарына арналған әшекейлер, сәнді салпыншақтар және басқа да бұйымдар дайындалды, оларды жапсырма, ілмек, бау түріндегі күміс элементтермен толықтырды.

Қазақтардың түсінігінше, көгілдір түсті асыл тас – перуза бақыт әкеледі, ал, сыйға тартылған перуза көңіл күйдің көрсеткіші болып табылады, иесі ауырған жағдайда оның түсі қарайып кетеді. Сүйікті лағыл маржан тас өз иесін көз тиюден, пәле-жаладан сақтайды және өмірлік игіліктерге жетуге, өмірге дені сау, көп ұрпақ әкелуге септігін тигізеді. Осы әшекей тастарды бұйымға бекіткенде, оларға құдіретті қасиеттер беріледі, өте маңызды сәндік рөлге ие болады.

Қазақтардың салтында қыздардың және әйелдердің әшекейінің жоқ болуы – әдеп қағидаларын

құрылымы та-
нымдық мәнге ие: пішімі,
тұтастығы немесе оның бөл-
шектері, материалы мен ою-
өрнегі мағынаға толы. Бұйымға
жапсырылған тастар белгілі бір
нақты мағынаны білдірді. Осы-
лайша, мысалы, жүзіктердегі, бі-
лезіктердегі ақық тас оны тағып
жүрген аруларды тылсым күштен,
аурулардан қорғауға тиіс болды.

Жылтыр меруертке, інжуге құ-
марлық – қазақтың мәдени са-
насында қалыптасқан айға та-
бынумен тығыз байланысты. Үлкен

сақтамау болып саналған, себебі — олардың болмауы, қаралы күйді білдірген, сондықтан әшекей қыз балаға жастайынан тағылып, бүкіл өмір бойына серік болған. «Әшекейі жоқ әйел жапырағы жоқ ағашпен тең» деген.

Алғашқы әшекейлер: Құран Кәрім сүрелері жазылған ақ-қара моншақ білезік, күміс қаптамадағы үкінің тырнағы, үшбұрышты бойтұмарлар бейкүнә баланы аурулардан сақтап, жақсы өмір сүру мақсатында бір жастағы сәбидің киіміне тігілген. Кішкентай қыздар 4 жастан асқанда, олардың құлақтарын тесіп, сырға салған. Есеюіне қарай, қыздардың әшекейлері де ұлғайып, олардың пішіндері күрделеніп, өзгеріп отырған.

Қыз 12 жасқа толғанда қалыңдық ретінде қабылданған, ол әшекейлердің толық жиынтығын таққан, оған төмендегі бұйымдар енген. Кеудесіне тұмар, алқа, құлағына сырға, бұрымына күміс салпыншақтар тағылған, қолына білезік, сақиналар мен жүзіктер кигізілген. Көйлек, қамзол, баскиім, былғары мен күдері, барқыт, қамқадан жасалған белбеу және аяқкиім түрлі түсті тастары бар күміспен қапталып, сәнді түйреуіштермен, ілмектермен, оюмен

өрнектелген, айылбастармен безендірілген. Осы бұйымдардың барлығы әдемі сыңғырлаған әуендерімен, күміс түсті жарқылымен және түрлі түсті тастардың толықтығымен қыздардың ажарын ашып, киімін көркемдеп, олардың көз тартатын сұлулығын көрсеткен.

XVIII — XX ғғ. басында тұрмыс құрған қазақ қыздарының той киімдері барынша ертеден келе жатқан белгілерімен ерекшеленді. Барлық зергерлік бұйымдар сән-салтанаттылық белгісінің әсерін қалдыруға бағытталды, әрі қалыңдықты көзтиюден сақтауға арналды, деннің сау болуына, дүниеге көп ұрпақ әкелуге ынталандырды.

Сәндік және рухани танымдағы ең маңызды және өте қымбат болып саналатын баскиім, ол — *сәукеле*. Бұл баскиім биіктігі 70 см., конус пішіндес болады, ол ауқымдылығымен және ерекшелігімен өзгешеленіп, ең алдымен, ой-сананы таңғалдырады. Баскиімнің төменгі жанындағы жақтауларынан жағалай шашылған маржандар жақтау, жақ моншақ, бет моншақ, сәукеленің бет моншағы сияқты көп моншақтармен көмкеріледі.

Сәукеленің құдіретті қасиеті бар деп саналған, оны күн сәулесінің таралуын көрсететін конустық

пішінмен, сондай-ақ заттың бетін сәндік түрде безендіретін металл бұйымдар арқылы білдірген. Баскиімнің шеткі жақтауын бойлай көлемді ұзын салпыншақтар — шекеліктер ілінген, кейде олар сәнді тізбекті қатарлар құрайды.

Сырға — әйелдердің қадірін білдіретін міндетті атрибут болып саналады, өйткені олар қыздардың сыртқы сұлулығын қалыптастыруға ықпал етті және оның бойындағы табиғат берген міндетті орындауға байланысты — бұл бұйымдар болашақта дүниеге ұрпақ әкелудің мәнін түсінуді үйрететін және оның табысты болуының өзіндік кепілі болатын. Дәстүрлі тұрмыста әлі күнге дейін әйелдің құлағында сырғаның жоқ болуы әдептілікке жатпайды. Сырға жыныстық тұрғыдан алғанда әйелдің ерден айырмашылығын білдіреді деп саналады.

Қазақ қыздары киімінің тұрақты элементі шашбау әшекейлері болды, ол әйел затының өзіндік ерекшелік белгісін білдірді. Шашбау әшекейлері құрылымы бойынша екі түрге бөлінді. Бірінші, оның жинақы болып келетін түрі *шолпы* деп аталады, ол сырғымалы құрама бөліктерден: жылтыр меруертпен біріктірілген дөңгелек, гүл тәріздес

әшекейден, жартышеңбер немесе орыстың (оның ішінде жалған) тиындарынан, әртүрлі пішінді жұқа медальоннан, күміске бекітілген түрлі түсті тастардан құралады.

Екінші түрдегі әшекейдің жалпы атауы — *үзбелі шашбау*, ол — ұзындығымен ерекшеленеді, оның сәндік элементтері мынадай: күміс шынжырлармен немесе жүн, жібек баулармен, маржан моншақтармен, таспалармен безендіріледі. Бұл әшекейлердің элементтері шолпыға ұқсас жасалуы мүмкін. Шашбаулар бұрымға бекітіліп, олардың ұзындығын көрсететін, сонда ұзын үзбелі шашбау бұрымға ілінетін, не олар күміс шынжырлар мен түрлі түсті сымдар арқылы шашпен бірге өріліп, шашқа айқын нақты сән береді. Кейде бұл әшекей қара баулармен де бірге өріліп, шаштың жетіспейтін ұзындығы мен қалыңдығын толықтырып тұрады.

Қыздардың ерекше киім жасауына кеуде әшекейлері де аса үлкен сән береді. Егер кеуде әшекейлері, әсіресе, өңіржиек өзінің біртұтастығымен қыздарға ұлы салтанат белгісін сыйласа, осы сияқты көлденең тұратын жеңіл және сәнді әсем алқа мерекелік көңіл күй белгісін көрсетуші еді.

Кеудесіне тағы да астар ішінде Құран сүрелері және түрлі дұғалар жазылған тұмар таққан: оның пішіні үшбұрышты болса, онда ол — тұмарша, құбыршалы болса, онда — бойтұмар деп аталады. Күрделі құрамадан тұратын бойтұмарлар үшбұрышты және құбыршалы бөліктерден жинақталады. Тұмардың барлық түрлері сәндік салпыншақтармен күрделілене біріктірілетін. Жоғарыда сипатталған бұйымдар әйелдер киімінің кеуде бөлігіне арналып безендіріледі және басқа қосымша элементтермен күрделілендіріледі. Сәнді түйреуіш және тана тағу арқылы көйлектерді алдыңғы жағынан жауып отырған, осы сияқты оларды баскиімді, басқа да киімдерді сәндеген. Қазақтар тана бұйымдарына басқа да элементтерді: күмістен жасалған және меруертпен әрленген жалпақ және көлемді таңбалы белгілерді де жатқызады. Олармен кез келген жазғы және қысқы (бөрік) баскиімді, киім-кешекті, бұрым таспаларын, теріден, күдеріден, қамқадан, барқыттан тігілген аяқкиімді безендірген.

Түрлі түймелер баскиімге, қамзолға және көйлекке тігілді, олар сондай-ақ, ілмек ретінде қамзолға,

тонға тағылды. Олардың пішіндері әртүрлі болып келеді. Көркем безендіруде ең таңдаулы әшекейлі сәндік тәсілдер қолданылды, сондықтан түймелердің озық сән үлгілері қымбат бағаланып, олар зергерлік бұйымдар сияқты ұрпақтан ұрпаққа мирас болып қалған.

Кеңінен тараған аспалы салпыншақтардың бір түрі — күміспен қапталған және әртүрлі пішіндегі ақық болатын. Үстемелеп өрнектелетін әшекейлі түсі қызыл ақық заттардың әсері көздің жауын алатындай экзотикалық әдемі көрініс беретін. Бұйымдарға көбіне әртүрлі әшекейлі салпыншақтар жалғанатын.

Қазақ қыздарының арасында кеңінен қолданылған күмістен жасалған аспалы бұйым — күміс салпыншақ болатын, ол жазғы және қысқы (бөрікке) баскиімге, сондай-ақ, киім-кешекке, бұрымға арналған таспаларға тігілетін.

Қазақтар көз тиюден сақтану үшін тұмар орнына тіс тазартқыш тісшұқығышты қолданды, оны қамзолдың кеуде бөлігіне тағатын, ол темір дәуіріндегі көшпенділермен тікелей генетикалық байланыстың желісін білдіретін-ді.

Қамзолдың ілгектері болатын қапсырма, қаптырма, ілгек

бұйымдарының тұрмыстық мәні зор, осы элементтер баланың, қыздардың, әйелдер көйлегінің ажырамас бөлігі болған. Олар қамзолдың белін қынап тұратын, бірақ кейде әдемі сән беру үшін оларды көлденең қатармен бірнеше тізбектермен өрнектеген.

Білектелі білезік – бұл да сәндік атрибуттардың бірі, онсыз әйел өзін дәрменсіз сезінген. Әдетте жұптасқан білезіктерді таққан, кейде екі білекке де қос-қостап киген.

Саусақтағы жүзік оның иесінің көркемдік-эстетикалық деңгейін ғана емес, мүліктік-әлеуметтік мәртебесін де айқын бейнелеген, олар тұмар, бойтұмар және дипломатиялық қарым-қатынасты, қыз бен жігіт арасындағы ерекше сезімді көрсететін белгі түрінде және айырбасталатын зат ретінде де қолданылды. Шын мәнінде, жүзік сөз айтпай-ақ, ишарат арқылы сезімін, сырт көзге білінбейтін айрықша емеурінмен келетін көңіл күйді, жасырын ойды білдіретін белгі болды. Осындай жүзікке қатысты сезімдік реңктер байланысы басқа да көптеген Шығыс және Батыс елдерінің халықтарында кеңінен таралған. Әйелдер саусақтарына бірнеше

сақиналар мен жүзіктер киіп, қолдың ажарлы келбетін көрсеткен. Қазақ әйелдеріне жүзіксіз немесе сақинасыз жүру әдетке жатпайтын, себебі оның қорғаныш қасиеттері бар делінген, сондықтан тамақ дайындағанда оларды тағу міндетті болған. Олай болмаған жағдайда, берілген ас «адал емес» болып саналған.

Қазақ қыздары белбеудің: а) күмістелген тізбекті буындардан құралған *ширатпа белбеу*; ә) белбеудің тағы бір үлгісі теріден, маталардан құралып, күміс ілгекпен бекітілген шытыралы белбеу; б) алтындалған күміс сымдардан өрілген *датқалық белбеу* түрлерін киген.

Әйелдердің жасы ұлғайған сайын жасына сай оның зергерлік әшекейлері және бұйымдары өзгеріп, неғұрлым қарапайым түрлеріне ауыстырылған.

Ерлердің киетін жүзіктері орталық бөлігі кеңейтілген төрт-бұрышты пішіндес *балдақ* деп аталған, ал мойындарына домалақ дан алқа тағып, киімдеріне кеуде тұсының сол жағына қарай тісшұқығыш қадаған. Ерлер тағы да жейденің жеңдеріне қайырма жеңтүймелер таққан, олар өрнектелген дөңгелек пішімді күміс

жеңтүймелер, тиыннан жасалған теңгелік жеңтүйме, жылтыр меруертпен әрленген ілмектер қадап жүретін болған. Әкімшіліктегі, әскери қызметтегі әлеуметтік топтағы адамдар жапырақ түріндегі мөрлі жүзік таққан.

Зергерлік бұйымдарды сәндеу барысында ерекше пішіндер мен ою-өрнектер ептілікпен қиыстырылған, техникасы басым топқа өте оңай бірігеді. Халық шеберлері әртүрлі әшекейлерді дайындау кезінде дәстүрлі және дағдыланған техникалық, көркемдік тәсілдерді пайдаланып, нәтижесінде жергілікті дәстүрлерге тән өзіндік мақаммен жиынтықтарды тұтас дүние ретінде өзара біріктірген.

Қазақтың зергерлік өнері ежелгі, ортағасырлық өзіндік этникалық салт-дәстүрлерге негізделген, сондай-ақ, басқа да халықтардың қолөнерінің әсері байқалады. Кейде көркемдеу бағыттарында қазақтардың және басқа да этникалық сарындардың зергерлік өнердегі іздері көрінеді, кейде тікелей немесе өзгеріске ұшыраған басқа да белгілердің жиынтығы қатынастар деңгейіне байланысты ішкі рухани немесе сыртқы үстем дүниетанымдық ықпал әсері байқалады.

Сонымен бірге, зергерлік өнер өзіндік ерекшелікті және түпнұсқаның дәлме-дәлдігін айшықтайтын халық шығармашылығының бір түрі ретінде сипатталады, ал, кейбір зергерлік туындылар этникалық белгіні танытады.

Қазақстанның зергерлік өнер кешендерінің бұйымдары ішінен көзге түсетін этникалық ерекшелікті білдіретін көркемдік таңғаларлық өте сирек кездесетін құбылысқа – Батыс Қазақстанның, көбінесе Үстірттің және Маңғыстаудың әйелдерге арналған әшекейлерін – зер бұйымдарын жатқызуға болады. Оларға кеңдік, биіктік және салтанаттылық тән болып келеді. Көркемдік бейнелердің біртұтастығы аталмыш стилистикалық бағыттың өңірлік және тектік ерекшелігі болып табылады, әрі осы аймақ қазақтарының эстетикалық талап-тілек нормаларына толық сәйкес келеді.

Сән бұйымдары өрнек салу техникасымен орындалады, ішінара бедерленген және ұңғы қаптамамен көшіріліп түсірілген өрнектер қатаң геометриялық оюларға негізделген, көбінесе үшбұрыш жалған бұдырлау, өрнекті таспалар, нақыштық қайталаулар, сымбатты құрастырмалардың ерек-

ше деңгейінің көркем мәнерлілігі сақталады.

Батыс Қазақстанда аталған бұйымдардан басқа да тамаша тұрмыстық әшекейлік сәнді зергерлік заттары бар, олардың сәндеу негізінде қырлап өңдеу, ұңғылап қаптау, бұдырлау тәсілдері жатады, сондай-ақ олардың үйлесімді біріктірілген нұсқалары көп кездеседі. Осы зергерлік бұйымдар иірімді, созымды, әдемі шешімін тапқан өрнектерімен ерекшеленеді. Көркемдік басымдылықты қатып қалған гүлдерге ұқсайтын сәнді қырланған ажыратпалар құрайды, жартышеңберлі немесе көлемді медальондар ақықпен, басқа да тастармен безендіріледі. Бұл тастар сыртынан ою-өрнектермен көмкеріледі.

Аса мәнерлі әшекейлер жиынтығы қара түспен әрленсе, оны *қарала* бұйымдар дейді. Осы бұйымдар Атырау және Орал, Қарағанды өңірлерінде жиі және Семей облысында ішінара кездеседі, сондай-ақ, Солтүстік Қазақстан облысында да бар. Қарала бұйымдардың жасалуында Солтүстік Кавказ халықтарының қолөнерімен ұқсастық айқын байқалады, олардың қарала бұйымдарды жасау техникасы не-

гізге алынған деп болжам жасауға да болады. Сонымен қатар, қазақ зергерлері қарайту технологиясын жетілдіре отырып, оны жеке тұрмыстық бұйымдар: тұмар, түйреуіш, сақина жасауда қолданады.

Солтүстік, Орталық және Шығыс Қазақстанда қарайтудың жетілген технологиясы жаңаша стильдің пайда болуына ықпал етті, нәтижесінде біртұтас көркемдік бағыт қалыптасты. Қарайтылған зергерлік бұйымдар аталған аумақтарда өзіндік ерекшелігімен, айқын пішінімен және ою-өрнектердің толық жиынтығымен сипатталады.

Әшекейлі жиынтықтардың бірі – тасты бұйымдарда перуза, ақық, маржан және шыны заттар ерекше сәнмен бекітіледі. Бұл өнімдер Солтүстік, Оңтүстік Қазақстанда басым болып келеді және Шығыс, Орталық Қазақстанда да кездеседі. Солтүстік Қазақстанның бұйымдарында өзіне тән ерекшеліктер бар, олар екі бөлікті немесе көпбөлікті пішіндерден құралып, сол бөліктер жалпы тұтас бейнеге біріктіріледі, ұзын тізбектелген салпыншақтар есебінен оларға бекітілген түрлі түсті тастар бірыңғай жүйе құрайды.

Әшекейлі жиынтықтарды дайындаудың зергерлік техникасында өрнекті ұңғып көшіріп орындайтын – *селдір ширатпа* деп аталатын бұйымдар Солтүстік Қазақстанда басым, олар Орталық және Шығыс Қазақстанда кең таралған. Құрамдас әшекейлерден бірыңғай жүйе құрау – ажарлы медальон ортасына ақық, кейде шыны болып табылатын сәндік орын алатын тізбекті қатарлар құрастыру негізінде жүзеге асырылады. Қырлап өңдеудің нәзіктігі мен әсемдігі, ою-өрнектердің өзгешелігі, тастар түстерінің үйлесімділігі, бедерлеу негізін құрайтын көркем шағылу – осы бұйымдардың тұтас құрылымын береді. Селдір әшекейлер, металл шілтерлер, олардың әсерлі бейнесі барқытқа отырғызылғанда немесе теріге бекітілгенде өте нәзік көрініп, ажарлана түседі. Ақықтың бағалылығы, оның табиғи көрінісі ашық-көгілдір перузамен және жеңіл өрнекті қаптамамен көркемделе түседі.

Ұңғыланған және қырланған әшекейлер – көбіне Сарыарқа өңіріне тән. Тұтастай металл әшекейлердің құрамдас бөліктері, негізінен, жазық болуымен ерекшеленеді және бейнелік суретпен

айшықталады. Заттардың құрылымы ерекше әсер сыйлайды. Оларға бекітілген нысандар – ғаламдағы дүниетанымның бірыңғай танылатын бейнесін көрсету арқылы сұлулықтан ләззат алады.

Бұдырлап өрнектеу тәсілімен дайындалған әшекейлерде ірі бедерлі өрнек болады, оюдың жиектері нәзік, жазық болып көрінеді. Бұйымдардың бөліктерінің үйлесімді тепе-теңдігі және бірыңғай аралық қатысы, ірі ою-өрнектің көркем ауқымы алыстан назар аудартады.

Құйылып жасалатын құйма бұйымдар жиі кездеседі және оларды *булап жоңғылайтын бұйымдар* дейді, олардың орындалу техникасы өте күрделі, бірақ дербес бейнелерді дайындауға ыңғайлы болып келеді. Құйылған бұйымдарға ажарлы ұңғылау жүргізіліп, оюлар көшіріліп салынады, бұдырлар үстінен өрнектеле жүргізіледі, бейнелермен бедерленеді.

Толассыз бедерленген әшекейлерді жоңғылап, құйылған көгілдір эмальмен сәңдейді, сондай-ақ полихромды бұйымдарға түрлі түсті тастарды және шыныларды бекіту – Оңтүстік Қазақстанның Сырдария және Жетісу өңіріне тән құбылыс. Полихромды түрлі түсті

тастар және шынылар бекітілген әшекейлер Солтүстік Қазақстан өңірімен салыстырғанда ашық түстердің басымдылығымен және қанықтылығымен ерекшеленеді.

Қорытындылай келе, жалпыхалықтық көркемөнер — бұйымдардағы күміс металдың басым болу құбылысымен, құрамдық құрылысының ортақтығымен, сондай-ақ басқа да бірқатар белгілерімен: ірі мөлшерімен, нақтылығымен және нақты нысандарымен, оның ішінде бірыңғай ою-өрнектің ерекше ауқымдылығын пайдаланумен қазақтардың жалпы зергерлік өнеріне тұтастай бірігетінін айта кету керек.

Техникалық және көркемдік ерекшеліктері бойынша қазақ зергерлік өнерінің өнімдерін Арал-Каспий, Сарыарқа, сондай-ақ, Оңтүстік Қазақстан, Сырдария, Жетісу өңірлерінің бұйымдары деп топтауға болады. Әр аймақтағы халық шеберлері жергілікті өңірдегі түпнұсқа қалыпты сақтап, ұжымдық талғам қалыптастырған қолтаңбаға сәйкес өзіндік із қалдыруға ұмтылды. Дәл осы сәндік зергерлік өнер құбылысының бейнесі арқылы қазақтардың әлеуетті қуаты және көркемдік әсемдігі беки түсті.

Қазақтардың көркем нәзік зергерлік икемділігінің көрші халықтардың салт-дәстүрімен өзара байланысы сананың көптүрлілігін және дәстүрлі мәдениеттердің өзара бір-бірін толықтыратынын көрсетеді. Қазақтың зергерлік көркем қолөнерінің дәстүрлі өнермен және басқа да мәдениеттермен өзара қатынасы жалпының және жекенің өзара байланысын, сондай-ақ, шығармашылық ықпалдың басымдығын айқындай түседі.

Тұтастай алғанда, қазақ зергерлерінің XVIII — XX ғғ. шығармашылығы — ерекше құбылыс, әрі Қазақстанның мәдени мұрасы болып саналады. Зергерлік әлемнің үздік туындылары тек сол ұлттың ғана емес, бүкіл әлемнің ортақ қазынасына жатады.

Қазақстандық қоғамда этникалық сана-сезімді өзектендіру, өткен тарихқа қызығушылықтың артуына алып келді, барлық мәдени мұраның әсерін түсінуге септігін тигізді және нәтижесінде кәсіби зергерлік өнерде өзіндік қолтаңба қалды, көркем шығарманың мазмұны ашылып, өзін-өзі этникалық танудың жолдары көрсетілді.

Қазақтың зергерлік өнерінің философиялық және эстетикалық

ұстанымдарын мирас ете отырып, кәсіби зергерлер дәстүрлі элементтерді қазіргі заманғы көркем көріністермен үйлесімділікпен жүзеге асырады және болмыстағы өзгеше сәндік міндеттердің бейнесі жаңа ырғақпен көрінді. Зергердің жұмыстары өзіндік қолтаңбамен ерекшеленіп, құрылымдық құрылысымен және ою-өрнектерімен, таңба-белгілік мазмұнның түрлі қырларымен айшықтала түсті.

Қазіргі заманғы зергерлер көркемдік жаңа нысандарға ұмтыла отырып, әртүрлі материалдардан, икемділіктің түрлі тәсілдерімен өзіндік қолтаңбаны танытты және шығармалардың неғұрлым кеңінен таралуына қызмет жасады. Бұл күнделікті қолданыстағы бұйымдар, дербес камералық шығармалар мен әйелдердің әшекей бұйымдары болып табылады, олардың бейнелік сипаттамасының күрделілігі — бұйымды және сәндік бірыңғай жүйені интерьерге арналған әшекейлер ретінде пайдалануға да мүмкіндік береді.

Көркем бейнелік туындыларды әзірлеу әсерлігімен ғана емес, таңбалық белгілердің терең мағынасымен әсер қалдырады, таңбалық бейнелер — көптеген шығармашылық көріністердің өзіндік

қолтаңбасы. Қазіргі заманғы зергерлердің жұмысы — бұйымды мағыналық мәнмен толықтыру ғана емес, оны тарихпен, археологиямен, табиғатпен, аспанмен байланысын көрсетеді, бір сөзбен айтқанда, барлық дүниетанымдық сипатымен ерекшеленеді.

Бірқатар жұмыстарда Батыс Қазақстанның бірыңғай жүйе құрайтын тұтас бейнелік «геометриялық» стиліне айтарлықтай жақындау байқалады. Авторлар сол аймақтағы шеберлердің ұжымдық саналы ойларынан қуат алып, кейде кейбір түпнұсқалардың этнографиялық өзге көшірмесін жасайды, сол арқылы зергерліктің батысқазақстандық халық мектебінің кәсіби талаптар деңгейін анықтайды.

Қазіргі кейбір зергерлер ежелгі сақтардың, ғұндардың тұжырымдамалық көзқарастарын сақтай отырып, қазақтың зергерлік өнерінде жарқын, жаңаша бағыт қалыптастыруға күш салуда, ол көрерменнің ассоциативті ойлау мүмкіндігін шарықтата отырып, сезімдік тұрғыдан сол дәуірдің мәдени ортасына енуге тырысады. Негізінен кәсіби зергерлер техникалық шеберлігін көрсете отырып, көркем-бейнелік әсер қалдыруға

көңіл бөледі. Бұл ретте, олардың қазақтың зергерлігімен шектелмеген шығармашылық серпіні жалпы әлемдік заманауи стильдік үрдістер көптүрлілігіне бой ұрады: барокко, классицизм, рококо, ам-пир, романтизм, модерн, кубизм, абстракционизм, арт-деко, футуризм, хай-тек, фьюжн және т. б. сан түрлі стильдік бағыттарды қолдануға тырысады.

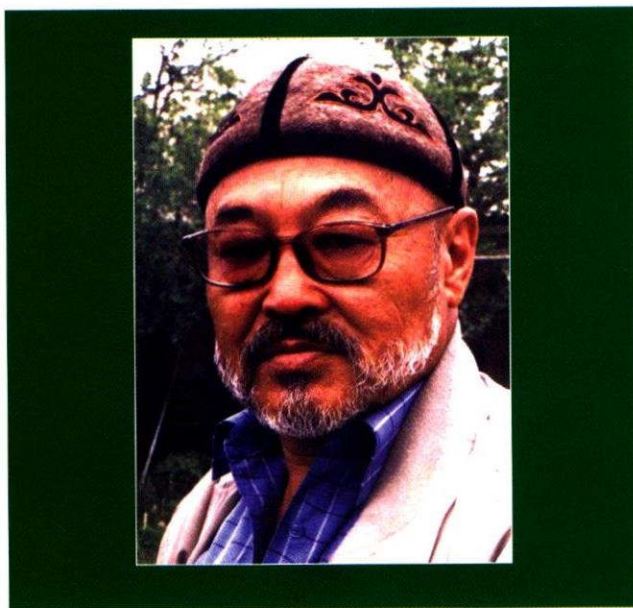
Жалпы алғанда, мұндай бүкіл-әлемдік ұстаным авторларға Қазақстанның тарихи мәдениетінің кезеңдерін және әлемдік көркемөнер бағыттарын бағдар етуге мүмкіндік береді, бұл – көркем шығармашылықтың әдеттен тыс еркіндігін негіздей түседі.

Дәркембай Шоқпарұлы

Ұлт өнерін ұлықтаған Дәркембай Шоқпарұлы (1946 – 2006) қол-өнерге жанашырлық танытып, талай жастарды шеберлікке баулыған, қолөнер патриархы, қазақ қолөнерінің атасы десек қателеспейміз. Құрманғазыны күй атасы десек, Дәркембай Шоқпарұлы қолөнерін алға сүйреп келе жатқандардың бірі әрі бірегейі. Төл өнерімізді кәсіби деңгейге жеткізіп, жетік меңгерген өнер майталманы әрі жастарға өнер үйреткен ұстаз. Арнайы оқу орындарында сан мыңдаған шәкірттерге қолөнер технологиясынан дәріс берген өнердің көрнекті қайраткері. Дәркембай Шоқпарұлы – Қазақстан Суретшілер Одағының, Дизайнерлер Одағының мүшесі, Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Европадағы қыпшақтар қауымдастығының басқарма мүшесі, Қырғызстанның «Дизайн академиясының» корреспондент мүшесі, Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының «Сәндік өнер» кафедрасының профессоры болды.

Дәркембай Шоқпарұлы 1946 жылы 23 мамырда Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Ақши ауылында, Жетісу өңіріне та-

нымал ұста-зергер әмбебап өнер иесі Ерғожаұлы Шоқпардың шаңырағында дүниеге келді. Әкесінің тете інісі Алдамберді мен кенже інісі Ахметтің тәрбиесінде болған Дәркембай Шоқпарұлы атасына жұмыс істеуге көмектесіп, өзі де қолөнеріне, сурет салуға бейімделе бастайды. Мектеп қабырғасында жүріп түрлі қоғамдық жұмыстарға ат салысып, қабырға газеттерін шығарып, өнерге деген әуестігін танытады. 1953 жылы Еңбекшіқазақ ауданының Казатком жетіжылдық мектебінің 1 класына оқуға түсіп, 1963 жылы Қырбалтабай ауылында орта мектепті бітірген соң, Алматы көркемсурет училищесіне түсу арманы болады. Бірақ он үш жасқа толғанда әкесі Ерғожаұлы Шоқпар қайтыс болып Шоқпар шаңырағында

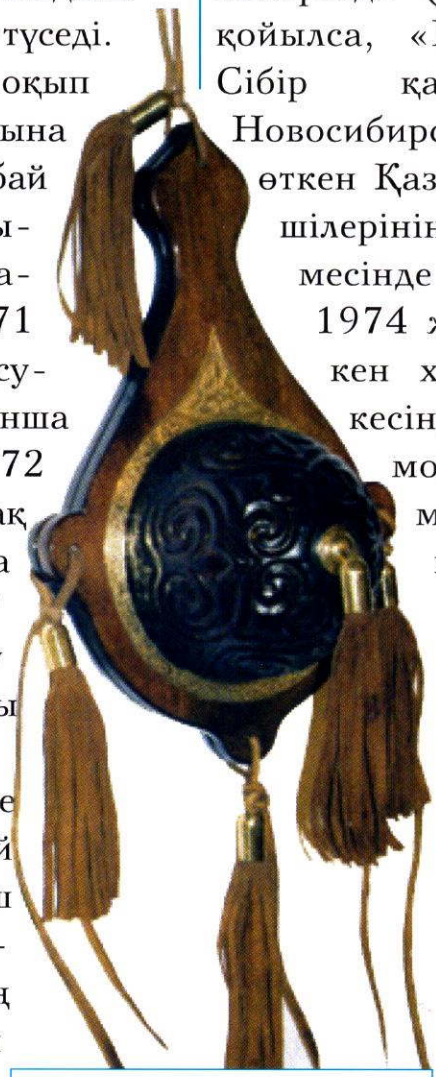

басқа ер адам болмай өзінің балалық шағы өткен Казатком ауылында сегізжылдық мектепте сурет, сызу пәндерінен сабақ береді. 1965 жылы Алматының Гоголь атындағы көркемсурет училищесіне түседі. Училищенің II курсына оқып жүргенде әскер қатарына шақырылады. Дәркембай Шоқпарұлы әскери борышын Ресейдің Пермь қаласында атқарады. 1971 жылы көркемдеуші-суретші мамандығы бойынша училищені бітіріп, 1972 жылы Абай атындағы Қазақ педагогика институтына сырттай түсіп, 1977 жылы институттың сызу және сурет мамандығы бойынша бітіреді.

Шеберлік әлеміне көш бастаған Дәркембай Шоқпарұлы аталмыш училищеде оқып жүргенде жас суретшілердің көрмелеріне қатысып жүріп қолөнер туындыларымен көрерменді тәнті етеді. «Қымыз құятын ыдыстарымен» Бүкілодақтық (зоналық) Қазақстан және Орта Азия республикаларының көрмесінде

(Мәскеу қ. 1972 жыл.), Венгрия, Чехословакия, Румыния елдерінде (1972 жыл) және Индия, Бирмада өткен жылжымалы көрмелерінде (1973 – 1974 жж.) қойылса, «Балуан» 1974 жылы Сібір қалалары Кемерево, Новосибирск, Омск, Павлодарда өткен Қазақстанның жас суретшілерінің жылжымалы көрмесінде тамашаланады. Ал 1974 жылы Лейпцигтегі өткен халықаралық жәрмеңкесінде «Түйе», «Натюрморт», «Киіз үйдің екі моделі» шығармалары қойылды.

Дипломдық жұмысын қолөнерінен қорғап шығуы училище қабырғасында бұрын-соңды болмаған құбылыстардың бірі болып, ағашты оймыштай және металды балқытып, нақыштап, зергерлік тәсілмен орындалған «Қымыз құятын ыдыстары» «Зергерлік бұйымдары», «Кісе белбеу», «Кемер белбеу» сынды қолтумалары үлкен резонанс тудырған еді.

Шынықап. *Былғары, мельхиор, ағаш.*
Д. Шоқпаров

Күлдеуіш. *Мыс.* Д. Шоқпаров

Қоңырау. *Жез, ағаш.*
Д. Д. Шоқпаров

Қобыз. *Ағаш, қыл, күміс, былғары.* Д. Д. Шоқпаров

1960 жылдары ұлттық нақыштағы дүниелеріміз жоғалуға айналғанда барынша еңбектеніп, тер төккен Дәркембай Шоқпарұлының жанайғайы «қалайда дәстүрлі өнерді тірілту» болды. Осындай өнерге деген сүйіспеншілік туынды тудырумен шектелмей, оның қыр-сырын зерттеуге де жетеледі. Бұдан туындының шығу әдіс-тәсілін қайта қалпына келтіруді қажет деп тапқан қолөнерші ғылыми-зерттеу, ғылыми-танымдық 200-ден астам мақала жазды. Сондай-ақ мақалаларының жазылу барысына қарай зерттеу жұмыстары өнертанушылық және мәдениеттанушылық қырынан көрініс табады. Сол жылдары этнографиялық құнды материалдар циклін жариялағаны үшін бірнеше газет-журналдардың лауреаты атанды. Әдебиет, өнер, журналистика және архитектура саласындағы Қазақстан Лениншіл Коммунистік Жастар Одағының сыйлығы және лауреаты атағы берілді.

Технологиялық тәсілдерді зерттеп, зерделеп олардың сырын ғылыми тұрғыдан ашқан ғалым сөздерге этнографиялық, лингвистикалық түсініктеме беріп, тіл зерттеумен де шұғылданды. Егер заттың өзі сол кезде ұмытылып қолданудан шықса оның атауының да ұмыт бола бастауына күмән келтіре алмаған

қолөнерші лингвистикалық шолу жасап, үлкен зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Қыруар жұмысты қажет ететін зерттеу жолында қолөнерші жан-жақты еңбектенеді.

Көп жылдарғы «Казреставрация» мекемесіндегі қызметі мол тәжірибе жинаудың көзіне айналды. Мекеменің жәдігерлер жасайтын бөлімшесінде бас суретші болған Дәркембай Шоқпарұлының әртүрлі зерттеулер мен эксперименттер жүргізуіне мүмкіндік туады. Соның бірі – тері илеу, тері өңдеу технологиясына жүргізілген экспериментін Мәскеудегі ВХТС (Все-союзный Художественно-технический совет) кеңесінде қорғап шықты.

Шебер жүргізген эксперименттерін мақала етіп жариялап, қазіргі күнде сол мақалалар жиыстырылып кітап болып баспалардан шығып жатыр. Алғашқы кездері тері бұйымдарын жасаған, кейін уақыт өте келе технологиясын меңгерген Дәркембай Шоқпарұлы – тері илеуде, тері өңдеуде қыр-сырын білетін, бабын табатын теріші, иші ретінде осы өнерді көптеген шәкірттеріне үйретті. Сонымен қатар ағашты, металды көркемдеп өңдеу саласында көп еңбектенеді.

Сонымен қатар, бұрын ғимараттарды салған сәулетшілердің қолданған әдіс-тәсілдеріне аса мән

бере, жоғалып бара жатқан көне тәсілдің технологиясын зерттеп іс жүзіне асыруда тынбай еңбек етті. Соның нәтижесінде ғасыр ғажайыптары, тарихи ғимарат орталықтары Қожа Ахмет Яссауи, Панфилов қаласындағы Жаркент мешіті, Сарқанттағы Черкасск бекінісінің тарихи-мемориалды мұражайы, Жамбыл қаласындағы Қарахан кесенесі, көне Тараздағы тарихи ескерткіштердің қабырғалары мен экспонаттары жаңадан жаңғырды.

Сондай-ақ еліміздің түкпір-түкпіріне жіберілген экспедиция құрамында болған зерттеуші ғасырлар тереңінен сыр тартып, қолөнер шеберлерінің соңғы буындарымен сұхбаттасып материал жинастырады. Жоғарыда айтылып өткен эксперименттердің осы көнекөз өнер адамдарынан алған мағлұматын, нұсқаларын қағазға түсіріп, оларды баспасөз бетінде жариялады. Сондай Маңғыстау, Ташкент, Самарқанд, Бұқара т. б. Орта Азия қалаларын, Алтай, Тува, Хакасия, Венгрия, Ресей, Украина елдерін аралап ғылыми экспедицияларда бірге болған А. П. Калинина, Н. И. Синенькая, Қ. Тыныбеков, В. Одноколкин, Р. Кукашев, Б. Алдабергеновтардың ізденісі елімізде алғаш ашылған қолөнер

музейіне зор үлес қосқан еді.

Көрменің ашылуына мұрындық болғандардың бірі – Дәркембай Шоқпарұлы жайында Н. Қалқаевтың «Көненің көзі, асылдың өзі» атты мақаласында: «Осындай игілікті іске ұйтқы болған Дәркембай Шоқпарұлының еңбегі зор. Ол шындығында дарқан екен. Ертеде дарқан сөзі – «ұста» деген ұғымды білдірген. Яғни, атабамамызұстанықадірлеп-қастерлеп, дарқан деп атаған. Дәркембай болса халық қолөнер мұражайына 5 мыңнан астам зергерлік бұйымдарды тірнектеп жинап, Дарқанбай атанып отыр» – делінген. («Жетісу», 20 тамыз, 1991 жыл).

Дәркембай Шоқпарұлын қазіргі таңда кәсібі мен шығармашылығына тәнті болған халық «қолөнер атасы» деп атайды. Бала кезінен халық өнерімен сусындаған қолөнерші халық қолөнерінің жоқтаушысы, оны қайта түлетіпжаңғыртушыжәнeнасихаттап, әлемнің шартарабына таратушы саяхатшы. Сонымен қатар, суретші-этнограф жасаған саяхат, экспедицияларында көзі шалып қалған басқа елдің қолөнер туындыларын және байырғы шеберлердің үлгісі мен құрал-саймандарын жинастырған коллекционер.

XX ғасырдың 70-жылдары қолөнерінен шеберлігін шыңдап,

атадан мирас болып бойына дарыған өнерімен өрге жүзді. Сонымен қатар, қолөнерін кәсіби деңгейден өнер деңгейіне жеткізген Дәркембай Шоқпарұлы (1975 – 1980 жж.) төңірегіне шәкірттер жинап өнерін үйрете бастайды. Қолөнеріне таланты бар жас буын Ықылас атындағы саз аспаптары мұражайының экспонаттарын жасау процесінде ұстаз шебердің сабағын тыңдаумен қатар, көріп, бақылап, іс жүзінде толық тәжірибе жинаған болатын. Елімізде ашылған алғашқы «Ақ тұмар» атты қыздар мұражайын жасап шығуда этнограф шәкірттері барынша ат салысты.

«Өнер жолындағы негізгі мақсатым – қолөнерін үзіп алмау» – дейді шебер. Сол қойған мақсатпен 1988 жылы «Мирас» атты шығармашылық бірлестік ашылады. Бірлестіктің ашылуы қазақ мәдени мұраларына деген көзқарастың өзгергені болатын. Бұл бірлестікті ұйымдастырған Дәркембай Шоқпарұлы жетекшісі әрі көркемдік кеңес төрағасы болып қызмет істей жүріп, ұлттық өнерді паш етеді. Әрине, елімізде ашылған өнерге деген жанашырлар топтасып бір жерден ойлары тұтасып жатқаны қандай қуаныш. Бұл – дәстүрлі өнерімізді қорғау

жолындағы күрестегі жеңіс. Осы жолынан адаспай көшті қондырған ұста Дәркембай Шоқпарұлы туған ауылында шеберхана ашады. Қазіргі таңда, әке жолын жалғастырған Дәулет Дәркембайұлы қолөнер мектебінде өзінің шәкірттерін тәрбиелеп, шеберхана жұмыстарының алға жылжуына үлесін қосуда.

Талант иесі өзі әкелген туындысына жанымның бір бөлшегін беремін дейді. Шығарма тілсіз сөйлейді. Оған тіл беретін өнер иесі – шебер. Тасты қашап, оған образды мінез беруде өзінің ізденісімен өнер әлеміне әкелген Абдолла Розыбақиев, Құланаян Құлманбет, Мұстафа Шоқай, Мұхтар Әуезов, Қашаған Жаманғараев, Рақымжан Тоқатаев, Сымбат Оразбеков сынды тарихи тұлғалар – Дәркембай Шоқпарұлының бойына зерлеген келесі бір өнерімен таныстырады. Ол – мүсінші.

Қазақ қолөнері жайлы жазып-сызып қана қоймай, көпшіліктің назарына (БАҚ) теле-радио бағдарламалары арқылы да кеңінен насихаттап келеді. Мәселен, «Шебердің қолы ортақ» деген теле-сабақ жүгізу арқылы көрерменге өнер мазмұнын терең таныта білді. Қазақ қолөнерінің тарихын

айқындайтын «Зергеры» (реж. Н. Ахтанов), «Шебердің оралуы» (реж. Н. Ахтанов), «Дом без углов» (реж. Н. Ахтанов), «Үш арыс» (С. Жармұханбетов), «Возвращение на лоно неба» (реж. Б. Қайырбекова) т. б. деректі фильмдері көрермен назарына ұсынылды. 1991 жылы түсірілген «Қозы Көрпеш Баян сұлу» көркемфильміне этнографиялық кеңес беріп, эпизодта рөл орындады. (реж. А. Әшімов)

«Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы» дегендей, зердесімен өлең зерлеп жүрген Дәркембай Шоқпарұлының даралап айтар тағы бір қыры – ақындығы.

*«Зердемменен зерлеп өлең
Еңбегімді елге берем» –
Деген оймен күндіз-түні,
Тыным көрмей мен де келем, –*

дейді, өнердегі дарабоз «Зердеммен зерлеп өлең» атты өлеңінде. Этнографиялық өлеңдерінде ата-кәсіпті насихаттап, қолданыста аз айтылатын сөздерге жан бітіре шебер үйлестіреді.

25 жылдық ізденіс жолындағы еңбектің нәтижесі қазіргі таңда жарық көріп жатқан кітаптармен дәлелденеді. Таратып айтатын болсақ: өзінің жеке шы-

ғармашылығынан «Мектеп» баспасынан 1994 жылы «Өрім өру» жарияланса, «Домбыра жасау» 1996 жылы, «Ай – алқа» (қолөнерге байланысты этнографиялық өлеңдері енген), «Тұмар» Қызылорда – 2003 жылы, сондай-ақ «Кітап» баспасынан «Теріден жасалатын бұйымдарды құрастыру технологиясы», «Теріден жасалатын бұйымдардың арнайы композициясы» және «Өнер» баспасынан «Қазақтың қолөнері» атты кітаптары (2005 ж) жарық көрді. Ал, ұжымдық оқу-әдістемелік құралдарынан 30 кітап бар екен, мұның өзі ғылым саласындағы қол жеткізген тамаша жетістіктері.

Дәркембай Шоқпарұлының ұшан-теңіз еңбегіне тәнті болған ақын-жазушылар Тұманбай Молдағалиев, Күләш Ахметова т. б. қолөнер атасына арнап өлең жазған. Қанипа Бұғыбаева поэма жазды. Жазушы Сағадат Сәлімбаев «Дара тұлға Дәркембай» атты деректі повесть жазды. Дәркембай Шоқпарұлының шығармашылығы жөнінде жылы лебіз білдірген ғалымдар Ә. Марғұлан, Ә. Қайдаров, Ө. Жәнібеков, Ә. Тәжімұратов, Ғ. Есім, К. Нұрпейісов т. б. Мерзімді баспасөз бетінде Дәркембай Шоқ-

парұлы жөнінде 300-ге жуық журналшы-жазушылардың мақалалары жарияланды. Олардың авторлары Р. Сейсенбаев, Р. Жанғожин, Б. Әдетов, Т. Қаупынбаев т. б.

Дәркембай Шоқпарұлының қолынан шыққан жүздеген туындылары Республикалық, көптеген шетелдік мұражайлардың алтын қорында сақтаулы.

Сол сияқты еліміздің шартарында Дәркембай Шоқпарұлының шәкірттері ұстаз еңбегін, өнерін жалғастыруда.

Шәкірттерінің алдыңғы қатары өнер-ғылым, педагогика саласында абыройлы еңбектенгені бүгінде ел көзіне түсіп жүр. Атап айтсақ, ғылым докторы Б. Әлмұханбетов, Қ. Алтынбеков, Қ. Егізбаев, Ж. Үмбетов, Т. Нұрғожаев, Б. Атамқұлов, Ж. Тұрдығұлов, А. Құмаров, С. Мерекеева, Е. Ахметов, К. Ахметов, Б. Көшербаев, Б. Қазанғапов, С. Кенжеғараев, Д. Шоқпаров т. б. Ұсталықтан ұстаздыққа жеткен шілеңгір шебер, Қазақтың хас шебері атанған Дәркембай Шоқпарұлының жинаған тәжірибесі мол, қазақтың қолөнері, әдет-ғұрпы туралы салт-дәстүрі кітаптары болашаққа мұра болып қалған.

Зергерлік өнер – өте нәзік әрі күрделі өнер, адамзатты сұлулық

пен әсемдікке, талғампаздық пен тазалыққа тәрбиелейді. Суретшілік, дәлдік, икемділік пен ептілік те зергерлер үшін аса қажетті қасиеттер. Өйткені, зергердің қолынан шыққан бұйымдардың бәрі – сәндік, әсемдік заттары.

Кез келген зергерлік бұйым – халықтық қолданбалы өнердің жемісі, көркем ойдың көрінісі. Жалпы, әшекей бұйымдар арқылы әр халықтың өзіндік сыр-сипаты, өнерге деген көзқарасы, ұлттық тағылымы мен қоршаған ортаға деген таным-түсінігі байқалып тұрады.

Әртүрлі халықтардың зергерлері жасаған бұйымдарда ортақ сипаттармен бірге түрлі айырмашылықтар да болады. Зергерлер өздерінің қолтаңбаларын сақтай отырып, адамзатқа ортақ, биік талғамға сай бұйымдар жасауды әдетке айналдырған. Негізінен, қазақ халқындағы зергерлік өнер ерте замандардан, алғашқы тайпалық бірлестіктерден бастау алады.

«Атадан балаға, ұстаздан шәкіртке ауысып отыратын қолданбалы өнердің бір тармағы – зергерлік. Қазақтың зергерлік өнерінің түп тамыры әріде жатыр. Қиын әрі қызықты қолөнер түрлі сан дәуірдің сарабынан өтіп, бүгінгі күнге қаймағы бұзылмай жетті.

Әкесінің зергерлік жолын басқан

шебер – Дәулет Шоқпаров 1989 жылы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің көркем-сурет графика факультетіне түсіп, 1994 жылы ойдағыдай тамамдады.

2001 жылдан Қазақстан Дизайнерлер Одағының мүшесі, 2007 жылдан Қазақстан Суретшілер Одағының мүшесі болды.

Қазіргі кезде Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайының директоры.

Шоқпаров Дәулет өзінің туындылары ер-тұрман әбзелдерімен, зергерлік: алқа, сырға, сақина, жүзік, білезік сынды сәндік бұйымдарымен, теріден: торсық, саба, кесеқап, қару-жарақтар, оның ішінде айбалта, қалқан, жеңсе, тізелік сынды қолөнер

бұйымдарымен көптеген көрмелерде қазақ халқының ұлттық нақыш бейнесімен ата-бабадан қалған мол мұраны халық арасына насихаттап келеді.

Шоқпаров Дәулет Дәркембайұлы еліміздің атынан Халықаралық көрмелерге қатысып, аудан, облыс атынан да жылжымалы көрмесімен мәдени іс-шараларға қатысып келеді.

1989 жылы Ислам елдері қолөнер шеберлерінің Бірінші дүниежүзілік фестивалінің дипломанты атанады. (Пәкістан, Исламабад).

1999 жылы облыстық қолөнер шеберлерінің «Атакәсіп» бірінші слетіне қатысады. (Еңбекшіқазақ ауданы, Ақши ауылы).

2000 жылы Алматы қаласында өткен «Ұлы Жібек жолы – Қазақстан» атты көрмесіне қатысады.

2001 жылы «Шаңырағымыз берік болсын» атты Республикалық форум-фестиваліне қатысады. (Алматы қ.).

2001 жылы Халықаралық көрме-жәрмеңке «Экспо – 2001» (Франция, Ренн қ.).

2001 жылы «Дизайн ғасырлар тоғысында» атты көрменің дипломанты атанды (Алматы қ.).

2001 жылы Еуразиялық Медиафорум «Қазақ ауылы» атты көрмеге қатысты (Талғар а., Маралсай ш.).

2004 жылы YII Халықаралық «Шабьт» шығармашыл жастар фестивалінің грамотасымен марапатталды (Астана қ.).

2004 жылы Түркияда Алматы облысының мәдени күндері өтуіне байланысты өткен мәдени шараға көрмесімен қатысты (Түркия, Анталия қ.).

2005 жылы ЮНЕСКО-ның ұйымдастыруымен болған Орта Азия және Қазақстан қолөнер шеберлерінің фестиваліне қатысты (Франция, Париж).

2007 жылы «WTM London – 2007» көрмесіне қатысты (Ұлыбритания, Лондон қ.).

2008 жылы Қазақстан Республикасының 17 жылдық мерейтойына байланысты мәдени шараға көрмесімен қатысты (Израиль, Тель-авив қ.).

2008 жылдың 1 шілдесінде күні Астана қаласының онжылдық мерейтойында Ж. Жабаевтың ескерткіші ашылуына байланысты «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер музейі» өзінің көшпелі көрмесін жасады және зергерлік бұйым жасаудан мастер класс өткізді.

2008 жылдың 2 – 6 шілде аралығында Астаналық саябақта «Астана мыңжылдықтар тоғысында» атты фестивалінде Шоқпаров Дәулет көшпелі көрме ұйымдастырды және

мастер-класс өткізді.

2008 жылдың 17 – 18 шілдесінде Талдықорған қаласында Еңбекшіқазақ ауданының мәдени күндері өткізілді. Бұл мәдени шараға Шоқпаров Дәулет өзінің көшпелі көрмесімен қатысты.

2009 жылы Бүкіләлемдік туризм фестиваліне көрмесімен қатысты (Астана қ.).

2010 жылы маусым айының 16 жұлдызында Талғар ауданындағы «Ақбұлақ» кешенінде ЕҚЫҰ-ның Трансазиялық парламенттік форумы өтуіне байланысты мұражай қызметкерлері көшпелі көрмесімен қатар форум қонақтарына «Зергер қолдан шыққан бұйым зеріктірмейді» тақырыбында мастер класс та өткізді.

ЕҚЫҰ-ның Трансазиялық парламенттік форумының жалғасуына байланысты 28 – 29 мамыр күндері Түрген шатқалында Дәулет Шоқпаров көшпелі көрмесін ұйымдастырды. Сонымен қатар «Зергерлік өнері» тақырыбында мастер класс өткізді.

23 маусымда Облыс әкімінің көркемсурет галереясының директоры Қайрат Қаблисановтың жетекшілігімен Көкшетау облысы, Бурабай қаласында «Жемқорлыққа қарсы істер» тақырыбында өткізілетін Халықаралық форумында

көшпелі көрмесімен қатар мастер класс көрсетті.

27 маусым – 6 шілде аралығында Астана қаласының Тәуелсіздік сарайында Дәулет Шоқпаров қолөнер көрмесін өткізді.

1 – 6 шілде күндері Астананың туған күніне орай «Астана паркінде» өткізілген «Мыңжылдықтар тоғысындағы Астана» атты мәдени іс-шараларда облыс әкімінің көркемсурет галереясының директоры Қайрат Қаблисановтың жетекшілігімен «Қолөнер шеберлері көрмесі» және «Шебердің қолы ортақ» тақырыбында мастер класс көрсетілді.

9 шілде күні Талдықорған қаласында «Еңбекшіқазақ ауданының мәдениет күндері» атты іс-шараға өзінің көшпелі көрмесін ұйымдастырып, мастер класс өткізді.

ЕҚЫҰ-ның Трансазиялық парламенттік форумының жалғасуына байланысты 16 – 17 шілде күндері ЕҚЫҰ-ға қатысушы елдердің сыртқы істер министрлерінің бейресми кездесуіне келген қонақтарға облысымыздың мәдени орталықтары өз көрмесін ұйымдастырды. Облыс әкімінің көркемсурет галереясының директоры Қайрат Қаблисановтың жетекшілігімен көшпелі көрмесін ұйымдастырып, «Зергер қолдан шыққан бұ-

йым зеріктірмейді» тақырыбында мастер класс өткізді.

2010 жылдың 29 қыркүйек күні Жаркент гуманитарлық-техникалық колледжінде өткен «Ұлы даланың егіз өнерінің еркіндік аясы» атты семинар-сабақта «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайы» көшпелі көрмесін өткізді. Аталмыш оқу орнының өнерге құштар студенттері белгілі қылқалам мен мүсін, кескіндеме өнері шеберінің өмірінің соңғы 40 жылында жинақтаған қолданбалы бұйымдарымен танысып, көзайым ләззат алуына мүмкіндік жасалды.

Шараны колледж директоры Сара Нұрғалықызы кіріспе сөз сөйлеп ашып, ашық сабақ мақсатын түсіндірді. Кең ауқымды сабақта бейнелеу-сызу кафедрасының меңгерушісі, суретші Дауыт Айыпұлы «Ұлы Даланың егіз өнерінің еркіндік аясы» деген тақырыпта баяндама жасады. Кеште Дәркембай Шоқпарұлымен қатар оқыған, жастық шағын бірге өткізген Әбдіманап Исабеков, суретшінің шәкірті Нағила Сәметқызы сияқты колледж ұстаздары және «Әбілхан Қастеев көркемсурет галереясының» директоры Дәулет Әбілов студенттерге қолөнер шеберінің атасы Дәркембай Шоқпарұлының өнер әлемі мен өміріндегі айшықты

сәттерді таныстырып көптеген қызықты естеліктер айтылды. Сабак барысында Шоқпаров Дәулет студенттердің сауалдарына жауап беріп, көшпелі көрмеге қойылған жәдігерлерді жүйелеп таныстырды. Қазақтың кәсіпқой кескіндеме өнерінің атасы атанған халық суретшісі Әбілхан Қастеевтің туған жеріндегі білім ордасы мен өнер ордасы «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайының» ұжымы тығыз жұмыс жүргізуге келісті.

Мемлекеттер арасындағы мәдени байланысты нығайту және ынтымақтастықты достықты одан әрі дамыту мақсатында 2010 жылдың 9 мен 12 қараша күндер аралығында Оңтүстік Кореядағы Қазақстан жылының шеңберінде Кенги провинциясының орталығы Сувон қаласында Алматы облысының мәдениет күндері аталып өтті.

Облыс әкімі Серік Үмбетов бастаған жетісулық делегация құрамында ресми орган өкілдері, БАҚ қызметкерлері, облыстық Сүйінбай атындағы филармония, Мұқан Төлебаев атындағы халық аспаптар оркестрі, «Алтынай» халықтық би ансамблінің «Құлансаз», «Ачимоуль» ансамбльдерінің өнерпаздары, Облыс әкімінің көркемсурет галереясы және «Ұста Дәркембай

атындағы қолөнер мұражайының» қолөнер шеберлері болып, қазақ өнерін насихаттап қайтты.

Кореялықтар жетісулықтарды үлкен қошеметпен қарсы алды. 11 қараша күні облыс әкімі бастаған делегацияны Кенги провинциясының губернаторы Ким Мун Су қабылдады. Кездесу барысында екі ел аймақтары арасындағы мәдени-экономикалық байланыстар туралы сөз болды.

Белгіленген кездесулерден кейін облыс әкімі Серік Үмбетов пен Кенги провинциясының губернаторы Ким Мун Су Сувон қаласындағы Мәдениет үйінің холына орналасқан Дәркембай Шоқпарұлы, Құрманғазы Қадыров, Ерлан Әбжанов сияқты қолөнер, Гульфайрус Исмаилова, Құрманғазы Ақашев сынды қылқалам шеберлерінің туындылары, қазақтың ұлттық киімдері мен бұйымдары қойылған көрмені тамашалады. Аталмыш көрмеде, әсіресе «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайының» көшпелі қолөнер көрмесімен қатар зергерлік өнерінен мастер класс көрсетуі корейлықтардың таңдайын қақтырды. Сол жерде Шоқпаров Дәулет губернатордың зайыбына дайын болған білезіктің бірін сыйға тарту етті.

2011 жылдың 8 – 17 маусым

Белдік. Күміс, перуза, былғары. Д. Д. Шоқпаров

Садақ, қанжар. Күміс, былғары, тас. Д. Д. Шоқпаров

Қалқан. Мельхиор, қыл.
Д. Д. Шоқпаров

аралығында Иран мемлекетінің Тегеран қаласында сәндік-қолданбалы өнердің Халықаралық көрмесіне Шоқпаров Дәулет мұражай жәдігерлерінен көрме ұйымдастырып қатысты. Көрмеге белсене қатысқаны үшін Шоқпаров Дәулет сол елдің алғыс хатымен марапатталып, қабырға сағатын сыйға алды.

Қазақстан телеарнасының «Ілік септігі» атты бағдарламасына Дәркембай Шоқпарұлы туралы және қолөнер мұражайы жайында түсірілім Ержанар Әшейхан мен Қайнар Олжай және мұражайы қызметкерлерінің қатысуымен дайындалды. (11.04.09). Бағдарлама 18 сәуір күні сағат 18.25-те көрсетілді. 23 сәуір күні бағдарлама сағат 14.35-те көрсетілді.

Алматы телеарнасының тілшісі Жазира Байсымбекованың Д.Шоқпарұлы туралы «Көзкөрген» атты деректі фильм түсірілімі дайындалды. Түсірілімге Шоқпаров Дәулет сұхбат берді. (13.06.09)

2009 жылдың 27 қазанда CASPIONET телеарнасында Дәулет Дәркембайұлының қатысуымен дайындалған «Атамекен» бағдарламасы «Хабар» және «Қазақстан» телеарналарынан 2010 жылдың ақпан айында қайта берілді. Ал 2008 жылдың 23 шілдесінде Қазақ

радиосының «Шалқар» радиобағдарламасына Шоқпаров Дәулеттің қамшы туралы берген сұхбаты 2010 жылдың қаңтар айында қайта берілді.

2010 жылдың сәуір айының 7 жұлдызында Шоқпаров Дәулет «Хабар» телеарнасының «Атамекен» бағдарламасының түсірілімінде «Зергерлік бұйымдар» туралы сұхбат берді. Осы бағдарлама тақырыбына байланысты мұражай қызметкерлері зергерлік бұйымдарды түрлеріне қарай топтастырып, іріктеп түсірілімге дайындады. Бағдарлама түсірілімі өңделіп, мамыр айының 1 жұлдызында «Хабар» телеарнасынан мереке күніне орай берілді.

12 ақпан «Қазақстан» телеарнасының «Таңшолпан» бағдарламасына «Ұста Дәркембай» атындағы қолөнер мұражайы туралы Ерғанат Көпжасарұлы сюжет дайындады. Сюжетте Шоқпаров Дәулет сұхбат берді. Сюжет 15 ақпан сағат 09:15-те, 28 ақпан сағат 9.00-де Қазақстан телеарнасынан көрсетілді.

17 ақпан күні мұражайда өткен «Қазақтың қолданбалы өнер бұйымдары» атты тәрбие сағатын Қазақ радиосынан келген «Балапан» бағдарламасының тілшісі Рысжан жазып алды. Шоқпаров Дәулет

сұхбат берді. Бұл бағдарлама 14 наурыз күні сағат 16.00-де берілді. 1 наурыз күні Шоқпаров Дәулет Қазақстан телеарнасының «Сөз мергені» атты бағдарламасына шақырылды. Шоқпаров Дәулет бағдарламаға қатысып, өзінің «талыс» және «мықан» деген сөздерін «Сөз мергені» бағдарламасының сөздік қорына қосты. Бұл бағдарлама 20 наурыз күні сағат 17.30-да, 21 наурыз күні сағат 11.00-де көрсетілді.

12 наурыз күні «Жетісу» телеарнасы музей туралы сюжет дайындады. Шоқпаров Дәулет сұхбат берді. 24 мамыр күні Шоқпаров Дәулет «Шалқар» радио бағдарламасында сұхбат берді.

Шоқпаров Дәулеттің республикалық «Жас Алаш», «Дала дидары», «Қазақ әдебиеті», «Ана тілі», «Ауыл» газеттері мен «Арай», «Парасат», «Денсаулық», «Технология» журналдарына, «Қазақ ұлттық энциклопедиясында» этнографиялық мақалалары жарияланды. Суретші-графикші ретінде әкесі Дәркембай Шоқпарұлының «Домбыра жасау», «Өрім өру», «Ер қанаты», «Традиционная культура кочевников», «Қазақтың әдет-ғұрып салт-дәстүрлері» деген кітаптарын графикалық суреттерімен безендірді. «Қазақ

ұлттық энциклопедиясының 2 – 3 томдарында «Бапкер», «Бұйда», «Бастырық», «Балауыз шам», «Диірмен», «Дөдеге» атты мақалалары жарияланды. 2007 жылы «Алматы-кітап» баспасынан әкесі Дәркембай Шоқпарұлымен авторлық бірлестікте жазған «Қазақтың қолданбалы өнері» атты кітабы жарық көрді.

Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы Түрген ауылында орнатылған «Құланаян Құлманбет», Есік қаласындағы «М.Әуезов», Қаракемер ауылындағы Кенес Одағының Батырлары Қ. Жаманғараев пен Р. Тоқатаевтың ескерткіштерін, Қызылорда облысы, Шиелі ауданына қойылған Мұстафа Шоқайдың ескерткішін әкесі Дәркембай Шоқпарұлымен бірлесе сомдады.

2004 жылы Қазақтың мемлекеттік қыздар педагогикалық институты жанынан ашылған «Ақтұмар» мұражайының саз аспаптары, қару-жарақ, ер-тұрман, зергерлік бұйымдары, ыдыс-аяқ және халқымыздың тұрмыстық бұйымдарының жаңғыртпасын жасауға өз үлесін қосты.

Мұражай күнінде Еңбекшіқазақ ауданы мұражай ісінің дамуына қомақты үлес қосқаны үшін Алматы облыстық мәдениет басқармасының «Мұражай ісінің үздігі» құрмет

грамотасымен 2007 жылы марапатталды.

2008 жылы 22 наурызда Еңбекшіқазақ ауданының әкімшілігі ұйымдастырған мерекелік іс-шарада Шоқпаров Дәулет мақтау грамотасына ие болды.

Мұражай директоры Шоқпаров Дәулет 2010 жылдың желтоқсан айында Талдықорған қаласында өткен аудан мен қалалардың мәдениет күндерінің бағдарламасында көрсеткен шығармашылық шеберлігі үшін Алматы облысының әкімі С.Үмбетовтың «Дипломымен» марапатталды.

2010 жылы маусымның 16 жұлдызында Талғар ауданындағы «Ақбұлақ» кешенінде ЕҚЫҰ-ның Трансазиялық парламенттік форумы өтуіне байланысты мұражай қызметкерлері көшпелі көрмесімен қатар форум қонақтарына «Зергер қолдан шыққан бұйым зеріктірмейді» тақырыбында мастер класс та өткізді. 2010 жылы 27 маусым – 6 шілде аралығында «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайының» көрмесі Астана қаласының Тәуелсіздік сарайында өткізілді.

2010 жылы 9 шілде күні Талдықорған қаласында Еңбекшіқазақ ауданының мәдениет күндері өткізілді. Еңбекшіқазақ ауданы орта-

лық кітапханасының қызметкерлері ұйымдастыруымен өткен «Туған өлке – тұнған шежіре» атты тарихи-саяхатқа мұражайымен бірге қатысты.

2011 жылы Т.Жүргенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясында 19 – 28 наурыз күндер аралығында Ұлыстың ұлы күні Наурызға орай ұйымдастырылған көрмеге қатысты.

2011 жылы 8 – 17 маусым аралығында Иран мемлекетінің Тегеран қаласында сәндік-қолданбалы өнердің Халықаралық көрмесіне мұражай жәдігерлерінен көрме ұйымдастырып қатысты.

2011 жылы Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі болды.

2012 жылы Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайы Астана қаласында «Мыңжылдықтар тоғысындағы Астана» атты 04 – 07 шілде аралығында өткізілген «Көшпенділер» фестиваліне өзінің көшпелі көрмесімен қатысып, сол жерде мастер класс көрсетіп қайтты.

2012 жылы тамыз айының 10 күні Ұйғыр ауданында өткізілген Мәдениет күніне Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайымен барып, өзінің көшпелі көрмесімен қатысып, сол жерде мастер класс көрсетті.

2012 жылы 25 жылдық мереке-

сіне байланысты дизайнерлердің Алматы облысы әкімінің «Көркемөнер галереясында» өткен «Дизайн – дәстүрге жаңа көзқарас» атты көрмеге өзінің көшпелі көрмесімен қатысып, сол жерде отырып мастер класс көрсеткені үшін Құрмет грамотасымен марапатталды.

2012 жылдың 16 – 21 қазан аралығында Ақмола облысы орталығы Көкшетау қаласында «Сарқылмас саяхат» атты қазақстандық туристік жәрмеңкеге «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайының» көшпелі көрмесін ұйымдастырып, сертификат алып қайтты.

2013 жылы сәуір айының 04 күні Есік қаласының Мәдениет үйінде өткен Жастар форумына «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайы» көшпелі көрмесімен қатысты.

2013 жылы 18 сәуір күні Алматы қаласында, Тәуелсіздік сарайының алдында өткен «Шеберлер ауылы» салтанатты жиынына «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайының» көшпелі көрмесімен барып, мастер класс көрсетіп қайтты.

2013 жылы маусым айының 09 күні «Продюсерлік орталығының «Sun Production» «Декоративно-прикладное искусство казахов»

атты деректі фильмінің түсіріліміне қатысты. Сонымен қатар «Казахское прикладное искусство» атты деректі фильмінің түсіріліміне қатысты.

Қазақстан ұлттық телеарнасының режисері Ербол Бораншының мамыр айының 14 күні «Ұлт мақтаныштары» атты 30 минуттық деректі фильміне түсті.

Тамыз айының 3 мен 5 күні аралығында Қазақстан ұлттық телеарнасының режиссері Гүлнәр Бораштың «Қазақ даласының сырлары», «Алтын адам» атты 8 сериялы фильмінің түсіріліміне қатысты. Қазақстан ұлттық арнасының «Казахское прикладное искусство» атты деректі фильмінің түсіріліміне атсалысып, сонымен қатар, өнер үйренем деген жас буынға қолөнері шеберлігін үйретіп, шәкірт тәрбиелеп келеді. 2007 жылы Еңбекшіқазақ ауданы, Ақши ауылында әкесі Дәркембай Шоқпарұлының жиған жәдігерлері қойылған «Ұста Дәркембай атындағы қолөнер мұражайын» құрып, осы уақытқа дейін директор қызметін атқаруда.

Ерлерге арналған ер-тұрман жеңіл, ықшам, көбінесе мүйіз, сүйекпен, әшекейленеді. Ер-тұрман «ер-тоқым», «желдік», «жона» деп те аталады. Ат арқасына батпауы үшін пайдаланатын зат. Желдік жасау үшін ердің қапталынан сәл үлкенірек қалың екі киізді көнмен, былғарымен қаптап, бір-біріне былғары бүлдіргемен бекітіледі. Атты ерттегенде ер-тоқымның үстінен, ер қапталдарының астына дұрыс келетіндей етіп салынады.

Ер-тоқым – салт атқа мініп жүруге лайықталған жабдықтардың бір түрі. Ер-тоқымды көне заман көшпелілерінің дамытқан өнер туындысының бірі деуге болады. Өйткені, көшпелі тұрмыс, жорық, шабуыл ат үстіндегі қимылдың барлығы ер-тоқым, ер-тұрман жабдықтарын тамаша толықтырған. Бұл жабдықтар екі жаққа да атқа да, адамға да қолайлылық тудыру мақсатында жасалған. Соңғы кездегі қалыптасқан атаулар: қалмақ ер, қырғыз ер, қазақ ер, орыс ер. Қазақ ері негізгі қаңқасының жасалуы жағынан: ойма ер, құранды ер, ақбас ер болып бөлінеді. Жабдықталуы жағынан қыз-келіншек ері, еркек ері деп жіктеледі.

Ер-тоқым. Күміс, былғары.
Д.Д. Шоқпаров

Ер-тоқым. Құрыш, былғары.
Д.Д. Шоқпаров

Білезік, сақиналар. Күміс, тас.
Д. Д. Шоқпаров

Алқа. Күміс, тастар.
Д. Д. Шоқпаров

Мұқажан Аманкелді Зәрубайұлы

Қазақстан Республикасының Өнер Академиясының академигі.

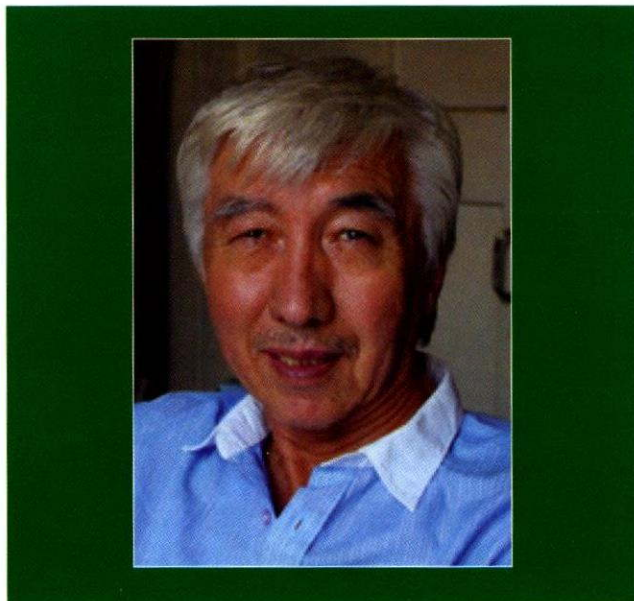
Қазақстан Республикасының Дизайнерлер одағының мүшесі.

Қазақстан Республикасының Суретшілер одағының мүшесі.

Қазақстан Республикасының Қолөнер шеберлері одағының мүшесі.

1953 жылы Семей қаласында туған. Семей педагогикалық институтының сурет-сызу бөлімін және Алматы көркемсурет-театр институтының қолданбалы өнер бөлімін бітірген. Жанұяда ұсталық мұраның ата жолын жалғастырушы зергер. Көптеген Халықаралық және Қазақстан Республикасының зергерлік өнері сайыстарының жеңімпазы. Отыз жылдан астам уақыт шәкірт тәрбиелеу, зергерлік өнерді үйрету жолында. Жұмыстары Қазақстан Республикасының мұражай қорында және шетел коллекционерлерінің қолдарында сақтаулы.

Ресей мемлекетінің Карл Фаберже атындағы Алмас тасты белгі, М. Перхин мен Ф.Бирбаум атындағы «Мұсылман елінің мәртебелі зергері» төсбелгілерінің иегері саналады. Қазақстан Республикасының «Үздік шығармашылығы» үшін алтын медаль иегері атанды. Қазақстан Рес-

публикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі мен ЮНЕСКО қоры, «Евразия» қоры, «Шеврон», «Our Heritage» атты компаниялары ұйымдастырған «Шебер» сайысының үш мәрте жеңімпазы және «Мұрагер» атағының иегері. ЮНЕСКО қорының «Сапа белгісі» сайысының жүлдегері.

Мұқажан Аманкелдінің жұмыстарының қолтаңбасы ерекше түрде көз тартады. Өз шығармаларында әртүрлі әдістерді шеберлікпен меңгерген шебер, металл, атап айтқанда: күміс, алтын, мыс және басқа материалдардың нәзіктігін көрсетеді. Өз композицияларында әртүрлі металдарды түсті эмальдармен араластырып, алтыннан эмальға дейін жұмбақ өткелдерді біріктіруі өте қызықты.

Жүзік, алқа, сырға.
Күміс, перуза. А. З. Мұқажан

Білезік. Күміс, алтын, эмаль.
А. З. Мұқажан

Зергер суретшінің жұмыстары неше түрлі түстегі композицияларының ерекшелігімен көз тартатын құпиясы мен кейбір тылсым күші бар сияқты көрінеді.

Бұл білезікте қазақ халқының ұлттық сипатының этникалық ноталары көрсетілген және де одан көшпелі елдің бүкіл тарихын да оқуға болады. Кейбір әшекейлер, білезіктер түртпе техникасында орындалған, әсіресе, осы шебердің жұмыстары білезікте қолданылған. Талап етілген формалар мен берілген өлшемдердегі тетіктер мен бұйымдарды жасау үшін, металдарды әртүрлі әдістермен өңдейді.

Қысыммен өңдеу, құйма, пісіру, илем түрлері: сұрыптық, ар-

наулы, табақтық, құбырлық, илемдік пішіндер. Металдарды кесумен өңдеу. Кесу процесі — бұл металдарды жоңқалап алу жолымен өңдеу. Жоңқаны кескіш аспаптармен алады.

Металдарды кесу қоласпабымен және металл кесу білдектерінде жүзеге асырылады. Металды кесудің негізгі операцияларына: кесу, аралау, бұранда ою, жону, бұрғылау, жоңғылау, сүргілеу және ажарлау жатады. Неғұрлым жоғары дәлдіктегі және төменгі кедірбұдырлы беттер өңдеу кезінде ұңғылау, қыру, үңгіштеу және басқа операцияларды қолданады.

Металдарды кесу мен өңдеу кезіндегі маңызды практикалық

міндет — өңдеу режимін дұрыс таңдау.

Өлшемнің, сызбаның, өрнектің немесе бұйымның, тіпті суреттің бейнесін металдың бетіне түсіруді *белгі түсіру* деп айтамыз.

Белгілеу сызығы *негізгі, бақылаушы* және *көмекші* сызықтарға бөлінеді.

Негізгі белгілеу сызығымен арнаулы бұйым сызбасының шекара сызығы, өңделуін белгілейді. *Бақылаушы белгілеу сызық* негізгі сызықтың жанынан қатар жүргізіледі, ал *көмекші белгілеу сызығын* симметриялы бөліктерді, дәл ортаны және шеңбердің радиусының ортасын белгілейді.

Металға белгіні бізбен тырнау арқылы, ал түсті металға белгіні қаламмен сызу арқылы түсіреді.

Бірақ қаламның ізі жұмыс барысында қол жиі тиген кезде тез кетіп қалады. Ол үшін қаламмен түсірілген күрделі сызбаның өр-

нектер, бейнелер т.б. үстінен бірқабат нитролак жағып шығу керек.

Металға бұйымның өлшемін түсіру кезінде дайындалатын бұйымның нақтылы өлшемі белгіленеді және шикізатты үнемдеуге көңіл бөлінеді. Бұл әдіс өндірісте жекеленген және ұсақ-түйек бұйымдар шығаруда көп қолданылады. Ал өте күрделі бұйымдар шығаратын өндірістерде бұл әдіс арнаулы білдектің көмегімен сызылып белгіленеді.

Бұйымның өлшемі темірге үш түрде түсіріледі: түзу белгіде, бір жазықтықтағы белгіде және кеңістіктегі белгіде.

Бір өлшемдегі тұтас темір бөлігін алу үшін (мысалы, сымтемір, т.б.) *түзу белгідегі* әдіс, белгілі бір бұйымның жалпы көлемін қамту үшін *бір жазықтықтағы* әдіс, ал кез келген бұйымның, өрнектің, т.б. бейнесін металға түсіру үшін *кеңістіктегі белгі* әдісі қолданылады.

Металл бұйымның өлшемін немесе белгілі бір бейнені түсіру үшін арнаулы құралдар қолданылады.

Олар: *темір сызығыш, бұрыштама, біз, арнаулы өлшегіш аспап түрлері, арнаулы шеңбер сызығышы*, т. б.

Арнаулы біз құралы темірге белгілі бір бұйымның нақты өлшемін немесе өрнектің бейнесін түсіруге арналған. Өндірісте біздің үш түрі кең көлемде қолданылады, олар: басы үшкір, қатты сым темірден жасалынған біз, басы үшкір, аяғы қайырылған,

арнаулы тұтқалы біз, ауыстырмалы инелі біз.

Біздің барлық түрлері алдын ала белгіленген өлшем орнын немесе сызықтың бұрышын батыру арқылы белгілеу үшін қолданылады. Бұл әдіс, өдетте, сызылған бұрыштарды анықтау үшін, қайта сызып алу мүмкіндігін сақтау үшін немесе бұрғылау орны нақтылы белгіленуі үшін қолданылады.

Қарапайым түртпе — бұл ұзындығы 100, 125 немесе 160 мм-лік, көлемі 8, 10, 12 мм-лік домалақ пішінді, басы үшкірленген болат темір. Оның ұратын басы жіңішке леу доғал келеді. Түртпенің ұшы жалпы 60° -та өңделеді. Өте дәлдікті қажет ететін түртпе $30 - 45^\circ$ шамасындағы түртпе, ал шеңбер тесілетін орынды белгілеуге бұрышы 75° -тық түртпе қолданылады.

Арнаулы түртпелер — *қоңырау пішінді, циркульді (шеңбер-сызығы), механикалық* электр қуатымен іске қосылатындарға бөлінеді. Ар-

наулы түртпелер өте жауапты жұмыстарға қолданылады. Ол берілген

күш арқылы із түсіріп, серіппенің көмегімен өз орнына, артқа кетеді. Шеңбер-сызғы түртпе — шеңбердегі белгілерді қоюға және оны екінші жерге нақтылы өлшемде көшіруге арналған. Сондай-ақ геометриялық өлшемдерді белгілеуге, көшіруге өте қолайлы. Шеңбер-

сызғы түртпенің *қарапайым және серіппелі* түрлері болады.

Білезік. Күміс, алтын, эмаль. А. З. Мұқажан

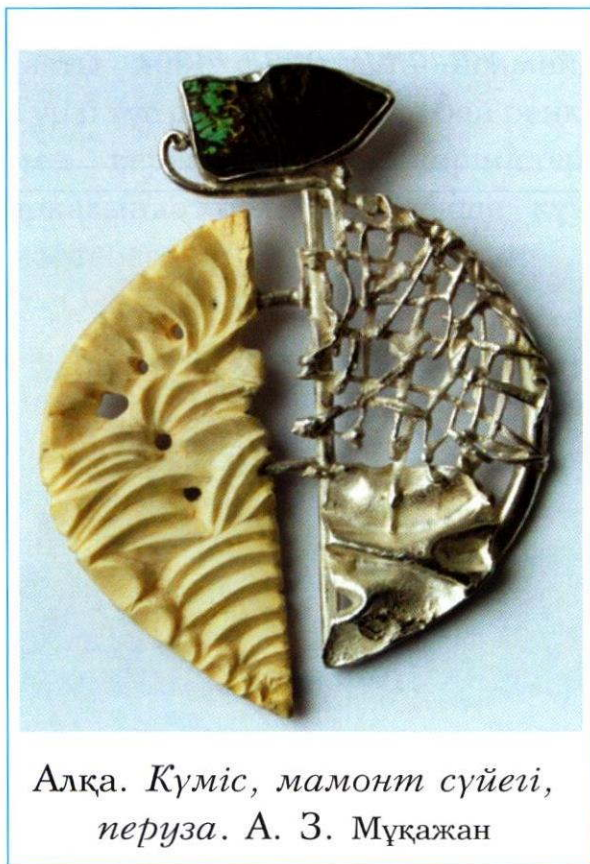

«Археология» білезігі. Күміс. А. З. Мұқажан

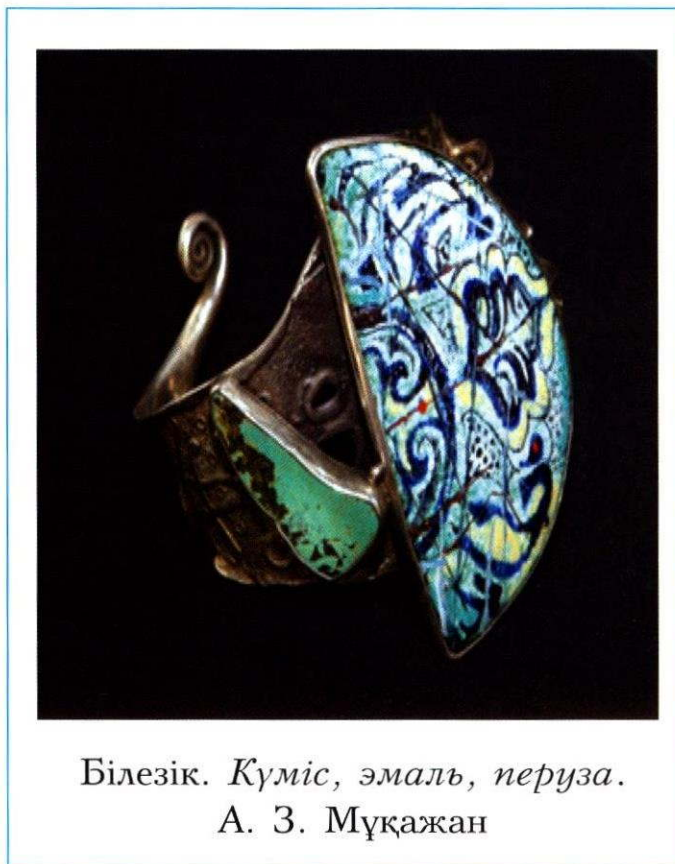

Алқа. Күміс, алтын жалату, эмаль,
перуза. А. З. Мұқажан

Алқа. Күміс, мамонт сүйегі,
перуза. А. З. Мұқажан

Білезік. Күміс, эмаль, перуза.
А. З. Мұқажан

«Аңыз-Дала» білезігі. Күміс,
алтын жалату.
А. З. Мұқажан

Жүзік. Күміс, алтын
жалату, опал тас.
А. З. Мұқажан

Білезік. Күміс, алтын,
перуза, аметист
(күлінтас).
А. З. Мұқажан

«Аңыз-Дала» білезігі. Күміс, алтын
жалату. А. З. Мұқажан

Осы жүзікте қолданған асыл тастың бірі – опал.

Көптеген әйгілі асыл тастардың ең әдемісі болып саналатын, керемет сұлулығы бар асыл тастардың бірі – *опал*. *Опалдың* айрықша жарқыраған сәуле ерекшелігі үшін бұл – *опалесценсия* деп аталатын тас. Бұл әсер тастың тереңдігінен пайда болған әсем микроскопиялық және оның жиынтығына байланысты қоспалары әсемдік көріністерден тұрады. Сондай-ақ сиқырлы опал тастан басқа да қосымша реңктерге ие болуға мүмкіндік береді. Жарқын от, жұмбақ жасыл, түрлі-түсті қара, нәзік көгілдір және жұмсақ қызғылт тасты жай сипаттауға болмайды. Түрлі түс реңктерінің, ең бай реңктер мен керемет әдемі көріністердің арқасында бұл тас ерекше құнды мәртебеге ие болды.

Оңтүстік Австралияда ақ опалдар табылған. Жалпы алғанда, Австралия әлемдік асыл тастардың, опалдың ең бай жеткізушісі болып табылады. Бұл ел әлемдегі өндірістің 90% -ына иелік етеді. Ең әдемі от түсті опал Австралияда шығарылады. Ол жерде сондай-ақ көк, қызғылт асыл тастар да шығарады.

Ал *аметист* тастың керемет сиқырлы күші бар. Аметист – бозғылт түстен қанық күлгінге дейінгі

кварцтың бір түрі. Тастың айрықша ерекшелігі – күннің ұзаққа созылған әсерімен, түсі ағарып ашылады, көлеңкеде түсі бірте-бірте өз қалпына келеді.

Теңдесі жоқ кристалдың аты *Аметис-нимфа* есімімен шығып аталған. Бахус – шарап пен қуаныштың құдайы оған құмарлықпен қараған. Бірақ сұлулық Құдайдың талаптарын қабылдамады. Аметис Сионосты шопан, музыкантты жақсы көрген, ол Аполлонның қамқорлығына ие болған. Бахус нимфаны құшағына келтірейін дегенде, Диана оны Аметистің атына *аметист* деп аталатын күлгін тасқа айналдырған, сонымен оның сиқырлы қасиеттерін көне адамдар жоғары бағаланған.

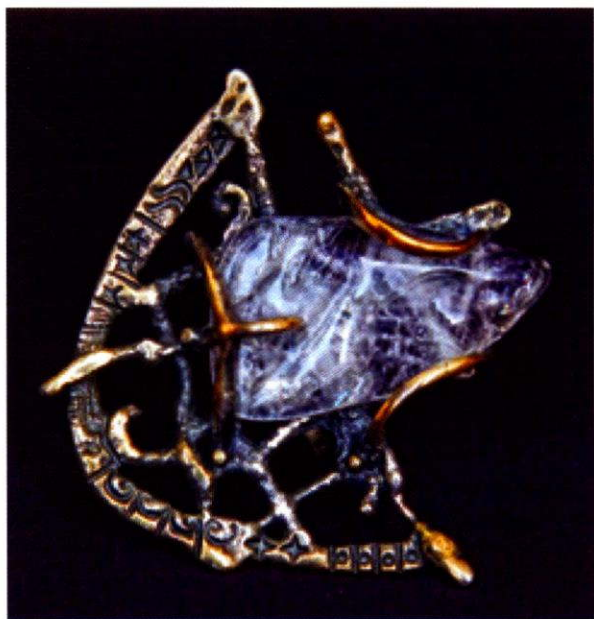
Аметист тасының керемет сиқырлы қасиеттері бар. Ол, ең қуатты тас болып табылады, теріс энергияны жояды, үйдің атмосферасын аса қолайлы етеді. Аметист түпнұсқалығын анықтау үшін өзінің белгілі бір оған ғана тән қасиеттері бар: негізгі түс – күлгін және оған барлық реңктері, түсі қанық күлгін болса қымбатты тас ретінде саналады; Аметистің қаттылығы өте жоғары, тіпті болаттың өзінен де қатты болып келеді. Пышақпен сызып өтсе бетінде із қалмайтын тас. Бірақ

бұл табиғи және жасанды өсірілетін минералдарға да тән.

Аметист тасын қалай дұрыс қию керектігін де білу артық болмас. Күмісті аметистпен үйлесімді біріктіреді, металл кварцтың сиқырлы қасиеттерін жақсартады; алтын табиғаттан өкілеттігі тыс інжуді бейтараптандырады, бірақ басқа зергерлік (цирконий, аквамарин, тау хрусталі, гауһар немесе авантюрин) безендіру пайдаланылатын болса,

бұл нәтиже нысанасы болып табылатын, оның үстіне ұқсас аспалы тыныштық әкеледі; Тасты әрқашан тағып киіп алуға болмайды, өйткені ол иесінің теріс энергиясын жинайды; *Аметисті* салқын түсті киімдермен кию керек; тас пен сақинаны ерлер оң қолына тағады, ал әйелдер сол қолға. Егер өміріңізді нығайту керек десеңіз, орта саусаққа тағады, бірақ оны анда-санда ғана тағуға болады, арасында орнын ауыстыру керек.

Жүзік. Күміс, алтын жалату, тау хрусталі. А. З. Мұқажан

Білезік. Күміс, алтын жалату, тау хрусталі. А. З. Мұқажан

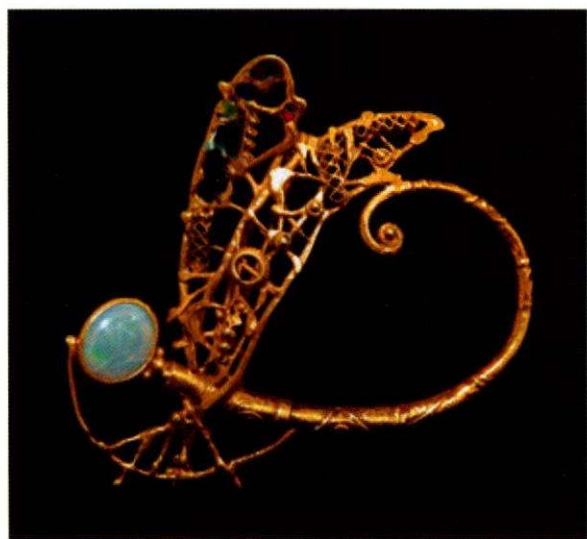

Білезік. Күміс, алтын жалату, ақық тас. А. З. Мұқажан

Жүзік. Күміс, алтын жалату, опал, зүбәржат. А. З. Мұқажан

Түйреуіш. Күміс, алтын жалату, эмаль, опал, тас. А. З. Мұқажан

Жүзік. Күміс, алтын жалату, цирконий, топаз. А. З. Мұқажан

Қос білезік. Күміс. А. З. Мұқажан

Жүзік. Күміс, алтын жалату,
эмаль (кіреуке).
А. З. Мұқажан

Білезік. Күміс, алтын
жалату, эмаль (кіреуке).
А. З. Мұқажан

Жүзік. Күміс, алтын
жалату, цирконий, топаз.
А. З. Мұқажан

Білезік. Күміс, алтын,
ақық тас.
А. З. Мұқажан

Зергерлік бұйымдардың үстіне жағылатын түрлі түсті эмальдар ерекше сұлулығымен көз тартады. Өзінің түрлі реңктері арқылы бағалы зергерлік бұйымдарды және иесінің ерекшелігін көрсетеді. Зергерлік эмаль Ежелгі Русь дәуірінен бері белгілі. Содан кейін ол басқа атқа ие болды, бірақ оны қолдану ұстанымы өзгеріссіз қалды.

Финифть (кіреукелеу) – зергерлік бұйымдарға да, сәндік-қолданбалы өнерге де қолданылған. Онымен әртүрлі ыдыстарды безендірген: шыныаяқтарды, табақтар-

ды, кеселерді және т.б. Көптеген ғасырлар өтіп, технологиялар өзгерсе де, эмальдардың қасиеттерін әлі күнге дейін зергерлер жоғары бағалайды.

Бұл қаптаманың түрі – қолмен жасайтын жұмыс, тіпті зергерлік бұйымдар зауыттың стандарттарына сәйкес таңбаланған болса да, эмальдау (кіреукелеу) процесі төменгі балқытылған әйнектегі қымбат металл бетінің жабындысы болып табылады. Эмальдар қолдану тәсілдері құрылымымен және жолдарымен ерекшеленеді.

ЭМАЛЬДАРДЫҢ (КІРЕУКЕНІҢ) ҚҰРАМЫ МЕН ТҮРЛЕРІ

Қандай әдіс қолданылған болса да: қоршаулы, ойылған, құйма, қалыптау — бәрі бір мақсатқа ұмтылады: металды жоғары сапамен жабу.

Әшекейлерді жабатын әйнек қорытпасы әртүрлі дәрежеде балқиды және оның түстері, қолдану түрлері де неше түрлі болуы мүмкін.

Эмаль кремнийден және түрлі оксидтерден тұрады. Әртүрлі түстерді шығару үшін қоспаға никель, мырыш оксиді немесе кобальт қосылады. Эмальдардың қасиеттері жұмыс барысында және сыртқы факторларда өте тұрақты. Олар мықты, сондықтан олар көбінесе

дизайнда пайдаланылады. Эмальмен көмкерілген зергерлік бұйымдар өте әсерлі көрінеді.

Эмальмен қаптау түрлері біріктіру әдісімен бөлінеді. Зергерлік әшекейлер үшін *ыстық* және *суық* эмальдар бар:

Ыстық эмаль. Бұл — зергердің ұнататын әдісі. Ол ескі заманнан бері қолданылған. Мұндай зергерлік жабындысын өңдеу үшін 800 градусқа дейін қызатын пеш қажет. Эмаль ұнтағы металл негізіне мықты жабысады.

Суық эмаль. Мұндай жабу жоғары температураны талап етпейді. Бұл екі компонентке бөлінеді, жылудан бас тартатын және жарықтан бас тартатын глазурь түрлері. Екі компонентті жабу тәсілі — ең қарапайым: дұрыс бөліктерді араластырып, өнімді бояйды.

Зергерлік эмаль. Термикалық өңдеу процесі ыстық эмальға ұқсайды, бірақ мұнда қызу 160°-қа дейін жетеді. Алайда,

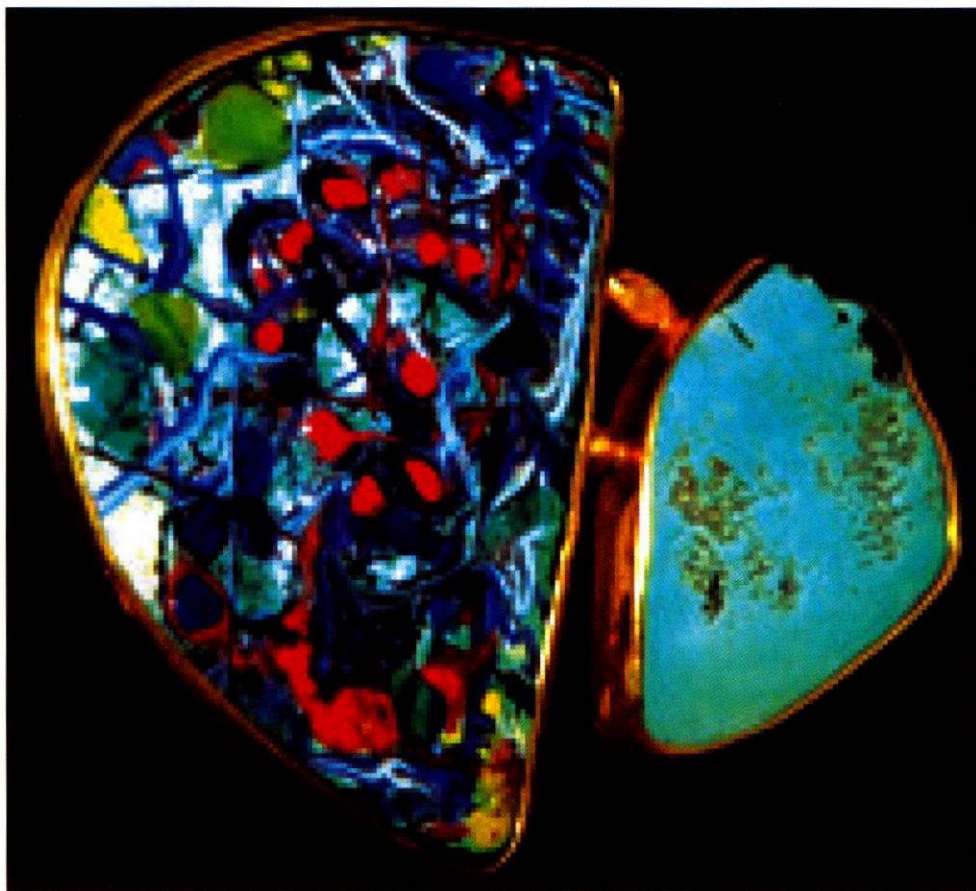
Білезік. Күміс,
маржан, перуза, ақық тас.

А. З. Мұқажан

мұндай жабыны жылтыратуға болмайды, бұл – өте нәзік. Суық эмальдың бекіту процесі пломба

салу тәсіліндегі толтыруға ұқсас. Қаптаманың беті ультракүлгін шаммен сәулелендіріледі. Содан кейін

Жүзік. Күміс, эмаль, перуза.

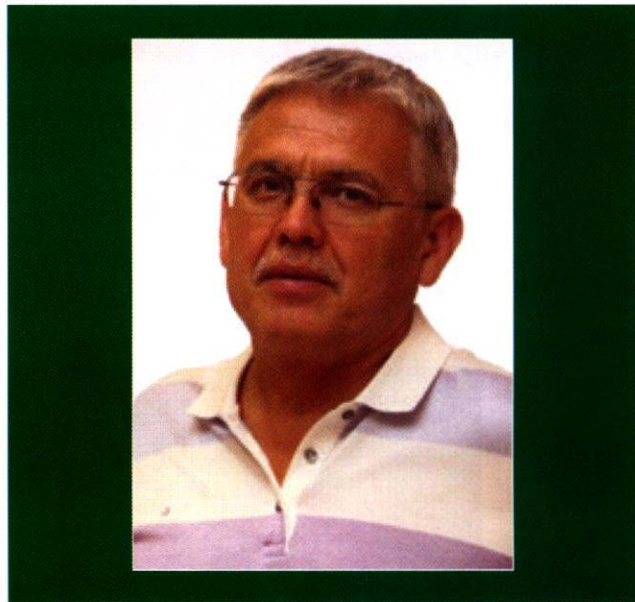
А. З. Мұқажан

Рысбеков Серік Қалтайұлы

Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі. Қазақстан қолөнершілер одағының мүшесі. Алматыда 11.10.1962 жылы дүниеге келген. 1981 жылы Шымкент көркемсурет училищесі, 1988 жылы Алматы мемлекеттік театр және көркемсурет институтын (АМТКИ) тамамдаған. Марапаттары: Михаил Перхин орденінің Фаберже қорының Үлкен Ордені. 2014 Конкурс шеберлері 1999 жылы «кезектен тыс жобалау шешімі» бойынша 1999 жылы 2 орын. Зергер «Зергер-Қарағанды» 2013 жылы қазіргі заманғы дизайны номинациясы бойынша 1 орын алды. Алтыншы қазақстандық қолөнершілер байқауының жеңімпазы. 2014 жылғы «Шебер» номинациясы 2016 жылы Санкт-Петербуркте «ұлттық ою-өрнектің қазіргі дамуы» бойынша зергерлік бұйымдар сыйлығының «Ұлттың қазынасы» жеңімпазы болды.

Рысбеков Серік Қалтайұлын қазақ зергерлерінің арасындағы, қолынан бал тамған шебер деп айтуға болады. Шебердің қолынан шыққан әшекейлер: алқа, білезік, сақина бұйымдары өзінің әсемдік үлгісін білдіреді, олардың жарқыраған ғарыштық магнетизмімен таң-

ғалдырады. Шығармалары ежелгі және болашақтағы ұмытылған ертегі стилінде орындалған. Аралас сиқырлы стилі адамның көзін өте қызықтырады және қазақ халқында айтылатындай, сұқ көзден, жамандықтан құтқарып сақтайды.

Негізі алқа – мойынға, кеудеге, тағатын әшекей. Ол кей кезде моншақтап тізген асыл тастардан, кейде алтын, күмістен соғылып, бетіне асыл тас қондырып, ою өрнектеп, салпыншақты етіп жасалынады. Кейбір алқа түрлері алқа атаулары көнерген сөздер қатарына жатады, мысалы: бойтұмар алқа, дан алқа, ділді алқа, қола алқа, әйкел, онжорға, сары алқа және т.б. көне аттары көп.

КЛУАЗОНЕ ЭМАЛЬДЫ БӨЛІМДЕУ

Эмальмен әшекейленген бұйымдарды бөлімдеу – ең талғампаз әдістердің бірі. Күмістің жұқа сымдарын қолданып, қымбат металдың үстіне сурет салынады. Бұл бөлімдердің ішіне жылтыр эмальдар қолданылады.

Ежелгі уақытта бұл әдіс бұйымдағы қымбат тастардың барлық сұлулығын көрсету үшін қолданылған. Біздің дәуірімізге дейін сақталып қалған ежелгі Үндістанның әшекейлері таза тастардың әртүрлі түстерін көрсетеді. Сондай-ақ, өнімге түртпе техникасын пайдаланған, ал бірақ мұның барлығы «минанкари» деп аталған.

Алқа. Күміс, эмаль
(кіреуке).

С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль.

С. Қ. Рысбеков

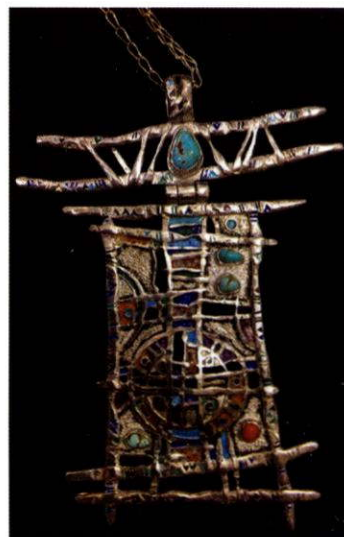

Білезік. Күміс.

С. Қ. Рысбеков

Әйкел дегеніміз — мойынға тағатын, алтын мен күмістен жасалған әшекей. Ол әйкелдердің кейбір түрі зерлі матаға асыл тас, күміс тиындар қадап, сол иықтың үстінен асынатын, кеудені орай келе қолтық астынан түймеленетін етіп жасалады. Оны көбінесе қыздар таққан еді. Ал мына алқалар — күміс, эмаль және перуза таспен әшекейленген.

Алқа. Күміс,
эмаль, перуза.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль, перуза.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль,
перуза.
С. Қ. Рысбеков

Қолға арналған әшекейлер тобы үшке бөлінеді: *білезіктер, жүзіктер мен сақиналар*. Қыз-келіншектерге арналған әшекейдің ең көбі – білезік. Білезік көбінесе күмістен, кейде таза алтыннан да жасалды. Тек күмістен соғылған білезіктермен қатар қазақ зергерлерінің өте көп жасайтын әшекейлерінің бірі – әйелдерге арналған әртүрлі сақиналар мен жүзіктер.

Білезік. Күміс,
перуза, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль,
асыл тастар.
С. Қ. Рысбеков

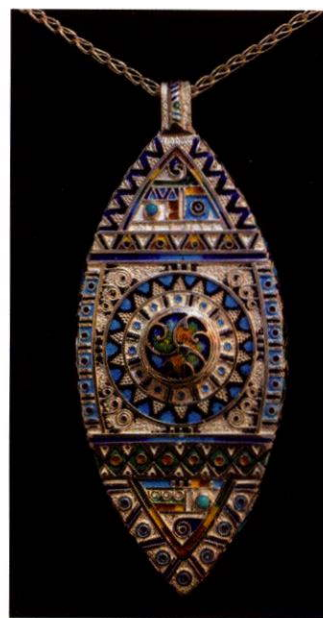

Алқа. Күміс, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс,
эмаль, перуза.
С. Қ. Рысбеков

Сырға туралы айтсақ, сырғаның әртүрлі үлгідегі түрлері мен нұсқалары өте көп. Сырғаның әсіресе, өрнекті жалпақ түрлері кең тараған. Сырғалар жалпақ, ұзын, қысқа және көлемді болып бөлінеді. Өз кезегінде жалпақ сырғалар да түршелерге жіктеледі: дөңгелек тұрпатты сырғалар, бедерлі жасалу сипаты бойынша селдір, сымды және пластиналы нұсқаларға бөлінетін күрделі түрлі сырғалар өте көп.

Сырға, алқа, сақина.
Күміс, эмаль, тас.
С. Қ. Рысбеков

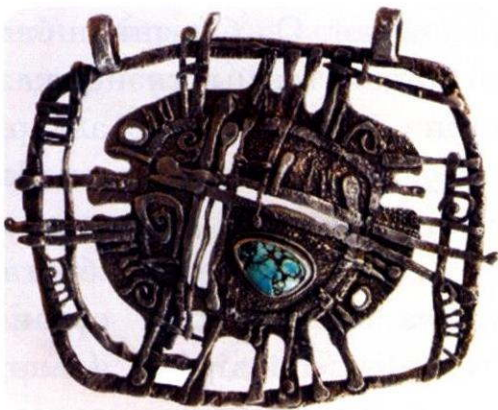

Алқа. Күміс, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, перуза.
С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

Білезік. Күміс, эмаль, асыл тастар.
С. Қ. Рысбеков

Табиғи тастар – табиғаттың таң-гажайып туындысы. Олардың жарқылдары таңғалдырады, олардың керемет, ерекше сұлулығына таңғалып, қайта-қайта қарай бергің келеді. Табиғи кристалдардың көмегімен әшекейлерді киген кезде сұлулықтың бейнесін толықтырады. Мұндай бұйымдар кез келген әйелді өзгертіп және иелерінің келбетін қайталанбайтындай етіп жасай алады.

Яшма (кварцтың өте тығыз бітiскен, тым ұсақ түйірлерінен құралған тау жынысы, асыл тас) –

ежелден бері халық тұрмысында өз орнын алған. Ол бұрыннан белгілі құдайлардың сыйы және қазіргі уақытта барлық минералдардың құрмалушысы деп саналады. Яшма тасының қасиеттері оның танымал және сұранысқа ие болғаны, зергерлік бұйымдарға сұранысы бар екенін білдіреді. Олардың сиқырлы сұлулығы өзіне тартып қызықтырады. Жарқылдаған зергерлік әшекейлерді сатып алмас бұрын, жасыл түстің қандай екенін білу керек.

Жартылай қымбат тас – бұл табиғи жанартаудан пайда болған кристалды жыныс. Әртүрлі түстерге боялған яшма, метаморфтық күштердің әсерінен пайда болған, бұл оның ішіндегі қоспалардың құрамына әсер етеді. Көп жағдайда бір түсті минералдар кездеседі, бірақ та ерекше жағдайлар да бар. *Ақ яшмада* қоспалар жоқ, жаратылысы ерекше. Оның өз құрылымында жиі қара жолақтарды немесе табиғи үлгілерді көруге болады. Бұл тас иесіне бейбітшілік пен тыныштық әкеледі, күрделі шешімдер қабылдауға көмектеседі және шынайы жолды бағыттайды деп айтады.

Жасыл минерал – гүлденуді, ұзақ өмір сүруді және жақсы денсаулықты білдіреді. Ол бұрыннан бері саяхатшылар мен ғалымдар үшін талисман деп саналған. *Зубәржатты яшмадан* жасалған ұзын моншақтар асқазан-ішек жолдарының аурулары бар адамдарға ұсынылады.

Қызыл яшма өте әдемі және тартымды тас. Сүйкімді келбетінен басқа, ол сондай-ақ сүйіспеншілік істерінде көмектесетін сиқырлы қасиеттерге ие делінеді.

Мұндай тас кварц тобының тау жыныстарының арасында жасалады

және гематинді қамтиды. Қызыл яшмада емдік қасиеттер бар, ол жүрек-қан тамырлар жүйесінің керемет стимуляторы болып табылады, қан қысымын көтеру және кенеттен қан кетуді тоқтатуға қабілетті. Жүрек-тамыр аурулары, гипертониясы бар адамдарға жағымды. Гелиотроп немесе қан қызыл, жасыл, жарық сіңіруі бар қара жасыл халцедон. Екі білекке білезіктерді киіп, гемоглобин деңгейін бақылауға және қан кету қаупін азайтуға болады.

Алқа. Күміс, эмаль, тас. С. Қ. Рысбеков

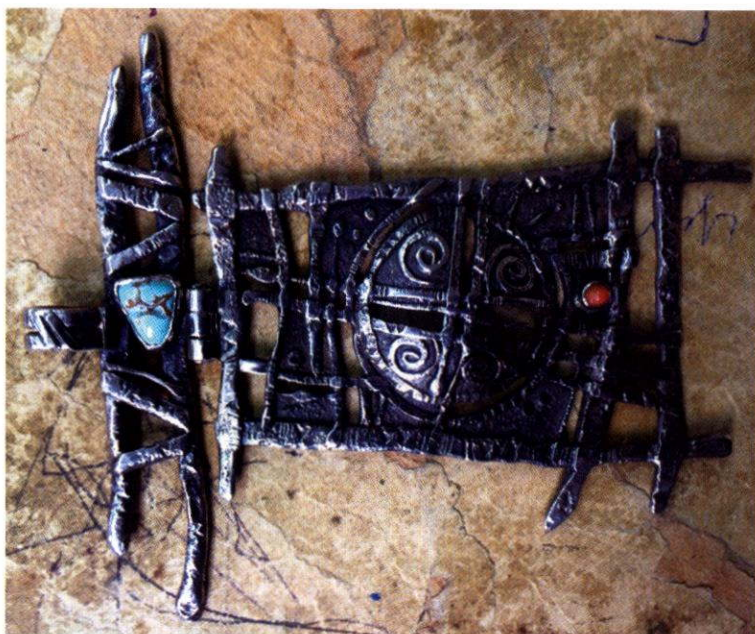

Алқа. Күміс, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

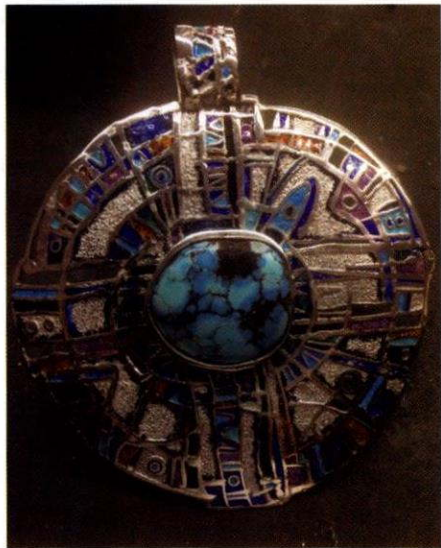

Білезіктер, сақина.
Күміс, эмаль, тас.
С. Қ. Рысбеков

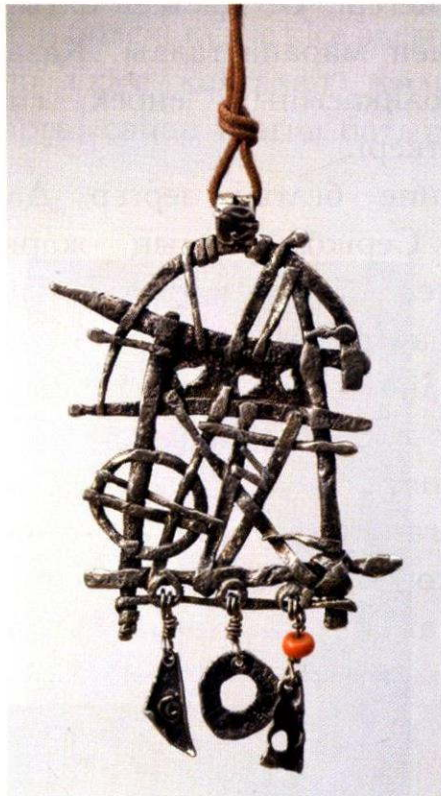

Алқа. Күміс, перуза. С. Қ. Рысбеков

Алқа. Күміс, перуза.
С. Қ. Рысбеков

«Шаман» алқасы.
Күміс, қарайту.
С. Қ. Рысбеков

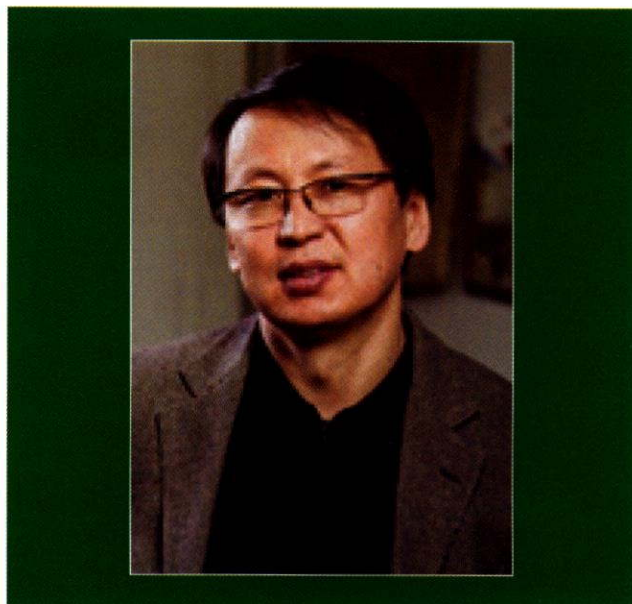
Алқа. Күміс, перуза, эмаль.
С. Қ. Рысбеков

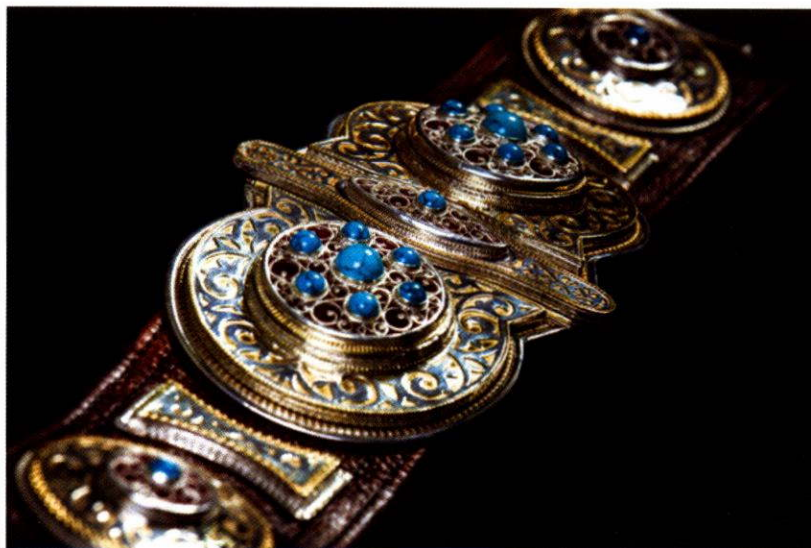
Даубаев Естай Серікбайұлы

Қазақстан Республикасының Су-ретшілер одағының мүшесі, «Жігер» сыйлығының лауреаты, М. Перхин орденінің иегері, К. Фаберже орденінің иегері, Ә. Қастеев алтын медалымен марапатталды. Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері.

Әрине белгілі зергер Даубаев Естай Серікбайұлының жарқырай көрінген салтанатты туындыларына назар аудармай өте алмаймыз. Хас шеберлікпен салынған тастар мен аралас техникада орындалған композициясы, күміс және алтынмен жасалған белбеу өте үйлесімді болып көрінеді. Жоғары кәсіби деңгейде атқарылған жұмыстың дәлдігі

мен сапасын атап өтсек те артық болмас. Әрине, зергерлердің мұндай жұмыстары біздің халқымыз және бүкіл Қазақстан үшін үлкен мақтаныш.

Белдік. Күміс, перуза, былғары.

Е. С. Даубаев

Қазақтардың әшекей белбеуліктері жалпы екіге бөлінеді: белбеулер және қамзолға арналған қапсырмалар. Белбеулерді ширатпа белбеу, күміс белбеу, датқалық белбеу, кемер, кісе белбеулер деп атауларға бөлген. Ширатпа белбеу – ілгекті сақиналы немесе топсалы әдістермен байланысқан асыл тастар мен әшекейленген, күрделі пішіндегі селдір түйіннен жасалған белбеу. Күміс белбеу топсалы әдіспен байланысқан тік төртбұрышты, тік бұрыштан тұратын белбеу болып табылды. Датқалық белбеу – ескі үлгіні көрсететін, күміс, алтын сымдардан өрілген белбеу. Кісе жасы келген еркектерге арналып жасалады. Оны әдетте сырт киімнің, шапанның немесе қамзолдың сыртынан буынады. Сондықтан олардың ұзындығы 1,5 – 1,8 метр, ені 4 – 5 сантиметр шамасында болады. Мұндай кіселердің негізі қалың былғарыдан екіқабатталып жасалады да, сыртына күмістен, алтыннан және асыл тастардан сан алуан әшекейлер орнатылады. Орта жастағы не жігіт ағасы болған салсерілер кезінде қамзол сыртынан кемер белбеу буынған. Кемер белбеу белге бір ғана орайтындай қысқа болады, екі басына темірден

қапсырма орнатылады, сырт жағының өн бойы күміс, асыл тас әшекейлерімен безендіріледі. Мұндай белдіктерді әйелдер де пайдаланды. Күміс белдік, кемер белбеу кербез жігіттер мен қыз-келіншектерге тән болса, күміс кісе әдемі дәндәжулер (кісе қалталар) салихалы қарттарға, сапар кезгіш батырларға тән.

Белдік. Күміс,
перуза, былғары.
Е. С. Даубаев

Алқалар күмістен және асыл тастардан жасалынатын әшекей бұйымдар. Күміс алқаларға өңіржиек пен алқалардың үш түрі жатқызылады. Өзіндік құрылымымен, әшекейлеу тәсілдерімен ерекше назар аударатын бұйым — *өңіржиек*. Ол көбіне геометриялық пішіні біркелкі, бір-бірімен тіркескен бөлшектерден жасалады. Бұйым тікбұрышты, бесбұрышты, тік төртбұрышты, жапырақша пішіндегі тақта, алақан сияқты ірі пластиналардан құралып, шынжырмен немесе ілгекті-жүзік тәрізді әдіспен байланысады. Үш қатар етіп тіркелген шығыршықтар, ірі, уақ формалар, түрліше салпыншақтар композициялық біртұтас жүйе жасап, әсем үйлесіп тұрады.

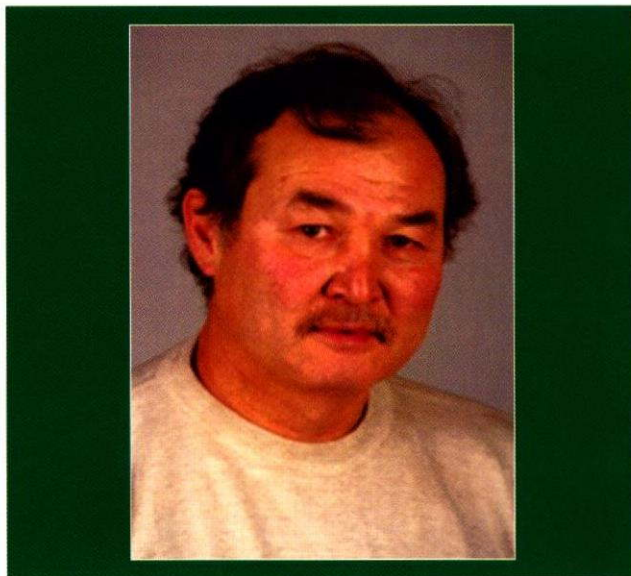
Өңіржиек. Күміс.
Е. С. Даубаев

Атамқұлов Болат Ақмолдаұлы

05.07.1960 жылы Жамбыл облысы, Мойынқұм аймағы, Айдарлы ауылында туып-өскен. ҚРСО мүшесі, ҚРДО мүшесі, ҚР Қолөнер шеберлері одағының мүшесі, Қырғызстан Дизайн Академиясының корр-мүшесі, Хань-Шань педагогикалық университетінің (ҚХР) профессоры, Т. Жүргенов атындағы Қаз ҰӨА доценті. Республикалық және Халықаралық көрмелер мен фестивальдар лауреаты және жиі қатысушысы (Ресей, Польша, Қырғызстан, Түрікмен, Франция, Непал, Оман, Қытай, Украина).

Ұлттық киімнің сәнін келтіретін әшекейдің бірі – *белбеу*. Әсіресе, батырлар мен аңшылар тағатын белбеулер қосқабатталған былғарыдан жасалынады. Олар берік болып келеді. Белдіктің күміс қапсырмаларына аймен күннің, аң-құстардың символикалық бедерлері салынады. Түрлі қарулар мен басқа да керек-жарақтар ілінетін салпыншақтары болады. Қыз-келіншектердің белбеулері күміс, асыл тастармен әшекейленеді сәнделеді, бірақ ерлердікіне қарағанда нәзік, көркем болады. Олар теріге, асыл маталарға: барқыт, мақпал, пүліш т.б. жапсырылады немесе нәзік сымдармен үзбеленіп бекітілген қапсыр-

малармен әсемделіп жасалады. Белбеулердің кемер белдік, кісе белдік деп аталатын түрлері бар.

Әр шебердің өзінің ерекше қолтаңбалары болады, сондай-ақ айта кетсек, Атамқұлов Болаттың зергерлік жұмыстарындағы қолтаңбасы өте ерекше сәнді. Автор өз жұмыстарында көне заманды қазіргі уақытпен бірге біріктіре отырып, күрделі безендірілген бұйымдарының, көркемдік байлығы мен айқындылығы жоғары кәсіби деңгейде орындалған. Дәстүрлі мотивтерден алынған ою-өрнектер және шебердің жеке көзқарасының мәнері тұтастай алғанда белбеудің мінсіз құрамын бейнелейді. Бұдан қазақ халқының қолданбалы шығармашылығының ерекшелігі болып табылатын қолөнердің әрбір бөлшегін көруге болады.

Алқа, жүзік.
Күміс, перуза.
2017 ж.
Б. А. Атамқұлов

Зергерлер өздерінің қолтаңбаларын сақтай отырып, адамзатқа ортақ, биік талғамға сай бұйымдар жасауды әдетке айналдырған. Не-

гізінен, қазақ халқындағы зергерлік өнер ерте замандардан, алғашқы тайпалық бірлестіктерден бастау алады.

Белдік. Күміс,
былғары, тас.
Б. А. Атамқұлов

Білезік — білекке салынатын сәнді зат. Әйел әшекейлерінің ішінде ертеден келе жатқан және күні бүгінге дейін кең қолданылатын әсемдік бұйымның бірі. Білезік — сөзінің шығу төркіні «білек» және «жүзік» сөздері. Білезік сыңар қолға да, қос қолға да тағыла береді. Оны бірнеше бөлшектен құрап та, сом темірден тұтас құйып жұмыр етіп те жасайды, сондай-ақ ашпалы-жаппалы түр-

Алқа. Күміс, сүйек.
Б. А. Атамқұлов

лері де болады. Соған орай оларды *сом білезік, жұмыр білезік, қарта білезік, қақпақ білезік, бес білезік, сағат білезік* деп әртүрлі атайды.

Олардың ішінде алтын, күміс нәзік шынжырлармен шымдалып жалғасып жататын бірнеше жүзіктер болады.

Құмыра. Қола.
Б. А. Атамқұлов

Білезік. Алқа, сақина. күміс,
тас. Б.А. Атамқұлов

Қыз-келіншектердің аса сүйіп тағатын әсемдік бұйымының бірі – сырға. Қазақ зергерлері сырға жа-саудың тым көне сырларын мең-герген. Қазақ зергерлері жасайтын ай сырға, тас көзді сырға, күмбез сырға, қозалы сырға, салпыншақ сырға, шұжық сырға, сабақты сыр-ға, шашақты сырға деген сияқты әр өңірде алуан аталатын түрлері өте көп.

Бес білезік, сырға.
Күміс, ақық. 2015 ж.
Б. А. Атамқұлов

Алқалар. Мыс, перуза, сүйек.
2016 ж. Б. А. Атамқұлов

Алқа. Күміс. 2017 ж.
Б. А. Атамқұлов

Жүзік сөзінің төркіні «бет, жүз, ажар» деген сөзден шықса, ал, сақина сөзі «сақ» – түбірі берік, мықты, шымыр деген мағынаны білдіреді.

Әшекейлерге қондырылған асыл тастарды халық «тас» немесе «көз» деп атайды.

«Көз» қондырылған бұйым көз тиюден сақтайды деген ұғым болған.

Халқымыз тастардың киелі ерекше қасиетін жоғары бағалап олар әртүрлі аурулардан сақтайды деп санайды.

Сырға. Күміс, мыс,
құбылтас. 2014 ж.
Б. А. Атамқұлов

Жүзік. Күміс, перуза.
2017 ж.
Б. А. Атамқұлов

Түйреуіш. Құрыш. 2017 ж.
Б. А. Атамқұлов

Түйреуіш. Құрыш,
құбылтас. 2017 ж.
Б.А. Атамқұлов

Панно. Ағаш, құрыш, сүйек,
мүйіз. 2017 ж. Б.А. Атамқұлов

«Сұйық мыс карбонаты» деген қызықсыз ғылыми атауы бар минералды адамдар көп уақыт бойы қолданған. Ежелгі кезеңде темір пайда болғанға дейін өте құнды болып саналған. Кейінірек ол ұнтаққа түсіп, көз бояғанға, жасыл көлеңкелерді көрсету үшін қолданған. Кейінірек астрологтер бойтұмар ретінде пайдаланған, ортағасырларда дәрігерлер ем үшін медицинада қолданды. Бұл тастың сұлулығы тіпті тас дәуірінде байқалғанымен, сәндік тас ретінде XVII ғасырдан ғана қолданылған. Оның атауы — *малахит* болып табылды. Түрі

ашық жасыл түсті асыл тас.

Оның аты «жұмсақ» деп аударылған, грекше «malakos» сөзінен шыққан. Гректер оны өзінің төменгі қаттылығына байланысты сипаттаған. Бұл – заманауи стандарттар бойынша 3,5 – 4 (Моос шкаласы бойынша). Оның түсі көгілдірден жасылға дейін, тіпті қара, жасылға дейін өзгереді, бірақ бір түсті түрлі түсті заттар өте сирек кездеседі. Көбінесе бұл минералдардың өзінің ерекшеліктері бар, мысалы, жыл сайынғы ағаш сақиналары секілді жолақтары еске түседі.

Панно. Ағаш, құрыш, сүйек. 2017 ж.
Б. А. Атамқұлов

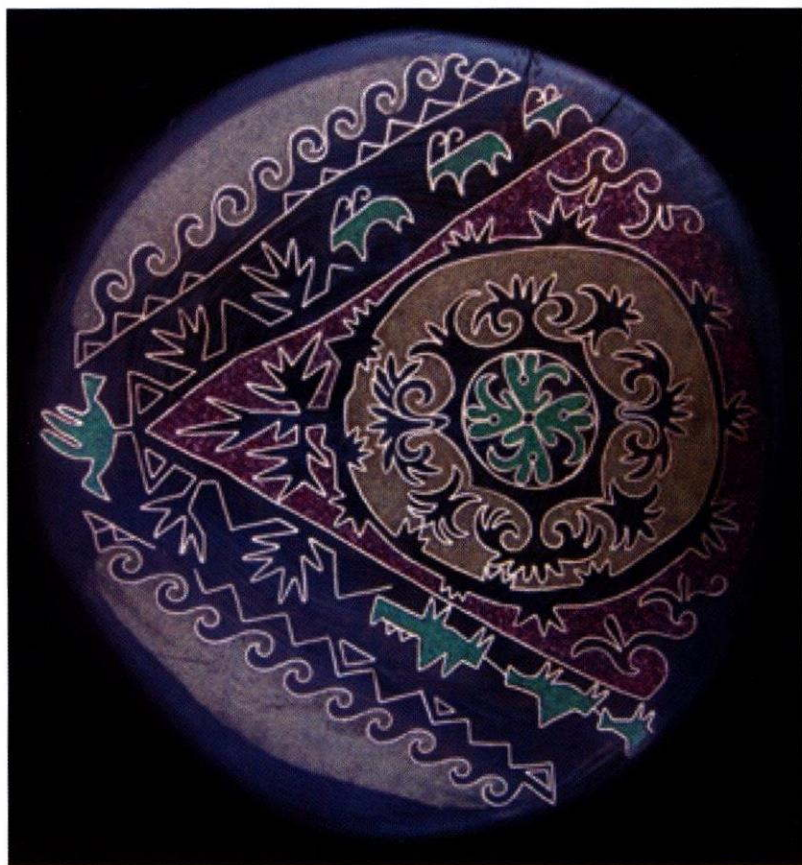
Панно. Ағаш, құрыш, сүйек,
малахит. 2017 ж.
Б. А. Атамқұлов

Қолөнершілер күміс пен қоладан құюмен арқылы, ерекше өнер туындыларын жасаған. Ежелгі шеберлердің зергерлік бұйымдары құймамен шектелмеген. Көптеген пішінделген бұйымдар: қалып, ширатпа, түртпе, өрнектермен және асыл тастармен безендірілген. Ежелгі қазақтардың зергерлік дәстүрлерінің бірегейлігі — барлық белгілі техникамен жұмыс істей алатын шеберлер болып табылған.

Зергерлік өнер — қымбат бағалы металдардан (алтын, күміс, платина), сондай-ақ қымбат бағалы және сәндік тастар, әйнек, кәріптас, інжу, сүйек және тағы басқа көптеген түсті металдардан көркем бұйымдарды жасау процесі.

Ежелден бері жануарлардың сүйектері қолөнер саласында маңызды рөл атқарған. Түсі, жіңішке және тығыз құрылымы, айтарлықтай қаттылығы, әрқашан әсем, көркем туындыларға арналған материалдардың бірі болып табылады. Ол

Панно. *Ағаш, жез, сүйек, малахит.*
2017 ж. Б. А. Атамқұлов

көзге жағымды әсерін нығайтады. Мысалы піл сүйегінің түсі — ақшыл ақ түстен сарғыш, қызыл және жасыл түске дейінгі нәзік реңктерге дейін болуы мүмкін.

Піл сүйектерінің түсі біркелкі болып, торы жіңішке және аз көрінсе де оның сапасы мен бағасы жоғары болады. Жалпы алғанда, піл сүйегі ауада, далада сарғаяды және оны кейін ағарту мүмкін емес. Піл сүйектердің арасында, бегемот тістері де сатылады. Ірі гиппо-

потамдардың тістерінің ұзындығы 30 – 35 см., салмағы 1 – 2 кг., олардың сүйектері сүйкімді болады, ешқашан сарғаймайды, бірақ үлкен ішкі қуыстардың арқасында олар тек кішкене заттарға жарамды.

Шебердің қолданған техникасы осы панно жұмыстарында сүйекті ерекше пайдаланған. Алдымен сүйекті

ұнтақтап алып оны ағашқа желім арқылы қондырған және ұнтақталған сүйектің өзін арнайы түрлі түсті бояулармен түсін келтіруге болады. Сонда құрастырылған композициясы ойдағыдай шығып, жиектері мыспен қоршалып, бір өзгеше қайталанбас туынды болып көрінеді.

Панно. Ағаш, құрыш, мыс. 2017 ж.

Б. А. Атамқұлов

Молбаев Болат Қазбекұлы

Туған жері және туған жылы:
17.11.76, Алматы облысы.

1992 – 1996 жж. –

О. Таңсықбаев атындағы Алматы
көркемсурет колледжі.

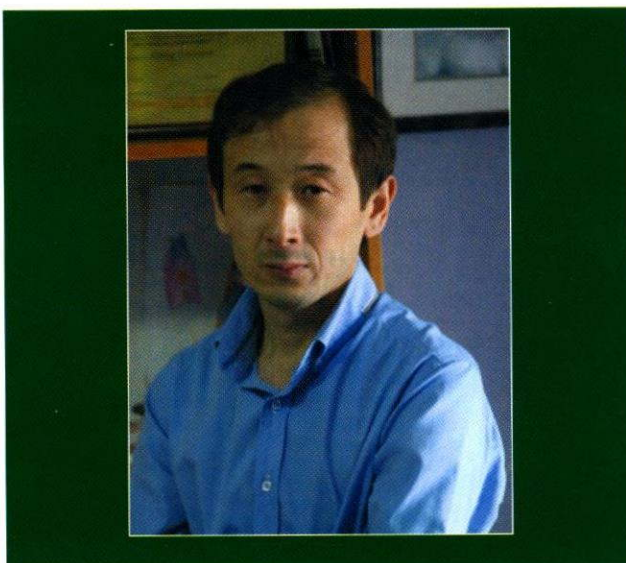
Мамандығы – «Металды
көркемдеп өңдеу»

1996 – 2000 жж. – Т. Жүргенов
атындағы ұлттық өнер академиясы.

2001 – 2003 жылдары – Абай
атындағы Қазақ ұлттық педагогика-
лық университеті. «Сәндік-қолдан-
балы өнер» бойынша оқытушы.

1994 – 1997 жж. – қолөнер-
шілердің Орталық Азия Қазақстан,
Алматы, Ташкент қалаларындағы
халықаралық көрмелерге қатысқан.

1997 – 2005 жж. – «Ару» Ор-
та Азия «Қазақстан», Алматы қа-

ласындағы халықаралық көрмелерге
қатысқан.

2003 – 2004 жж. – Ұлттық
киімдерді жаңғырту аясында Ал-
маты қаласы, «Нұрбанкте» жұмыс
істеген.

2004 – 2012 жж. Әзірлеу және
орындау, зергерлік бұйымдар.

Кешкі әсемдік.
Тас, филигрань
(бәсең зерлеу),
хризопраз, сырға,
білезік, алқа.
Б. Қ. Молбаев

Сырға — әйелдердің құлаққа салынатын сәнді заты, алтын, күмістен, асыл тастардан жасалған. Сырғалар басында әйелдердің емес, ер адамдардың бұйымы болатын. Қазірдің өзінде 7 мың жыл бұрын табылған сырғалар ер адамдардыкі. Сырғаны Ежелгі Римде құлдар

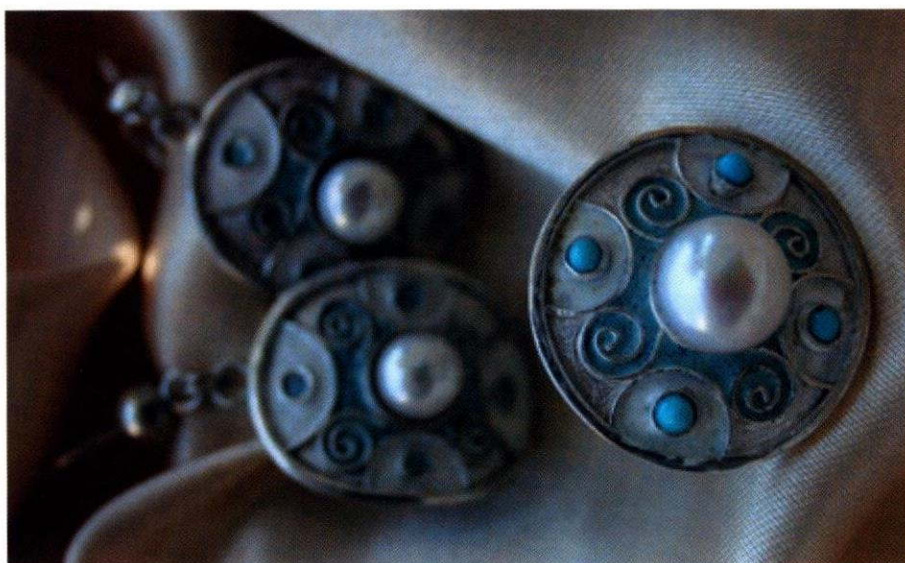
тағатын болған. Бай гректер (әйелдер) меруерті бар сырғаларды қуана таққан, себебі бұл олардың молшылық өмірін көрсетіп тұрған. Мысырдағы молаларды зерттеген кезде зергерлік бұйымдардан алтын сырғалар өте көп табылатын болған.

«Қыс». Күміс,
ыстық эмаль.
Б. Қ. Молбаев

«Тастағы таңбалар». Күміс, ыстық эмаль.
Б. Қ. Молбаев

«Той жинақтамасы». Инжу, перуза, эмаль.
Б. Қ. Молбаев

Табиғи тартымдылығына байланысты, әсіресе інжуден жасалынған әшекей бұйымдар өте танымал. Біздің елімізде көптеген жылдар бойы меруерт тастардан

жасалған әшекейлер сұлулық, төлем қабілеттілігі мен жоғары әлеуметтік және қаржылық жағдайдың символы болып саналады.

Гүл. Күміс, хризопраз.
Б.Қ. Молбаев

Қазақ халқының қолөнер бұйымдарының түрлері өте көп. Оның ішіндегі бір түрі – зергерлік өнер бұйымдары. Олардың шығу тарихы алуан түрлі. Міне, «Өнер – өмірдің өзіндей мәңгілік» демекші, осындай өнеріміз ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, өмірмен бірге жасап келеді.

Тұмар. Күміс, қалып, ақық. Б. Қ. Молбаев

Білезік. Күміс, яшма (жақұт).
Б. Қ. Молбаев

Жинақ. Филигрань (бәсең зерлеу), күміс, хризопраз.
Б. Қ. Молбаев

«Күз» жинақтамасы. Күміс, ыстық эмаль, перуза. Б. Қ. Молбаев

Болат Молбаевтың жұмыстары — күміс, ыстық эмаль (кіреуке), перуза тастарын қолданса да композициядағы түстері мен оюлары текеметтің бетіндегідей көрініс береді. Жылулығымен өзіне тартып, қазақ өнері екені бірден көрінетін, сұлу көктемдей әсемдігімен ерекшеленеді. Бұндай жұмыстар қаншама ғасырлар өтсе де, қақтың зергерлік өнерінің көзі екендігін жоғалтпайды.

Маржан. *Инжу, эмаль, күміс.* Б.Қ. Молбаев

Сырға, сақина жинақтамасы. *Күміс, ыстық эмаль, маржан.* Б. Қ. Молбаев

Сырға, сақина жинақтамасы. *Алтын, топаз.* Б. Қ. Молбаев

Тұскиізден тоқылғандай бұл сырға мен сақинаныңою - өрнектері қазаққа тән, түстері көзге жылы, тартымды әсер етеді. Сырға – негізгі әсемдік бұйымдарының бірі. Ол қыздардың әсем келбетінің қалыптасуына және

оның табиғи толысып, жетілуіне ықпал етеді. Зергерлер жасайтын сырғалардың түрлері көп: *айсырға, тас көзді сырға, күмбез сырға, сабақты сырға, шашақты сырға, салпыншақ сырға* және т.б.

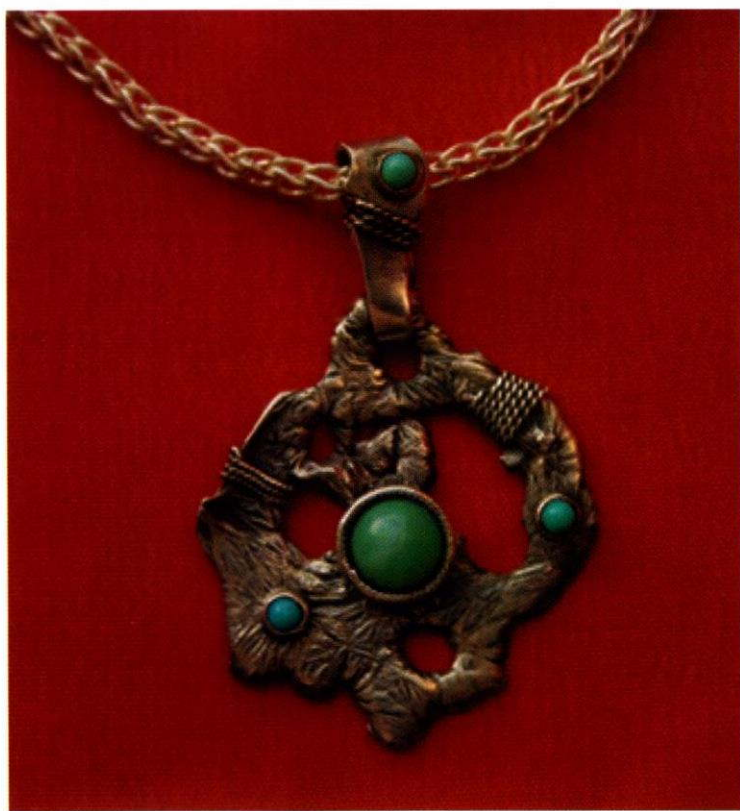

Жалпақ сырғалар ай түрінде, кейде жұлдыз, гүл жапырақшасы, доғал, дөңгелек, жүрек, үшбұрыш, ұзынша келген сырғалар сияқты жасалынады. Көлемді сырғалар әдетте дөңгелек, шеңбер, тамшы, конус, қоңырау пішіндес болады. Кейбір сырғаларға асыл тастардан көз салынады, перуза тастары күміспен көмкерілген сырға өте әсем болып

көз тартады. Әсіресе, қатар кеткен салпыншақтар мен түскен сырғалар жиі жасалынады.

Маржан тас — жылы теңізден шыққан, ашық қызыл, қызғылт не ақ түсті тас, ұсақ моншақты, құрылым. Ол тірі ағзалар процесінде құрылған. Оны әркім тас деп есептемейді, бірақ бәрі сұлу және сыртқы келбетіне таңғалады. Минералогия — кристалдардың құрылы-

мын және қалыптасуын анықтайды. Маржан бұталар мен бұтақтар, тірі жануарлардың, омыртқасыз жануарлардың қаңқасынан жаралған. Маржан шығаратын тіршілік иелері — бұл полиптер. Тірі ағзалар әк қоспасын шығарады. Бұл маржанның өсуіне мүмкіндік береді және мөлшерін ұлғайтып, ерекше нысандарды алуға мүмкіндік береді. Маржанмен тек ағаштар мен бұталарды салыстыруға болады. Теңіз құрылымындағы ұзындығы 40 см дейін жетуі мүмкін, диаметрі 4 см, үлкен өнім үшін төменгі жағындағы массасын қолданады.

Алқа. Күміс, хризопраз, құйма.
Б. Қ. Молбаев

«Мәңгілік» алқасы.
Күміс, алтын.
Б. Қ. Молбаев

Алқа. Күміс, тас,
яшма (жақұт), суық
эмаль. Б. Қ. Молбаев

Алқа. Күміс, ыстық
эмаль. Б. Қ. Молбаев

Қазақ зергерлерінің өте көп жасайтын әшекейлерінің бірі — қыз-кеміншектерге, әжелерге арналған әртүрлі *сақиналар* мен *жүзіктер*. Саусаққа киетін әшекейлерді екі

түрге бөлуге болады: кеңейтілген жүзіктер жалпақтығы мен көлемінің әртүрлілігімен ерекшеленетін сақиналар.

Зергерлер сақинаны көбінесе, күмістен, кейде алтыннан жасайды. Сақинаның жасалуы жүзікке қарағанда басқаша. Өйткені, оның сыртына шапқымен шеку, бізбен

безеу тәсілдерімен орындалатын қарапайым ою-өрнектерден басқа ештеңе жүргізілмейді, кейде ою-өрнексіз жасалатындары да бар.

Жүзік. Күміс, сіркелеу немесе
бұршиктеу, халцедон.

Б. Қ. Молбаев

Жүзік, сырға. Күміс, перуза.

Б. Қ. Молбаев

Тұмарша, тамға. Алтын, күміс.

Б. Қ. Молбаев

Бойтұмар. Күміс, халцедон, бүршіктеу, қалып.
Б. Қ. Молбаев

Алқа, жүзік, сырға жинақтамалары. *Күміс, перуза, маржан.*
Б. Қ. Молбаев

Алқа. *Күміс, ақық.* Б. Қ. Молбаев

Алқа. Күміс, перуза, маржан.
Б. Қ. Молбаев

Алқа. күміс, ыстық
эмаль, перуза.
Б. Қ. Молбаев

Отау тіккен жастардың бір-біріне жүзік сыйлауы, халықтар үшін махаббат символы саналатын киелі дүние, ол – ата дәстүрден келе жатқан рәсім.

Жүзік. Күміс, перуза.
Б. Қ. Молбаев

Қолға тағатын әшекейлер – зергерлер жасайтын әшекейлердің ішіндегі ең көбі, тұрмыста өте жиі қолданылатын қыз-келіншектерге, әйелдерге арналған білезіктер, сәнді сақиналар мен неше түрлі жүзіктер. Білезіктер әйелдерге жасалса, сақина мен жүзіктер ер адамдарға да арнайы соғылады.

Қолға тағатын әшекейлер, білекке салатын және саусаққа салатын әшекейлер екі топқа бөлінеді. Саусаққа тағатын әшекейлер – *сақина*,

жүзік, *балдақ*, *білекке тағатын білезік* деп аталады.

Балдақ – саусаққа тағатын алтын, күміс металдан жасалған көзі жоқ сақина. Балдақты жергілікті тілде «жүзік», «сақина» деп атай береді. Бірақ олардың бауыры шығыр болып келеді, қолдың сыртына қараған жағына асыл тастан көз салынады. Ал балдақта ондай көз болмайды. Тұтас, жалпақ, дөңгелек болып кейде ою-өрнек жүргізіледі, кейде алтын, күміс беті сол күйінде қалдырылады.

Жүзік. Күміс, суық эмаль, пирит.

Б. Қ. Молбаев

Пирит тасы — темір мен күкірттің химиялық қосылысы, табиғат ғажайыбы, оның жұмбақ жарқырауы қызықтырып, шабыттандырады. Бір кездері ол «ақымақтар алтыны» деп аталған, ежелгі уақытта бұл минерал қасиетті деп есептелінген, адамдар оны отты атуға қабілеті бар деп санайтын. Бір көзқарастың өзі түсіну үшін жеткілікті. Пирит керемет қасиетке ие, оның жарқырауын алтынмен шатастыруы мүмкін, пиритті табиғаттың өзі ғажайып керемет жасаған.

Табиғатта пирит тас бірнеше түрде табылған, олардың әрқайсысы түрлі реңктерде көрінеді. Минералдар химиялық құрамы мен қосындылары бойынша ерекше-

ленеді. Табиғатта: Bravoite — бұл никельдің кемінде бесінші бөлігі (кемінде 20%) болғандықтан, бай сары түсті реңде ерекшеленетін тас. Марказит минерал болып табылады, сондай-ақ оның бай бояуы және күміс түсі үшін тамшы күміс деп аталады. Бұл минерал өте әдемі болып саналады, себебі ол әшекей бұйымдар мен зергерлік бұйымдарды жасау үшін әрдайым пайдаланылған. Ежелгі уақыттан бері материал қолөнер бұйымдарын өндіруге пайдаланылған, сондай-ақ текті әулеттің адамдары сәнді әшекей ретінде таққан. Бұл пириттің ерекшелігі — оның жылтырлығы мен және сәл сарғыш түстен тұратындығында.

Бәшіров Сержан Мұратұлы

Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі.

Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі .

Шығыс Қазақстан облысының, Тарбағатай ауданы, Ақжар ауылында туған.

1980 – 1984 жылдары, Алматы көркемсурет училищесінде оқыған.

1986 – 1991 жылдары Алматы театр-өнер институтында оқыған.

1991 – 2004 жылдары, Республикалық көркемсурет колледжінде оқытушы болып жұмыс істеді.

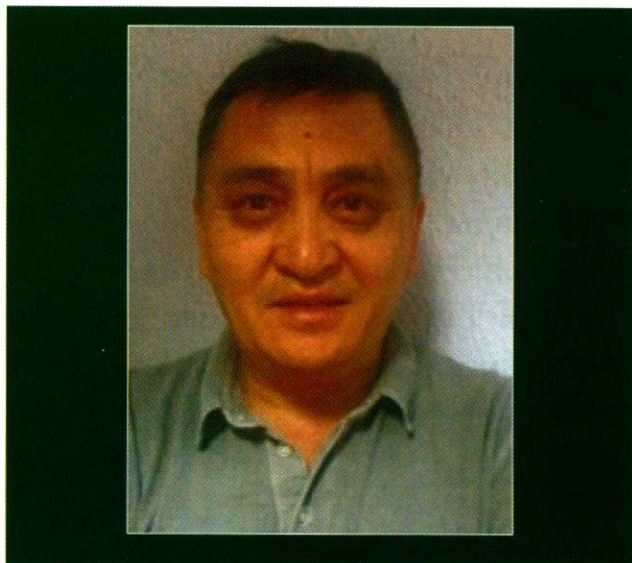
2008 жылдан бастап Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының «Сәндік-қолданбалы өнер және Дизайн» кафедрасында оқытушы қызметін атқарады.

Көрмелерге қатысуы:

1998 ж. Жастардың «Жігер» атты көрмесінің дипломымен марапатталды.

1998 ж. «Тенгри-Умай» галереясы. Дербес «Керулен» көрмесі.

1999 ж. Зергер-ұсталардың көрме-конкурсы, Гран-При, «Асыл Жамбы» жүлдесін жеңіп алды.

2004 – 2005 жылдары этнограф Н. Базылханмен бірге ғылыми экспедицияға қатысты. Тува, Хакасия, Моңғол елінде болды.

2010 – 2011 жылы халықаралық фестивалға «Фолкартмаркет». (Санта-фе. АҚШ) көрмесіне қатысты.

Өнер туындылары: Алматы Ә.Қастеев атындағы МӨМ, «Азия мен Океания» мұражайы, Варшава. «Шығыс халықтары мұражайы» Мәскеу, Павлодар, Семей, Өскемен мұражайларында, «Линден музей» этнография мұражайында сақтаулы.

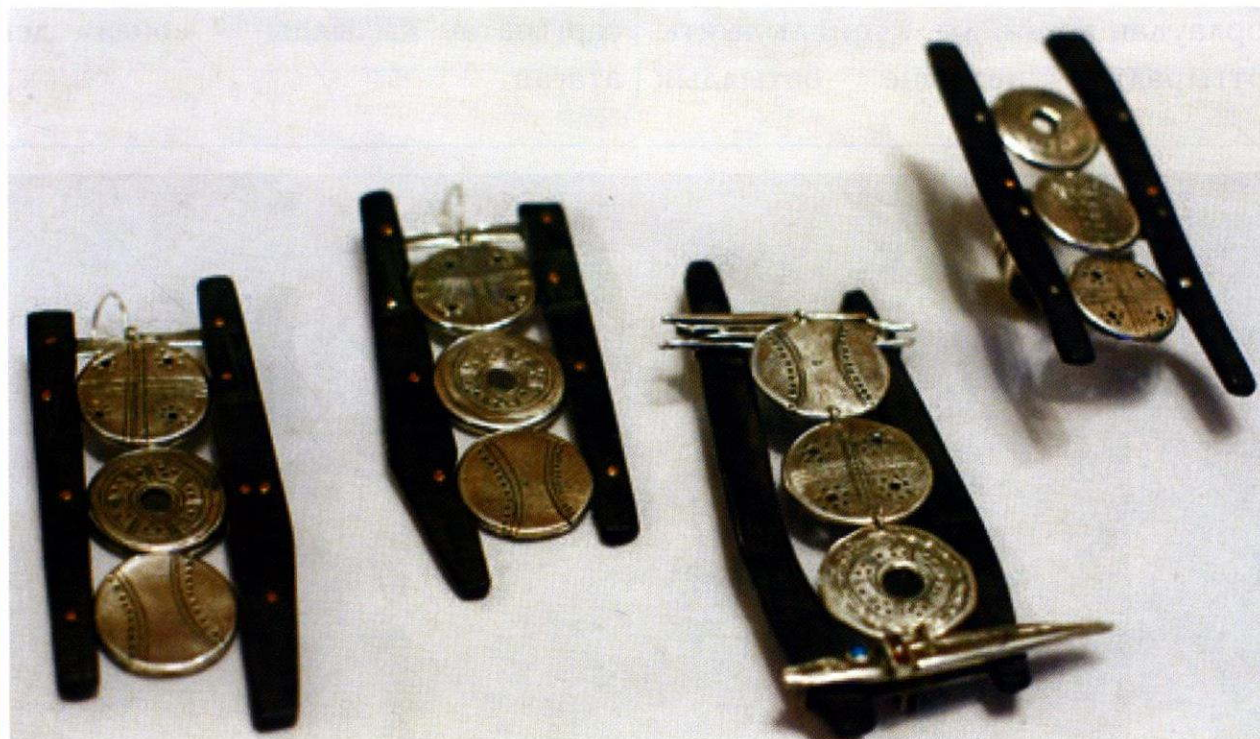
Алтай. Күміс, перуза, ақық.
С. М. Бәшіров

Сердолик (ақық) – қызғылт сары, қызыл қызғылт түсті халцедон. Халцедон жұқа кварц кристалдарынан тұрады және талшықты құрылымы бар. Қызғылт-қызыл және қызғылт сары халцедондарды «сердолик» деп атайды. Қоңыр қызыл түсті сердоликті «карнеол» деп атайды.

Сердоликтің – радиоактивті қасиеттері аздау, ол алтын жақтауды қажет етеді. Бұл «шілде

түсті тас» деп есептеледі. Ол өз иелеріне сүйіспеншілік, бақыт, денсаулық, батылдық береді. Ежелгі Мысырда әшекейлер Изид тәңірлеріне бағышталып жасалынған. Изидтің символы үш жапырақты жоңышқаға ұқсас, ол қапсырмаларда, сақиналарда ойылған ұлы құдайларынан, «құдайлардың анасынан» өлімнен кейін де қорғау үшін сұраған.

«Кеше. Бүгін. Ертең». *Күміс*. С. М. Бәшіров

Білезік. *Күміс, ақық, лазурит.*
С. М. Бәшіров

Қызыл ақық – әдемі тас, қара сиқырлы күштерді жеңе алады, қорлаудан қорғайды, құпиялылықты арттырады, иелеріне батылдық

береді, дау-дамайларды шешеді, зұлымдықтардан және найзағайдан сақтайды. Сондай-ақ, қызыл сердолик адамның сезімін күшейтеді және өмірлік энергияларын қорғайды деп саналады.

Асылып тұрған түрінде (алқа, моншақ, сырға және т.б.) киінген ақық тасы, ашуды көбейте алады. Сондықтан оны сақиналарға кию ұсынылады, содан кейін жүрек соғуын тыныштандырады. Ежелгі уақытта сердоликті екіге бөлген: «еркектікі» және «әйелдікі». Қызыл ақықты – «ер» деп атаған, ал сарғыштау қызылды – «әйел» деп атаған.

Алқа. *Күміс.* С. М. Бәшіров

«Жауынгерлер» алқасы. Сүйек, жез, күміс, перуза, агат
(кварц текті қатты асыл тас). С. М. Бәшіров

«Біржан әуендері-1» (триптих). Күміс, мыс, жез, сүйек. С. М. Бәшіров

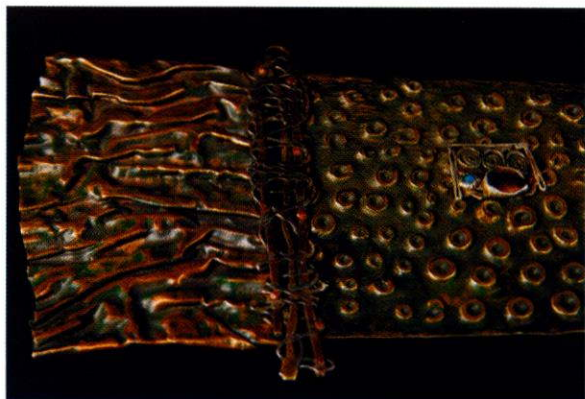

«Біржан әуендері- 2». Күміс,
мыс, жез, сүйек.
С. М. Бәшіров

«Мүсін». көз, жез, мыс, сүйек.
С.М. Бәшіров

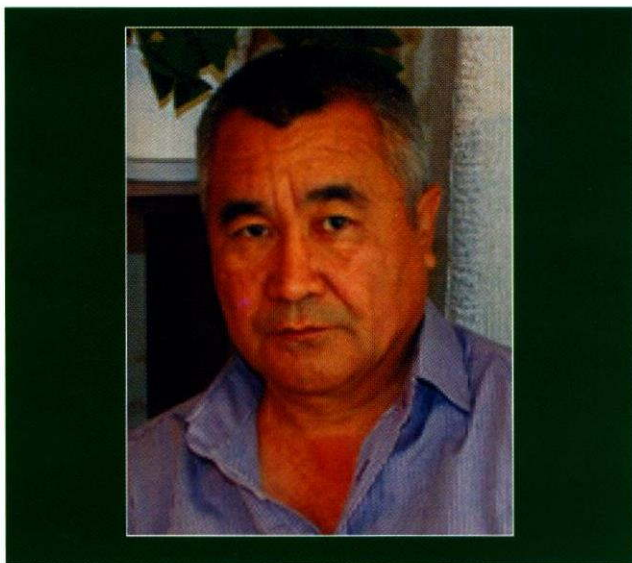

«Аспандағы шырақтар». Күміс,
жез, ақық, перуза.
С. М. Бәшіров

Ибраимов Үсен Қабдрахманұлы

1961 жылы 27 маусымда Талдықорған облысы, Андреев ауданы Глиновка ауылында дүниеге келді. 1978 жылы орта мектепті бітірді. 1979 – 1984 жылдары Алматы қаласындағы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын «Көркемсурет және графикалық» факультетін мамандығын бітірген. Оқуды бітіргеннен кейін 1988 жылда ауылда орта мектепте «Бейнелеу өнері және сызу» пәнінің мұғалімі болып жұмыс істеді. 1997 жылдан бастап Абай атындағы ҚазҰПУ-де

аға оқытушы. 2016 жылдан Қазақстан Республикасының Суретшілер одағының мүшесі.

Жинақтама.
Күміс, ақық.
Ү. Қ. Ибраимов

Бұл шебер өзінің жұмыстарында сердолик (ақық) атты тасты қолданған.

Сердолик тасы қан айналымы жүйесі үшін жақсы, кез келген өмірлік жағдайлардан шығу жолын таба алады, ас қорытуға көмектеседі, жұқпалы аурулардан қорғайды, қалқанша безінің қызметін реттейді деп саналады.

«Сердолик» деп аталатын грек сөзі sardolith – Сард қаласынан

шыққан тас. Минералы және оның сорттарының басқа да атаулары: қан агаты, линкурий, карнеол, сардер. Ескі ресейлік тастың атауы « жүректің бейнесі» деп аталған. Сердолик, сардер, карнеол – асыл тастардың бірнеше аттарының бірі, мыңжылдықта бізде өзгеріссіз қалды. «Сердоликтің» көне ескірген синонимдері: «актик», «ваклер» және «демион».

Өңіржиек. Күміс, ақық.
Ү. Қ. Ибраимов

Білезік, жүзік. Күміс, тас.
Ү. Қ. Ибраимов

Өңіржиек. Жүзік, сырға.
Күміс. Ү. Қ. Ибраимов

Білезік, алқа, жүзік, сырға.
Күміс, малахит. Ү. Қ. Ибраимов

Күмістен жасалған зергерлік бұйымдар ғажайып, асыл және бірегей қасиеттерге ие, олар кез келген өмірдегі қиыншылықтардан сақтану үшін қажетті құрал деп айтуға болады. Күмістен жасалған алқалар, ең сәнді сырғалар, футуристикалық білезіктер, керемет әртүрлі әшекейлер дереу сатып алуға және киюге болатын қызығушылықтарға әкеледі.

Психологтер зергерлік бұйымдар

емдейді деп санайды. Жаңа сақинаны, білезікті, сырға немесе басқа да кішкентай нәрсені сатып алу — торығуды тез арада жеңілдетуге және көңіл көтеруге мүмкіндік береді. Қазақстандық және шетелдік нарықтарға ұсынылған күміс зергерлік бұйымдар, түрлі сәндік нысандар мен ерекше үлгідегі дизайнымен барлық жастағы ханымдарды таңғалдырады.

Малахит тасында ашық жасыл түстердің барлығы бар, әрі қою жасылға дейін. Уақыт өте келе, бұл минерал дәрігерлер және оқымысты адамдармен тікелей байланысты деп саналған. Осы карбонат көмегімен қыз-келіншектер жасыл түсті реңде көздің кескіні мен кірпіктерін, бояумен ерекшеленетін көлеңкелер жасаған.

Малахиттасы басқа қасиеттерімен қатар, иесіне сәттілікке жетуге көмектеседі, жаманшылықтан қорғайды және балаларға арналған ең жақсы тұмарлардың бірі деп есептелінеді. Емдік қасиеттерден басқа, тас өзінің ерекшелігі мен тартымдылығына ие. Бұл, әрине, қазіргі заманғы адам өмірінде оны қолдану аясын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Төсалқа жүзік. Күміс, өрім. Ү. Қ. Ибраимов

Жүзік, сырға. Мельхиор, ақық, малахит. Ү. Қ. Ибраимов

Минерал малахитті мұқият зерделеу кезінде көрінетін тек неше түрлі сызық бұйралары ғана емес, сонымен қатар ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлерінің құпиясын да байқатты. Бір нәрсе белгілі, ол – минерал құпия мен халықтардың көптеген аңыздарымен әспеттелген. Кейбіреулер оны сиқырлы әдет-ғұрыптар үшін пайдаланды, ал басқалары малахитпен киімін безендірді, ал кейбірі тіпті даналық пен білімнің белгісі ретінде оған ғибадат етеді. Қалай болғанда да, малахит қолданылуы өте көп және

әрбір адам өздері үшін қолайлы шешім таңдайды.

Малахит сияқты минерал зергерлік бұйымдар мен сәндік тастардың санына жатады. Көптеген талшықтар мен түрлі түстері сөзсіз адамдардың назарын аудара алады. Жылтырақ тастың қажетті деңгейін ескере отырып, кеңсеге арналған керек-жарақтарда жиі қолдануға болады. Сонымен, шеберлер малахиттан жасаған вазаларды, үстелдерді, асхана жабдықтарын, шамдарды және құмыраларды жиі кездестіруге болады.

Жүзік, сырға. Мельхиор, ақық.
Ү. Қ. Ибраимов

Алқа, сырға. Күміс, агат.
Ү. Қ. Ибраимов

Сырға тағу – қазақтарда көне заманнан қазіргі заманға дейін ол қызға құда түсу кезінде тарту етілетін міндетті бағалы сыйлық болып табылады.

Бұл дәстүр қазіргі заманғы қазақтарда да сақталған. Бұл сырғаға агат тасын қондырған, тастың өзі де композицияға арнайы салынғандай болып көрінеді. Агат – қатты кварц текті минералдарына жататын кварциттердің хал-

цедон деген барлық сорттарының жалпы атауы. Агат неше түрлі түсте кездеседі: мөлдір және сүтті ақ, қоңыр және от сияқтылары болады. Көптеген тастар кварц пен халцедоннан тұрады, немесе сызылған сияқты болып келеді. Дақ түрінде де «көз» түрінде кіретін агаттар бар. Тас атауы Сицилияда алғаш рет табылған Ачесе өзенінің атауынан келеді. Жалпы, агатты бүкіл әлемде табуға болады.

Неолит дәуірінен бері ер адамдар агат тасын қолданған. Бұл ежелгі

Египет пен Грекияда, Үндістан мен оның шығысында қолданылған. Тастан жасалған зергерлік бұйымдар мен бойтұмарлар археологтердің

Жүзік, алқа, сырға. Куміс, перуза, қарайту, өрім. Ү. Қ. Ибраимов

қазба жұмыстары кезінде табылған. Агат – жақсы қорғаныш тас, әсіресе, балаларға арналған. Бұл жүктілік кезінде пайдаланылатын керемет кристалл болып табылады. Агат жас аналарға сүттерін сақтауға көмектеседі деп есептеледі.

Агат тасы – денедегі тепе-теңдікті қалпына келтіру, ақыл-ой мен рухты үйлестіруге арналған тамаша тас. Ол адам аурасын қорғап тұрақтандырады. Бұл тас ақыл-ой қызметін жақсартады, жинақылықты қабылдауды және аналитикалық қабілеттерді жақсартады. Ол тыныштандырып, адамның ішкі дүниесін сауықтырып, қауіпсіздік сезімін күшейтеді. Ол сондай-ақ қызғаныш сезімін жояды және көңіл күйді тыныштандырады деп саналады.

Оразаева Қорлан Кактайқызы

1961 жылы, 28 шілде айында Алматы қаласында дүниеге келді. 1978 жыл № 90 орта мектепті аяқтады.

1980 жылы «әшекей зергері» кәсіби біліктілігі атағы берілді.

1991 жылы Абай атындағы АМУ-ді аяқтаған.

1996 жылдан бастап Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде аға оқытушы болып жұмыс істейді.

2016 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Суретшілер одағының мүшесі.

Мысырдағы «Подיום» – 2005» VIII халықаралық бәйгесінің I сыйлығының иегері.

Халықаралық көрмелер мен фестивальдардың қатысушысы: Ленинград – 1985 ж., Мәскеу, АҚШ-тың Массачусетс штатының Бостон қаласы, Дондағы Ростов, Астана, Алматы қалаларында өткізілген көрмелерге қатысты.

Лауазымы: Сәндік қолөнер кафедрасының «Ағаш және басқа материалдар» мамандығының аға оқытушысы.

Зергерлердің арасында әйел адамның зергер болғаны өте сирек кездеседі. Солардың арасында шығармашылық жұмысын істеп жүр-

ген шебер – Оразаева Қорлан Кактайқызы. Бұл шебердің қолынан талай жұмыстар шыққан, халықаралық және республикалық көрмелердің белсенді қатысушысы. Әшекейлері таза қазақи сәнімен тартымды, қондырылған ою-өрнектерінің ерекше өзіндік бір стилі бар. Зергерлер жасайтын әшекейлердің ішіндегі ең көбі, тұрмыста өте көп қолданылатыны – қыз-келіншектерге, әйелдерге арналатын сәнді сақиналар мен алуан түрлі жүзіктер, білезіктер. Оларды әртүрлі жастағы адамдар таға береді. Сонымен қатар сырға құлақ арқылы жаман күштің бойға енуіне жол бермейді деген наным қалыптасқан. Сондықтан әйел адам сырғаны тек пішінін өзгерте отырып үнемі тағып жүреді. Оның құрылымы бастапқыда күрделі болса, кейіннен қарапайым пішінге көшеді.

«Арайлым» әшекей бұйымы.
Күміс. Қ. К. Оразаева

Осы «Арайлым» әшекейінде пайдаланылған тас *жадеит* деп аталады.

Жадеит — бұл минерал, ол нефритке ұқсас, бірақ әртүрлі қасиеттерге ие. Жадеит натрий мен алюминийдің силикаты болып табылады, ол нефритке қарағанда қатты. Түстері жасыл түсті, бірақ жалпы аз кездеседі. Ежелгі уақыттарда, жадеит ауа райына, оның өзгеруіне әсер етеді деп айтатын. Жадеит өз атын грек тіліндегі — «ишиас» (жамбас ауырсынуы) немесе «ижад» (шаншу тасынан)

деген сөзден алады. Ежелде «жад» атауы мен нефрит пен жадеитті біріктіріп, қасиетті тас деп атаған.

Жадеит өзінің тамаша түсі мен құрылымының арқасында сақиналарды, алқаларды, жүзіктерді, моншақтарды және т.б. әшекейлерді безендіру үшін кеңінен қолданылады. Әрине, бұндай әсем жарқыраған сәулелі, мөлдір жасыл тастың сапасы жоғары болғандықтан, бұл тастар өте құнды болып есептелінеді.

«Ақбота» әшекей бұйымы.
Күміс. Қ. К. Оразаева

Білезіктер. *Күміс.*
Қ. К. Оразаева

«Талшын» сырғасы. *Күміс.*
Қ. К. Оразаева

Балдақ жүзік. *Күміс.*
«Талшын» сырғасы. *Күміс.*
Қ. К. Оразаева

«Кәусар» сырғасы. Күміс
Қ. К. Оразаева

Шытыра — киім-
кешекке тағылатын
әшекей, раушан түстес
және ақ алтын, гауһар
тастар. Қ. К. Оразаева

Көркем сәнімен көз тартатын сырға, сақиналар автордың шеберлігінің бір сиқырлы ерекшелігін көрсетіп тұрады. Төмен түсіп тұрған салпыншақтар сырғаның иесі жүрген кезде сыңғырлап дыбыс береді. Қазақ халқының қыздарына арналған әшекейлері екенін білдіріп тұр. XX ғасырда Алматы облысынан 1975 жылдары экспедиция арқылы табылған кейбір сырғалардың түрлеріне ұқсас келеді. Сол көне заманда да ақ түсті металдан, күмістен, қалыптама ию және өру арқылы орындалған.

«Жауқазын» әшекей
бұйымы. Күміс.
Қ. К. Оразаева

Оразалинов Сейтмахан Жандосұлы

ҚРСО мүшесі, ҚРДО мүшесі .

1960 жылы 31 наурызда Қызылорда облысы, Жалағаш ауданы, Калинин совхозында туылды. 1983 – 1989 жылдар аралығында Н.В. Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесі қолөнер бөлімінің «Зергер» мамандығына ие болды. 1989 ж. Қазақстан Дизайнер одағында «Арна» студиясында жұмыс істеген. 2003 жылы Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық академиясының «Қолөнер» бөлімін аяқтады. Қазіргі уақытта Алматы қаласында, О. Тансықбаев

атындағы «Сәндік қолөнер» колледжінде ұстаздық қызмет атқарады. 2013 жылы Ы. Алтынсарин атындағы төсбелгісімен марапатталған.

Негізінен, қазақ зергерлерінің жұмысы әйел әшекейлерін жасауға байланысты болса, сол әшекейлердің ең бастыларына жеке-жеке тоқталып өтейік. Әйел әшекейінің ең қымбаты ұзатылатын қыздың үйінен киіп шығатын баскиімі – сәукеле. Оның негізін ақ киізден биік конус тәріздендіріп жасайды. Сыртын қызыл шұға немесе қамқамен тыстап, алтыннан, күмістен, әр түрлі асыл тастардан, түсті шынылардан әшекейлер тағып, құндызбен жиектейді. Сәукеленің жалпы кескінінің,

жасалу ұстанымының біркелкілігін қолда бар деректер дәлелдейді. Негізгі айырмашылығы – олардың әшекейленуінде. Мойынға және көкірекке тағатын әшекейлер тобы екі топшаға бөлінеді: мойынға арналған және көкірекше бұйымдар. Әшекейлердің ішіндегі көлемділігімен де, бедер байлығымен де ерекше көзге түсетіні – мойынға тағатын әшекейлік бұйымдар. Мойынға арналған әшекейлердің өзі екі топқа бөлінеді: металл бұйымдар және маталық негіздегі заттар.

«Қарлығаш» сәукелесі. Күміс,
алтын тастар, ақық,
хризопраз. Бүршіктеу, қию,
қалып, былғары.
С. Ж. Оразалинов

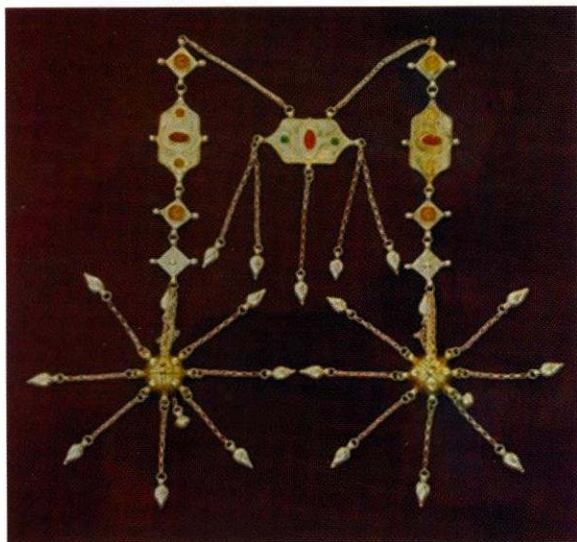

Сәукеле. Күміс, алтын, тас,
хризопраз, ақық.
С. Ж. Оразалинов

Өңіржиек. Күміс, алтын,
тас, хризопраз, ақық.
С. Ж. Оразалинов

Өңіржиек. Күміс, алтын, тас,
хризопраз, ақық.
С. Ж. Оразалинов

Білезік. Күміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

Білезік, сақиналар. Күміс, тас. С. Ж. Оразалинов

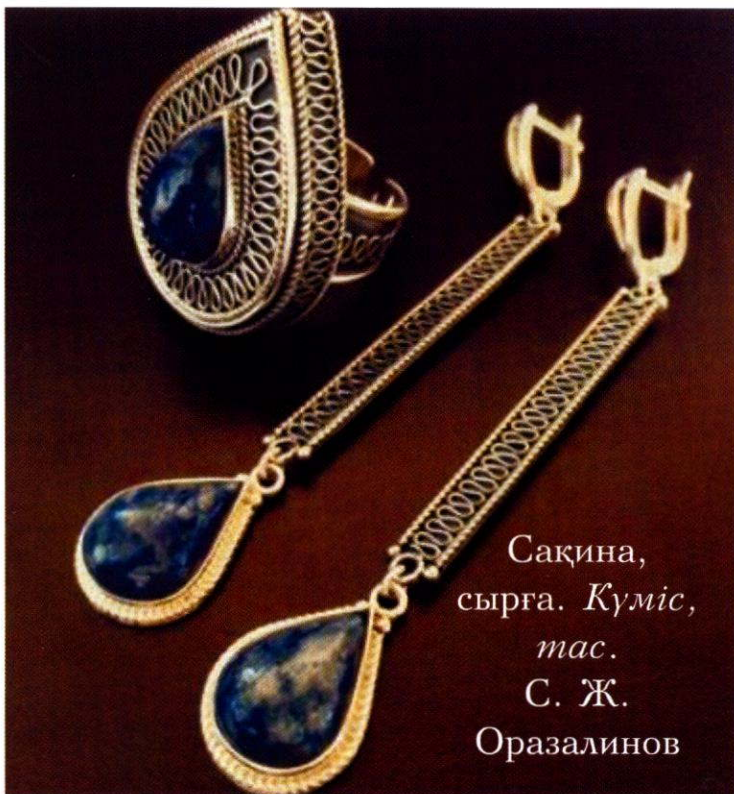

Сақина. Күміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

Сақина. Күміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

Сақина,
сырға. Күміс,
тас.
С. Ж.
Оразалинов

Ең жиі қолданатын тастардан зергерлік бұйымдарды өндіруде ақ, қара, көк және қызғылт қызыл асыл тастар пайдаланылады. Сондай-ақ жиі жасалатын зергерлік бұйымдардың қызғылт, қара және көк түстері бар. Опал тастармен, оған ұқсас асыл тастармен безендірілгендері ең танымалдары, сонымен бірге керемет әдемісі.

Білезік. Куміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

Білезік. Куміс.
С. Ж. Оразалинов

Сақина, сырға.
Күміс, тас.
С. Ж.
Оразалинов

Алқа. Күміс.
С. Ж. Оразалинов

Сақина. Күміс.
С. Ж. Оразалинов

Білезік. Күміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

Сақина,
сырға,
алқа.
Күміс,
тас,
нефрит.
С. Ж. Оразалинов

Сақина, сырға, алқа, білезік.
Күміс, тас, нефрит.
С. Ж. Оразалинов

Сақина, сырға, тұмар
алқа, білезік. Күміс.
С. Ж. Оразалинов

Негізі тұмарлар екі түрге бөлінеді: олар үшбұрыш болып келетін тұмарлар, негізі құбырлы фигура болып келетін тұмарлар. Өз кезегінде, қосымша бөлшектермен күрделілендірілген бұл түрлер де түршелерге бөлінеді: тұмарша, үш мүше тұмарша және бойтұмар. Осындай мойынға тағып жүретін әшекейдің бірі – тұмарша. Оны шебер зергерлер күмістен не бұрыштап, не жұмыр түтікше тәріздендіріп жасайды және мойынға іліп жүретін әсем шынжыр бау тағады. Бұл тұмарлар тек

сән үшін емес, тіл-көз тимесін деп есептелінген, төмен жағына қосқан құбырдың ішіне жазылған дұға, үкі қауырсыны, киесі бар деп есептелетін қой мен түйе жүні салынады, кейбіреулерінің ішіне қас бояйтын кішкене қарындаш салынады. Үш мүше тұмарша – екі үшбұрышты пластиналары бар шынжыр арқылы байланысқан үшбұрышты тұмар. Ортасына неше түрлі күрделі, қарайтылған ою-өрнектер салынады, ол ою-өрнек бұйымға өзгеше көрік береді.

Тұмар. Күміс. С. Ж. Оразалинов

Білезік. Куміс.
С. Ж. Оразалинов

Сақина. Куміс, тас, перуза,
агат. С. Ж. Оразалинов

Алқа. Куміс, тас, перуза.
С. Ж. Оразалинов

Жүзік. Куміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

Қанжар. Күміс, тас. С. Ж. Оразалинов

Алқа, сырға, сақина жинақтамасы. Күміс. С. Ж. Оразалинов

Сақина. Күміс, агат.
С. Ж. Оразалинов

Білезік. Күміс, алтын.
С. Ж. Оразалинов

Білезік, сақиналар. Күміс, тас. С. Ж. Оразалинов

Алқа, сырға, білезік, сақина. Күміс, тас.
С. Ж. Оразалинов

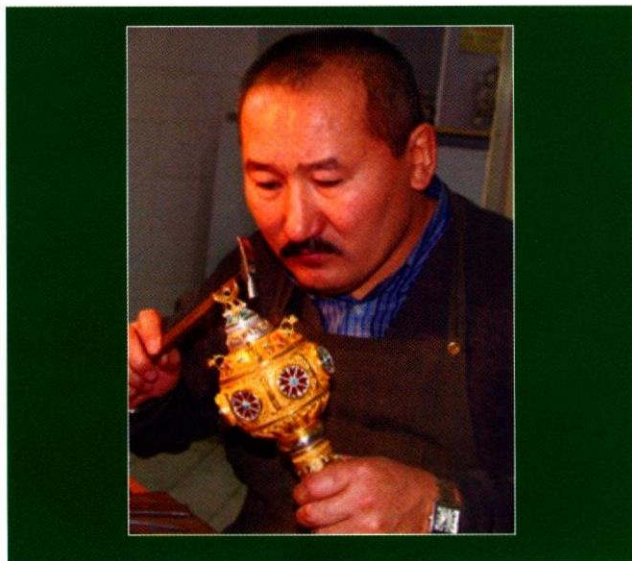

Әлібай Берік Сәтінбекұлы

ҚР Суретшілер Одағының мүшесі, ҚР Дизайнерлер одағының мүшесі, ҚР еңбек сіңірген қайраткері, ҚР Президенті стипендиясының 2011 жылғы «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 20 жыл» медалінің, К. Фаберже атындағы Халықаралық мемориалдық қорының Гауһар тасты орденінің, осы қордың «Мұсылман әлемінің құрметті зергері» орденінің иегері, халықаралық және республикалық конкурстардың жүлдегері.

Әлібай Берік Сәтінбекұлы 1964 жылы Жамбыл облысының, Меркі ауданындағы Қызылсай ауылында дүниеге келген. Алматыдағы Н. Гоголь атындағы көркемсурет училищесін, Т. Жүргенев атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясын тамамдаған. 2015 жылы «Меркі ауданының құрметті азаматы» атағына, 2016 жылы «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 25 жыл» медаліне ие болды.

Б. Әлібайдың көптеген авторлық жұмыстары ҚР Тұңғыш Президент мұражайының, ҚР Мемлекеттік орталық мұражайы, ҚР Ұлттық мұражайының, облыстық, аудандық тарихи-өлкетану мұра-

жайының қорларында және жеке коллекцияларда сақтаулы тұр.

Көптеген республикалық, бүкіл-одақтық, халықаралық көрмелерге қатысқан. Жеке көрмелерін өткізген. Қазақстанның Катар, Сауд Арабиясы, Қытай, Жапония, Түркия, Ресей, Иран, Германия, Испания, Оман, Тәжікстан, Түркіменстан, Біріккен Араб Әмірлігінде т.б. мемлекеттерде өткен Қазақстанның мәдени күндеріне қатысып, қазақ халқының дәстүрлі зергерлік қолөнерін әлемге паш етіп, насихаттауда өз үлесін қосқан.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Ұлттық мұражайында консервациялау және қалпына келтіру қызметінің жетекшісі.

Тастардан және моншақтардан жасалған алқалар әртүрлерге бөлінеді: моншақты алқа және алқа. Моншақты алқа – меруерт, маржан, інжу, кәріптас, шыны моншақтар қатарынан тұратын алқаның жалпы атауы. Моншақ тастарының пі-

шіндері шартәріздес, көпжақты, сондай-ақ алтыжақты, тор түрінде де жасалды. Жасалған материалына байланысты алқа сөзіне атаулар қосылып та айтылған: маржан алқа, меруерт алқа, інжу алқа, ақық алқа және тағы басқалары.

«Әнел» жиынтығы. Күміс, маржан, турмалин, үкі тырнағы.

Ширатпа, қалыптау. 2013 ж. Б. С. Әлібай

Зергерлер білезіктерге неше түрлі өрнектер салып, асыл тас қондырып, қарала жүргізіп, зерлеп, сымдарды ширата дәнекерлеп әсемдейді. Білезіктер көбінесе, күмістен соғылады. Олардың ішінде алтын, күміс нәзік шынжырлармен шымдалып жалғасып жататын бірнеше жүзігі бар білезіктер де кездеседі: сом білезік, жұмыр білезік, қарта білезік, қақпақ білезік, бес білезік, сағат білезік деп әртүрлі атайды.

Әлібай Берік Сәтінбек-ұлы — қазақстандық зергерлердің ішіндегі көрнекті шеберлердің бірі болып табылады. Шебер тек зергерлік әшекей бұйымдарын ғана емес, айта кетсек: асатаяқ, қанжар, шақшалар, қылыштарды, ерлер қолданатын атрибуттарды да жасайды.

Білезік. Күміс, ақық, оймыш, ширатпа, бұрықтеу. 2013 ж. Б. С. Әлібай

Шақшалар. Күміс, ақық, перуза, хризопраз. Сіркелеу, қалыптау, тотықтау, оймыш, ширатпа. 2012 ж. Б. С. Әлібай

Қылыш қынымен. *Күміс, болат, былғары, ақық, перуза.*
Қалыптау, сіркелеу. 2012 ж. Б. С. Әлібай

Шебердің тамаша және талғампаз орындаған шығармалары автордың жоғары шеберлігін сипаттайды. Қару-жарақ әшекейіне келсек, дәстүрлі ортада көбінесе қарудың сабын, пышақтың қынын,

айбалтаның басқа бөліктерін әшекейлеген. Пышақтың тұтқасы мен қыны бір жүзді басынан аяғына дейін өрнектермен, алтынмен жалатып, асыл тастармен безендірген.

Қанжар қынымен. *Күміс, болат, былғары, зүбәржат, сүйек.*
Құйма, қаралау, сіркелеу, алтындау. 2013 ж. Б. С. Әлібай

Ал мына пышақтың әдісінде сүйек мүйізі қосылған, оның тұтқасын күміспен, асыл тастармен әшекейлеген. Қынды былғарыдан

жасап оның сыртына асыл тас, күміс пайдаланған. Әрине, бұндай жұмыстар сыйлықтарға арналған, өте бағалы боп есептеледі.

Пышақ қынымен. Күміс, болат, былғары, турмалин, сүйек.
Түртпе, ширатпа, алтындау. 2013 ж. Б. С. Әлібай

Пышақ қынымен. Күміс, болат, былғары, зүбәржат.
ширатпа, алтындау. 2012 ж. Б. С. Әлібай

Айбалта. Күміс, болат, былзаны, ағаш, зүбәржат, гауһар тас, ақық. Сіркелеу, түртпе, созу, құйма. 2012 ж. Б. С. Әлібай

Әйелдердің аса сүйіп тағатын әсемдік бұйымының бірі — сырға. Қазақ зергерлері сырға жасаудың тым көне сырларын меңгерген. Зергерлер жасайтын ай сырға, тас көзді сырға, күмбез сырға, қозалы сырға, салпыншақ сырға, шұжық сырға, сабақты сырға, шашақты сырға деген сияқты әр өңірде алуан аталатын түрлері өте көп. Мойынға тағатын әшекейлерге алқа, моншақ, тұмар сияқты бұйымдар жатады. Тұмарша негізі көне заманда үшкілдеп жасалған және оның мойынға тағатын шынжыры қолдан тоқылып күміспен өрілген. Сол көне заманнан келе жатқан қолөнері — әзірге дейін зергерлерде сақталған дәстүр. Ортасынан төрт бөлікке бөлінген дөңес үшбұрыш орналасып, оның үстіне қара ала түсті оюлар безендірілген. Айналыра ұсақ шашақтар ширатпа қалыптау арқылы қосылған. Күміс құтының бір жақ

бөлігінде Құраннан алынған аяттар салынады, ашылып-жабылатын қақпағы болады.

«Айман» жиынтығы.
Күміс. Ширатпа,
қалыптау. 2013 ж.
Б. С. Әлібай

«Қуаныш» жиынтығы. Күміс,
ақық. Сіркелеу, қалыптау.
2014 ж. Б. С. Әлібай

Зергерлік өнері – алтын, күміс, асыл тас, темір, мал мен қоңыр түсті аңның сүйек мүйізін пайдаланып, сән-салтанат үшін жасалған әшекей бұйымдары, әрі киіз үй жиһаздары мен ыдыс-аяқтарды, тұрмыстық

және шаруашылық құралдарын, сондай-ақ қару-жарақты әшекейлеу өнері. Зергерлік көне заманнан пайда болған, оның пайда болуы мен дамуы қарапайым тас, темір, қола, асыл тастар мен алтын, күміс тәрізді металдарды өңдеумен, өңдеу тәсілдерін бірте-бірте жетілдірумен тығыз байланысты. Көз жауын алатын, салтанатты жастардың тойына арнап жасалынатын заттардың ішінде сәукеле баскиімдері де аз емес.

«Шолпан» жиынтығы.
Күміс, перуза, маржан.
Оймыш, ширатпа,
қалыптау, қаралау.
2014 ж. Б. С. Әлібай

Қалыңдық
баскімі
«Сәукеле». Күміс,
ақық, маржан,
перуза.
Оймыш, зерлер,
бедерлеу,
алтындау.
2013 ж.
Б. С. Әлібай

Кездік қынымен. Күміс, маржан, перуза, ақық, былғары,
Дамаск болаты. бедерлеу, зерлеу. 2004 ж. Б. С. Әлібай

Түймелі кемер белдік. Күміс, ақық, перуза. Оймыштау, зерлеу.
2010 ж. Б. С. Әлібай

Қос білезік. Күміс, қалыптау. 2013 ж. Б. С. Әлібай

«Қыран» қылышы қынымен. Күміс, былғары, ақық, перуза, болат, мамонт сүйегі. сіркелеу, ширатпа. 2012 ж. Б. С. Әлібай

«Арқар» асатаяғы. Сапфир (мөлдір көк түсті әдемі табиғи асыл тас), зүбәржат, гауһар тас, ақық, бүршіктеу, құйма, зерлеу, алтындау. 2008 ж. Әлібай Б. С.

Шебердің қолынан соғылған тағы бір ерекше көз тартымды дүние бұл – асатаяқ. Асатаяқ – қазақ халқының ежелгі музыкалық аспабы. Асатаяқты абыздар мен бақсылар ұстанған. Әдетте, олар асатаяқты қылқобыз

бен даңғыраның үніне қосып қолданатын болған. Асатаяқ жасалу тәсіліне қарай «күмбезді, «жалпақ басты», «айбасты», «жыланбасты», «сопақша», «қалақша» т.б. болып келеді. Оларды ырғақтатып, сілкіп,

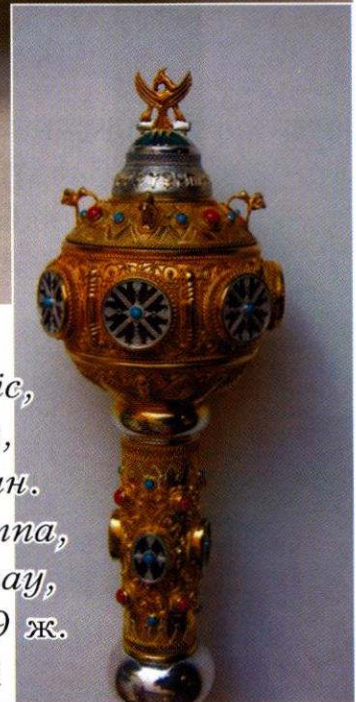
шайқап ойнайды. Асатаяқ – емен, үйеңкі, қайың, долана секілді қатты ағаштардан жасалады. Бетіне әртүрлі салдыр-гүлдір, шулы дыбыс беретін темір салпыншақтар, сақиналар, шығыршықтар тағылады. Асатаяқ туралы деректер Г. М. Броневский, П. Бекетов, Р. А. Пфеннинг т.б. зерттеуші-этнографтардың еңбектерінде кездеседі.

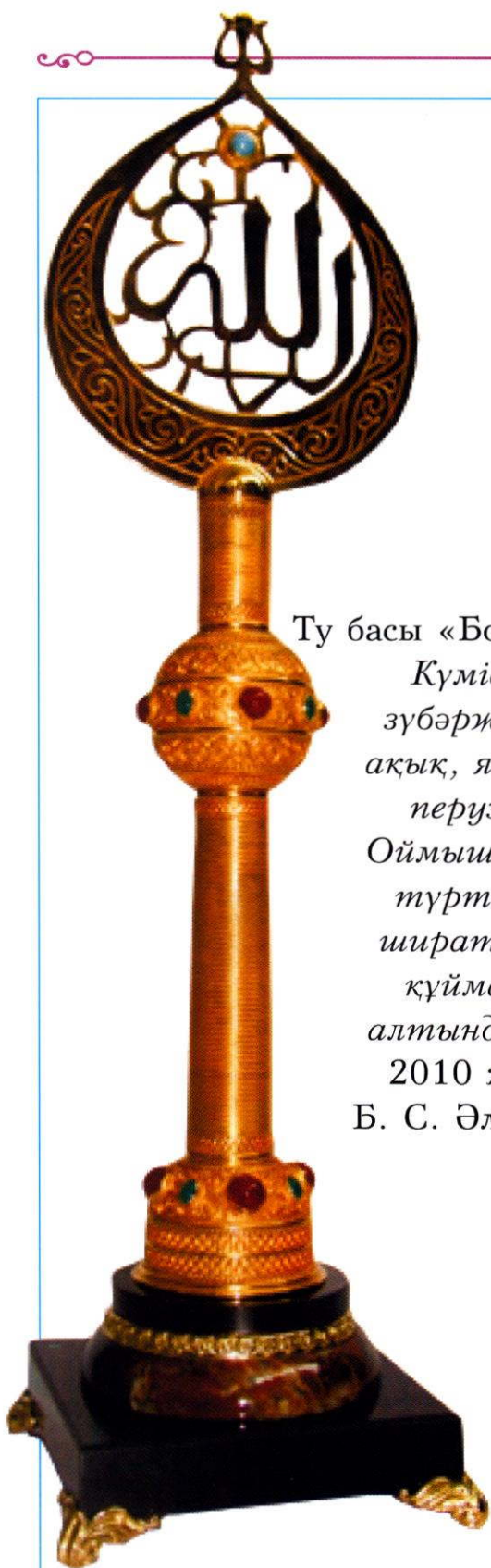
Асатаяқ туралы Ш. Уәлиханов пен белгілі зерттеуші Б. Сарыбаевтың еңбектерінде жазылған. Асатаяқтың көне түрлері Ықылас атындағы Қазақ музыкалық аспаптар мұражайында сақтаулы. Асатаяқ қазіргі кезде «Сазген», «Шертер» т.б. музыкалық фольклорлық-этнографиялық оркестрлері мен ансамбльдерінде қолданады.

«Арқар» асатаяғы. Сапфир, зүбәржат, гауһар тас, ақық, сіркелеу, құйма, ширатпа, алтындау. 2008 ж.
Б. С. Әлібай

«Самұрық» асатаяғы. Күміс, алтын, ақық, перуза, маржан, сіркелеу, ширатпа, құйма, қалыптау, алтындау. 2009 ж.
Б. С. Әлібай

Ту басы «Ботпай».

*Күміс,
зүбәржат,
ақық, яшма,
перуза.*

*Оймыштау,
түртпе,
ширатпа,
құйма,
алтындау.*

2010 ж.

Б. С. Әлібай

Қанжар, пышақтың түрлері де аз емес, жезмойнақ, жезмойын деп аталады. Жезмойын — мойны жезден қапталған пышақтардың атауы. Пышақтар болат темірден соғылып, ағаш, сүйек, мүйіздерден сапталады, мойын тұсы жезбен қаусырмаланады. Қанжар мойнының жез болуы, бір жағынан көрік беру үшін болса, екінші жағынан зиянкес күштерден қорғайтын қызметін атқарады. Бұл қанжар әрине, сыйлыққа арналған бұйым, сабы мен қыны қымбат асыл тастармен, мамонт сүйегі, алтынмен безендірілген.

Тағы бір көне заманда қолданылған қару ол — жекеауыз. Кесу, шабу арқылы зақым салатын соғыс қаруы, қысқа қылыш. Жекеауызды қынға салып, шығыршығы арқылы кісе белдікке тағып жүрген. Оның қыны теріден, ағаштан немесе күміс неше түрлі металдардан жасалады.

«Барыс» қанжары қынымен. Күміс, зубәржат, ақық, гранат, мамонт сүйегі, болат. сіркелеу, құйма, ширатпа, алтындау.
2012 ж. Б. С. Әлібай

«Барыс» қылышы қынымен. Күміс, болат, перуза, ақық. Сіркелеу, ширатпа, құйма, қалыптау, қаралау, алтындау. 2013 ж. Б. С. Әлібай

«Сал-сері» белдігі. Күміс, алтын, сүйек, нефрит, ақық, былғары. Оймыштау, ширатпа. 2009 ж.
Б. С. Әлібай

«Берілер» кәдесыйы. Күміс,
агат, маржан, жақұт.
Құйма, соғу. 2013 ж.
Б. С. Әлібай

Кәдесый «Бетпақдала». Күміс,
агат, маржан, перуза.
Құйма, соғу. 2013 ж.
Б. С. Әлібай

Күрзі «Шаңырақ». Күміс,
перуза, ақық, нефрит. сіркелеу,
ширатпа. 2005 ж. Б. С. Әлібай

Білезіктер. Күміс, перуза,
ақық. Б. С. Әлібай

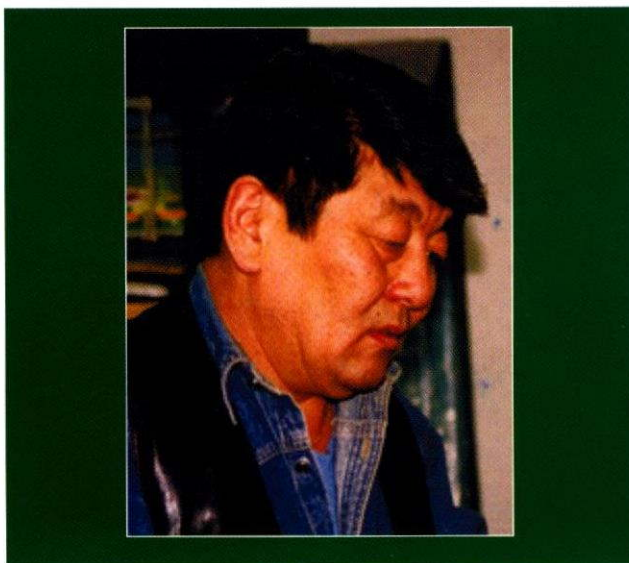
Сарманбеков Төлепберген Рахымұлы

Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі, ҚР Мәдениет қайраткері.

1958 ж. 30 желтоқсанда, Алматы облысы Жамбыл ауданы Үмбетәлі ауылында туылған.

Батыс Украинадағы В.И. Касиян атындағы Косово қаласының халықтық қолданбалы-өнер өндірісінің көркемсурет техникумының металды көркемдеп өңдеу бөлімін бітірген.

Батыс Қазақстан Мемлекеттік университетінің «Қолданбалы сәндік өнер» мамандығы бойынша үздік бітірген. ЮНЕСКО-ның қолдауымен БҰҰ күніне арналған

«Қазақстанды мекендеген халықтардың дәстүрлі өнері» атты аймақтық көрмеде ІІ дәрежелі лауреат атанды, Атырау қаласы 10 маусым. 1997 жыл.

Әрине ең көрнекті, қымбатты баскиімдердің бірі — сәукеле. Сәукеле — қалыңдыққа арналған баскиім, оның биіктігі 70 сантиметрге дейін болады. Бұл баскиім барқыт, велюр сияқты қымбат матадан тігіледі, бұлғын, құндыз терілермен жиектеліп, алтын, күміс жіптермен кестеленіп, және күміс, алтын, мельхиор, металдармен, неше түрлі асыл тастармен безендіріледі, ал төбесіне үкі тағылып, сәукеленің екі жағынан қосымша салпыншақтар ілінеді. Олар — жақтау, жақмоншақ,

бетмоншақ деп аталады. Сәукеленің арт жағына кестелі ақ желек орнатылады. Баскиімнің жарқын түсі, алуан түрлі пішінді, ою-өрнекпен жарасым тауып зергерлік әшекейлер, жарқыраған алтын, күміс, асыл тастардың сәулелері арқылы адамға ерекше салтанатты әсер етеді. Көне заманда баскиімнің бірнеше түрлері болған, соның ішінде «жырға» сияқты тақияның бір түрі.

Жырға дегеніміз — қазақ қыздарына арналып жасалған қымбат тақия түрлерінің атауы.

Жырғаның қолданылу мақсаты — тіл-көзден және зиянкес құштерден қорғау, сақтандыру қызметін атқарғанын аңғартады.

Тақияның тысына жұмсалатын материалдар әртүрлі болып келеді. Бірақ көбінесе, пүліш, барқыт сияқты әдемі салтанатты көрінетін, әрі берік маталар қолданылады. Бұл тақияларды кезінде әртүрлі әшекейлеп безендіретін. Жырғаның маңдайша тұсы мен екі жағына, кейде артына асыл тастардан жасалған салпыншақтардан басқа ақық, гауһар, жақұт, маржан сияқты асыл тастар қондырылады. Тағы бір қыздардың қымбат баскиіміне жататыны — сәукеле. Баскиімнің төбесіне үкі тағылып, тағуға лайықты күміспен сәнделген, салпыншақтар мен әшекейленген, ал оның төмен жағында композициясының жалғасы ретінде ою-өрнектер мен асыл тастарды пайдаланған. Кейбір сәукелерде екі қатар тізбектелген салпыншақтар арасына үш немесе төрт жерден көз салынған табақшалар орнастырылады. Сәукеле әдетте мол салпыншақтардан құралып, әр түсті асыл тастардың жарқырауық сәулесімен құбылып, адамның бетбейнесін ажарландырып, бетмоншақ, шұбыртпа, жақ, алқа тәрізді тізіліп, баскиімнің етегін шашақтап тұрады.

«Сәукеле». Мельхиор, қызыл ақық, рубин, құндыз, вельюр.

Көлемі: 52 x 27 x 25 см.

Оймалау, қырмалау, зерлеу, дәнекерлеу. Батыс Қазақстан өлкетану мұражайы. 2000 ж.

Т. Р. Сарманбеков

«Шаңырақ». Күміс, ақық,
қызыл ақық, иректүтік.
Көлемі: 32 x 25 x 25 см.
Оймалау, қырмалау, құйма,
дәнекерлеу, ширатпа, алтын
жалату. 2012 ж.
Т. Р. Сарманбеков

«Мәңгілік ел». Алтын, күміс,
гауһар, рубин, фионит,
қызыл ақық, иректүтік.
Көлемі: 38 x 27 x 27 см.
Орындау тәсілі: оймалау,
қырмалау, зерлеу, тұртпе,
құйма, дәнекерлеу. Орталық
өнер мұражайы Астана
қаласы. 2015 ж.
Т. Р. Сарманбеков

Қамшы — атқа мінген адам ұстайтын, бірнеше таспа қайыстармен көмкеріліп өрілген, сабы тобылғыдан, ырғайдан, аңдардың тұяғы мен мүйіздерінен жасалған құрал.

Қамшының өрімі сабынан бір жарым еседей ұзын болады. Қамшы құрал болумен қатар қару ретінде қолданылған. Өрімші қамшының таспасын жіңішке не жуандатып, кейде өрімге талшық сымтемір салып өрген. Ондай қамшылар ыңғайына және қамшы иесінің қалауына қарай өріліп отырған. Қамшы саптан, өрімнен және бүлдіргіден тұрады. Саптың қолға ұстар жері былғарыдан қапталады. Кейде қайыстан өрнектеліп өріледі. Қамшы өрудің көптеген түрі қолданылады, соның ішінде 3 таспадан 32 таспаға дейін жететін түрі кіреді. Өрімдер домалақ, жұмыр, төртқырлы болып келеді.

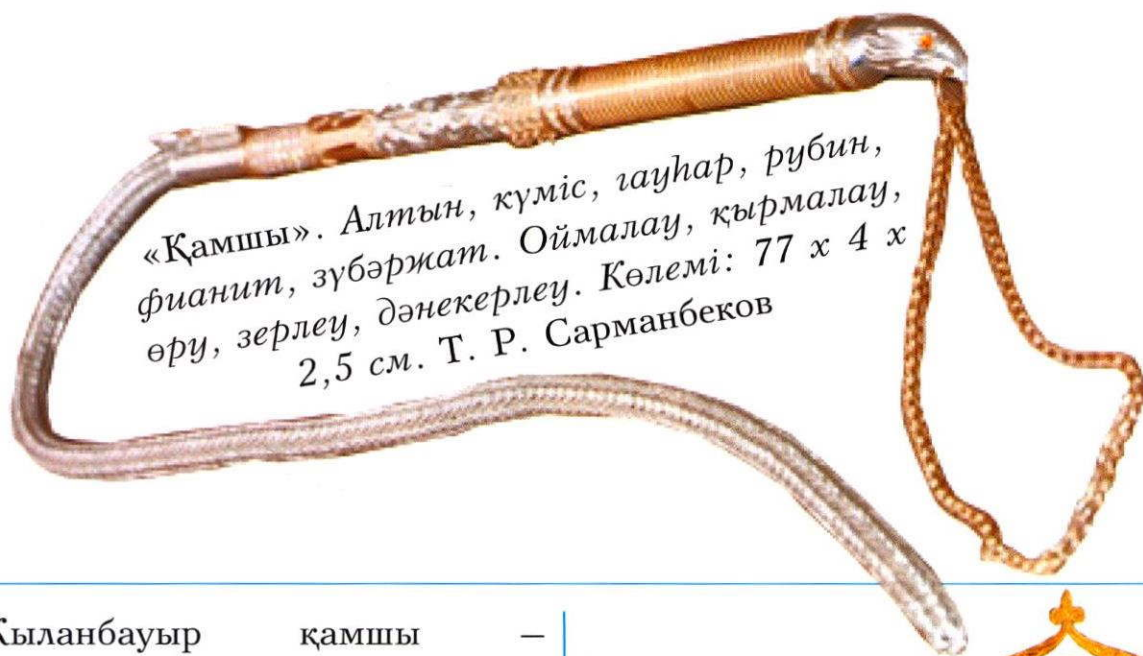
Қамшының қарапайым түрінің бірі — бишік. Ол қамшыға қарағанда қарапайым, өрімі сабынан үш-төрт есе, кейде одан да ұзын болуы мүмкін. Оны мал айдағанда, ат-арба не атшанамен жүргенде жиі пайдаланады. Өрім алғашқы басында жуан болып ұшына қарай жіңішкере береді. Қамшыны жасау үшін ең бірінші теріні илеп, иін қандырып, қайыс өңдеп шығару қажет.

Әдетте оны бояуға да болады. Сосын қайысты тарам-тарам етіп тіле-

ді. Өрім саны неғұрлым артқан сайын сапасы да арта түседі. Алайда, оны өру де айтарлықтай қиындайды. Өйткені, өрім саны қаншалық көбейсе, соншалық қайыс тармағын жіңішкерту қажеттігі туады.

Мүйіз тұтқалы қамшы — қамшылардың ең қолайлысы 12 өрімдік болып табылады. 6 өрімдік қарапайым түріне жатады. Осы күндері тобылғы сапты қамшыдан елік сирақты сапты қамшыға сұраныс байқалады. Елік сирағынан жасалған қамшы сәндікке болмаса, қажетке жаратуға келе бермейді. Әрине, оны да қолдануға болады. Алайда, ел ішінде елік сирағынан жасалған қамшының жолы ауыр деп есептеледі. Сирақ болсын, тобылғы болсын алдымен кептіріп алынады. Сосын барып бүлдіргісін қайыстан ойып шығады. Бүлдіргіге түрлі пішіндегі ою-өрнектер салынады. Бүлдіргі тесіліп, қайыс жіппен таспаға тастай оралады. Ең соңында үш бөлік те бір-бірімен бекітіледі. Таспаның орта тұсына дейін оралған қайыс өзінше сән беріп тұрады. Қолдан сырғып түспеу үшін саптың соңы тесіліп жіп өткізіледі. Бишіктердің сүйірленген ұшына әдейі шашақ байланады. Сүйір қамшы ысылдап сес көрсетіп тұрса, шашақтан қамшы жерге сілке ұрылғанда мылтық атылғандай дыбыс шығады.

«Қамшы». Алтын, күміс, гауһар, рубин, фианит, зүбәржат. Оймалау, қырмалау, өру, зерлеу, дәнекерлеу. Көлемі: 77 x 4 x 2,5 см. Т. Р. Сарманбеков

Жыланбауыр қамшы — өрімінің жылан денесіне ұқсауына байланысты аталған қамшының түрі. Негізі мұндай қамшы өрімінің ортасына қайыстан өзек салынып, жіңішке тілінген бірнеше таспадан жұмыр етіп өреді, кезінде мұндай қамшыны ертеде қару ретінде қолданған. Ал кейбір қамшыларды қазіргі заманда шеберлер сыйлық ретінде арнайы әшекейлеп жасайды. Олар алтын, күміс, гауһар, ақық, фианит, зүбәржат сияқты қымбат материалдардан жасалынып безендіріледі. Қазақстанның белгілі зергер шебері Т. Р. Сарманбековтің жұмыстары қазірде Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н. Ә. Назарбаевтың жеке қорында сақталынған.

«Асатаяқ». Күміс, былғары, ағаш, сусальды алтын, рубин, обсидиан. Оймыштау, қырмалау, ширатпа, ағаш ою, дәнекерлеу, алтын жалату. Көлемі: 77 x 4 x 2,5 см. Жаңа заман өнері мұражайы Астана қаласы. Т. Р. Сарманбеков

«Барыс». Күміс, рубин,
қызыл ақық. Орындау тәсілі:
оймалау, қырмалау, түртпе,
алтын жалату. Көлемі: 25 x
15 x 15 см. 2009 ж.
Т. Р. Сарманбеков

«Ботакөз» әшекей
Күміс, обсидиан. Ширатпа,
дәнекерлеу.
Б. С. Измухаметовтың жеке
коллекциясында. 2005 ж.
Т. Р. Сарманбеков

«Білезік». Күміс, қызыл ақық.
Оймалау, ширатпа. 2002 ж.
Т. Р. Сарманбеков

Бойтұмар алқа – тұмарлы алқа, әшекейленген тұмардың өзі. Дана алқа – ертеде қызметі, лауазымы жоғары адамдардың мойнына тағатын медальон. Дана алқа – алтыннан соғылған, алтынмен әшекейленетін алқаның көне атауы. Қазақ тілінде қолданылған

ділда, ділде, ділла, тілла деген атаулар «алтын» мағынасында қолданылған. Бұл атаулар тілімізге парсы-тәжік тілдерінен енген. Алғаш тілла «алтын» және «алтын, күміс ақша» мәнінде жұмсалып, алтыннан жасалған заттар ділда, тілла, сөздерімен айтыла бастаған.

«Алқа». Күміс, қызыл ақық.
Оймалау, ширатпа. 2002 ж.
Т. Р. Сарманбеков

Көне заманнан зергерлерді алтыншы – алтын ұстасы, күмісші – күміс ұстасы деп атаған. Ал қазіргі зергерлерге сөзді бұлай атау олардың жұмыс істейтін материалымен байланысты қалыптасқан. Ерте заманда ұсталарды – қара ұста, ақ ұста деп екі топқа бөлген екен. Ұста деп темірден, әртүрлі металдан тұрмыстық бұйымдар мен шаруашылыққа қажетті құрал-саймандар, арба-шана, қару және т.б. жасайтын адамды айтқан. Оларды «темірші», «темір ұстасы» деп те атаған. Металдарды өңдейтін, темірден түйін түйетін, қолы шебер адамдарды – қара ұста, ал қара ұстаның істейтін жұмыстарын түгел меңгерген, сонымен бірге, алтын, күміс сияқты қымбат бағалы металдар мен асыл тастардан көркем бұйымдар жасайтын шеберді «ақ ұста» деп атаған. Металдармен жұмыс істейтін ұсталарды қара ұста,

ақ ұста деп ажырату кейбір халықтарда осы заманға дейін кездеседі. Ақ ұста деп атау – шебердің металды өңдеп шынықтыруға, қоспасынан ажыратып таза күйге түсіріп, сапасын арттыруға, сөйтіп асыл әшекейлі бұйымдар жасауға бай-

ланысты қалыптасқандығын білдіреді. Ақ ұстаның қолынан шыққан бұйымдарды сипаттағанда оларды «ақ» немесе «көк» деп анықтамаларды қосып айтады. Мысалы (ақ семсер, ақ найза, ақ алмас, көк алмас, ақ күміс) деген сияқты.

«Белбеу» Күміс, қызыл ақық, былғары, велюр. Ширатпа, қалып.

Т. Р. Сарманбеков

Ендігі бір зергерлік өнер туындылары – белбеулік әшекейлер. Жалпы, белбеулік әшекейлер екі категорияға бөлінеді: белбеулер және қамзолға арналған қапсырмалар. Белбеулерді де ширатпа белбеу, күміс белбеу, датқалық белбеу, кемер (шытыралы), кісе белбеулер деп атауларға бөлген. Ширатпалы белбеу – ілгекті-сақиналы немесе топсалы әдістермен байланысқан тастар орнатылған, күрделі пішіндегі селдір түйіннен жасалған белбеу. Күміс белбеу – топсалы әдіспен байланысқан тік төртбұрышты, тікбұрышты айылбастардан тұратын

белбеу болып табылды. Датқалық белбеу – ескі үлгіні көрсететін, күміс, алтын сымдардан өрілген белбеу. Кісе жасы келген ер адамдарға арналып жасалады. Оны әдетте сырт киімнің сыртынан буынады. Сондықтан олардың ұзындығы 1,5 – 1,8 метр, ені 4 – 5 сантиметр шамасында болады.

Ловина Ольга Ивановна

22.09.1961 жылы Павлодар қаласында туып-өскен. Авторлық эскиздер бойынша Ресейде «Чайка» (1983 – 1985 жылдары) сағаттармен жасалған зергерлік жұмысы Углич сағат зауытында басталды. Таллинде Эстонияда «Ювел» тәжірибелік бірлестігінде зергер болып жұмыс істеді (1985 – 1991). 1991 жылы Павлодар қаласына оралып, көркемөнер мен өнеркәсіптік шеберханаларда жұмыс істеді. Қазақстан Республикасының

Суретшілер одағына 1992 жылы қабылданды. Көркем сыншы Е.Дубова: «Өз стилін жасаушы суретші өңдеудің дәстүрлі әдістеріне ие (сынық, гравировка, аралау, эмальдау және т.б.) және металл мен тастың эстетикалық қасиеттерін білу. Ол материалды абсолютті түсіну, формамен және текстурамен айналысатын еркіндігімен ерекшеленеді. 1998 жылдан бастап Павлодар қаласының № 2 өнер мектебінде сабақ береді. Зергерлік өнері бағдарламасының авторы. Жұмыстар Красносельский өнер мұражайының, Павлодар облыстық көркемсурет мұражайының және Қазақстан, Ресей, Германия, Австрия, Франция, Оңтүстік Африка, АҚШ-тағы жеке коллекцияларда сақталуда.

«Жаз» алқасы. Күміс, янтарь, бедерлеу, ою. 1997 ж.
О.И. Ловина

«От фантазиясы» алқасы мен сырғасы. Күміс, мельхиор, мыс. Ыстық эмаль, ою, оқалау, бүршіктеу. 1999 ж. О.И. Ловина

Зергерлердің арасындағы Ловина Ольга Ивановнаның шеберлігін байқамау мүмкін емес, көзге көрнекті жұмыстары жарқын, нәзік, сәнді, салтанатты болып табылады. Жасаған әшекейлерінде көптеген алқа, сырға, білезік бұйымдары бар. Мойынға және көкірекке тағатын әшекейлер тобы екі топшаға бөлінеді: мойынға арналған және көкірекше бұйымдар. Әшекейлердің ішіндегі көлемділігімен де, бедер байлығымен де ерекше көзге түсе-

тіні — мойынға тағатын әшекейлік бұйымдар. Мойынға арналған әшекейлердің өзі екі топқа бөлінеді: металл бұйымдар және маталық негіздегі заттар. Металл бұйымдарға тамақалқа және тамақша жатқызылады. Тамақалқа — мойынды жауып тұратын, артқы жағы жіппен байланатын, тастардан құралған әшекей. Тамақша — аты айтып тұрғандай, қыздардың мойын әшекейлерінің бірі, бұйымның артқы жағы ызбамен байланатын, тікбұрышты түрдегі топсалы ілгектен құралады. Әшекейдің шеттеріне әртүрлі салпыншақтар тағылады. Бұйым нақыштау техникасының кең таралуымен Батыс, Солтүстік Қазақстанда қолданыста болған. Кейде шынжырлы салпыншағы бар біртұтас құйма күмістен де жасалуы мүмкін. Бұл көбіне жағасыз не алды ашық киім кигенде тағылады, ол мойынға әрі сән беріп, әрі сыртқы әсерлерден (желден, шаңнан) қорғайды. Мойынға арналған маталық негізден жасалған әшекейлер тікжаға және тамақша деп бөлінеді. Тікжаға — күміс әшекейлермен, тиындармен нақышталған кесте тігетін жіппен тігілген, ұзын барқыт жаға, Батыс Қазақстанда қолданылады. Тамақша — күміс торы бар және шетіне маржан тастар тағылған,

моншақтармен, тиындармен қап-
талған матадан жасалған әшекей.
Көкірекке тағылатын әшекейлер
екі топқа бөлінеді: мойын арқылы
тағылатын және киімнің кеуде жа-

ғына тағылатын шағын бұйымдар.
Мойын арқылы тағылатын көкі-
рекше әшекейлерінің өзі үш кате-
горияға бөлінеді: маталық негіздегі
көкірекшелер, алқалар, тұмарлар.

«Эос» алқасы,
сырғасы. Күміс,
кварц. Бедерлен
зерлеу, соғу.
2016 ж.
О. И. Ловина

«Оянған
көктем»
алқасы,
сырғасы, жүзігі.
Күміс, ақық,
ою, оқалау,
құю, соғу.
2013 ж.
О.И. Ловина

Ал, қолға арналған әшекейлер тобы үш категорияға бөлінеді: білезіктер, жүзіктер мен сақиналар. Әйелдерге арналған әшекейдің ең көбі — білезік. Білезік көбінесе күмістен, кейде таза алтыннан да жасалды. Тек күмістен соғылған білезіктердің өзі қазақ зергерлерінің өте көп жасайтын әшекейлерінің бірі — әйелдерге арналатын әртүрлі сақиналар мен жүзіктер. Саусаққа киетін әшекейлерді екі категорияға бөлуге болады: кеңейтілген жүзіктер мен жалпақтығы мен көлемдігінің әртүрлілігімен ерекшеленетін сақиналар. Жүзіктер де көлемді және жалпақ түрлерге бөлінеді. Сақинаның жасалуы жүзікке қарағанда оңай. Өйткені, оның сыртына шапқымен шеку, бізбен безеу тәсілдерімен орындалатын қарапайым ою-өрнектерден басқа ештеңе жүргізілмейді, кейде тіпті, ешбір ою-өрнексіз жасалатындары да аз емес. Жүзік — жалпы халықтар үшін махаббат символы саналатын киелі дүние. Бүгінгі отау тіккен екі жастың бір-біріне жүзік сыйлауы да сол ата дәстүрден келе жатқан рәсім. Құстұмсық жүзікті қыздар ғана тағады. Ол — қанатты құстай еркін, басы бос дегеннің белгісі. Үнемі тағып жүретін әшекейдің бірі — сырға болып табылады. Сырғаның әртүрлі

үлгідегі түрлері мен нұсқалары өте көп. Сырғаның, әсіресе, өрнекті жалпақ түрлері кең тараған. Сырғалар да жалпақ және көлемді болып бөлінеді. Өз кезегінде, жалпақ сырғалар да түршелерге жіктеледі: дөңгелек тұрпатты (пластиналы және жүзікті нұсқалары) сырғалар, жасалу сипаты бойынша: селдір, сымды және пластиналы нұсқаларына бөлінетін күрделі тұрпатты сырғалар. Бірінші түршеге сабақты (салпыншақты, сирақты, аяқты, тамшылы, шашақты сырға) сырға, үш аяқты сырға, жеті аяқты сырға, қырық буынды сырға жатады. Бұл нұсқадағы сырғаға кейде іш жағы ойық болып келетін ай сырғалар жатады. Салпыншақты сырға, сабақты сырға, шашақты сырғалар түрлі пішіндегі, кейде екі қатар болып келетін сәндік қозаларымен ерекшеленеді.

«Мәңгілік» түйреуіші.
*Яшма, мельхиор,
тырналау, оқалау.*
1995ж. О.И. Ловина

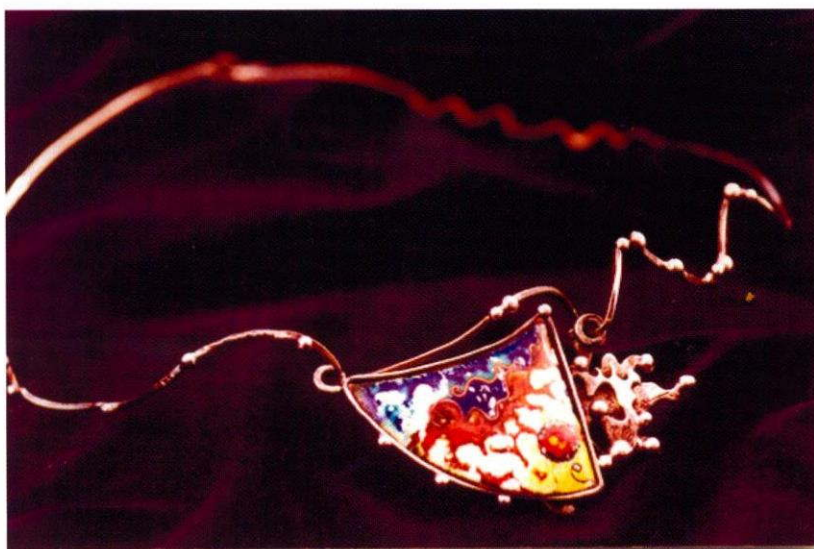

«Қараңғылықтың қуғыны»
сырғасы, түйреуіші.
Эмаль, маржан. мыс,
оқалау, шыңдау. 2012 ж.
О.И. Ловина

«Перуза жылан» білезігі.
Күміс, перуза. Кесу,
шекіме, сомдау. 2009 ж.
О.И. Ловина

«Комета» алқасы.
Күміс. Ыстық эмаль: кесу, бүршіктеу,
майыстыру. 2004 ж. О. И. Ловина

«Солтүстік желі», «Көктем әуені», «Көшбасшының қызы» түйреуіштері
Мыс, никель күміс, нефрит.
Ыстық эмаль: сомдау, нақыштау, кесу.
 1992 ж. О.И. Ловина

«Франция Республикасы» медалі.
Болат, қол нақыштары. 1983 ж.
 О. И. Ловина

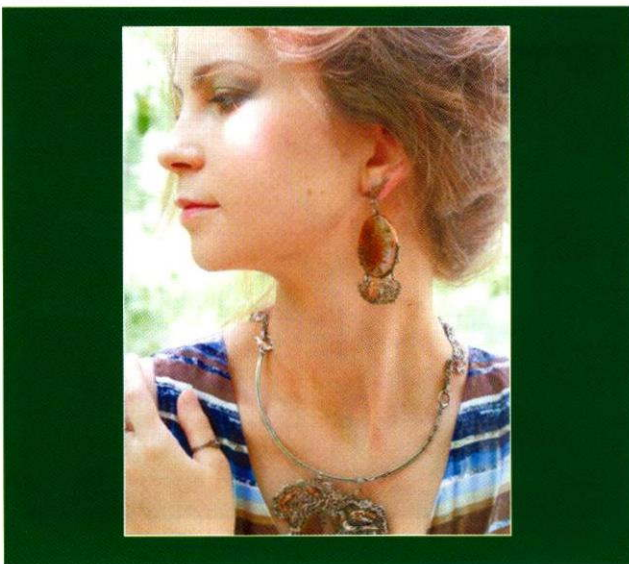
«Ақ гүл» алқасы, сырғасы. *Құбылтас, мельхиор, күміс: нақыштау, зерлеп бедерлеу.* 2013 ж. О. И. Ловина

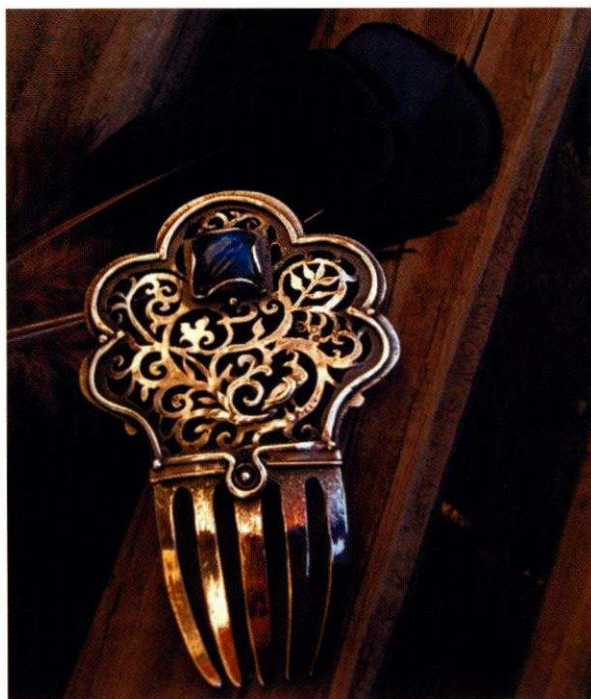
Алеева Яна Станиславовна

28.09.1988 жылы Павлодар қаласында дүниеге келген.

Жұмыстары Павлодар облыстық көркем мұражайының қорларында, сондай-ақ Қазақстан, Ресей, Германия, АҚШ, Қытай мемлекеттерінде жеке коллекцияларда.

«Көктем» сырғасы. Күміс, мыс, жадеит: кесу, қаққылау, қарайту. 2015 ж. Я. С. Алеева

«Ертегі» тарағы. Күміс, лабродорит: кесу, дәнекерлеу, бүршіктеу, тотықтыру. 2014 ж. Я. С. Алеева

Сырға, білезік. Күміс,
кәріптас, інжу,
зерлеп бедерлеу, кесу,
тотықтыру.
2013 ж. Я. С. Алеева

«Түс алаушы» алқасы. Мыс,
гранат: өру, қаққылау.
2014 ж. Я. С. Алеева

«Ою-өрнек» алқасы. Көілдір
күміс, мельхиор, кесу,
қарайту. 2017 ж.
Я. С. Алеева

«Гамаюн құстың қанаты»
алқасы. Күміс, лабродор:
аралау, қаққылау,
қарайту.
2014 ж. Я. С. Алеева

*Мыс, күміс, гүл яшма: аралау, қаққылау, бүршіктеу. 2014 ж.
Я. С. Алеева*

*«Солтүстік сәуле» алқасы, сақинасы, сырғасы. Күміс, лазурит, зергерлік эмаль: кесу, қаққылау. 2015 ж.
Я. С. Алеева*

«Бүркіт ұшуы» сырғалары. Күміс, мыс: кесу, қаққылау. 2015 ж. Я. С. Алеева

«Көбелектің қанаты» сырғасы. Күміс, мыс, ыстық эмаль, хризопраза: кесу, эмальмен жабу. 2017 ж. Я. С. Алеева

«Құстар» сырғасы. Күміс,
мельхиор: кесу, қарайту.
2017 ж. Я. С. Алеева

«Пейзаж» сырғасы мен білезігі
фрагменті. 2015 ж.
Я. С. Алеева

«Пейзаж» білезігі. Күміс,
лазыл: кесу, нақыш. 2015 ж.
Я. С. Алеева

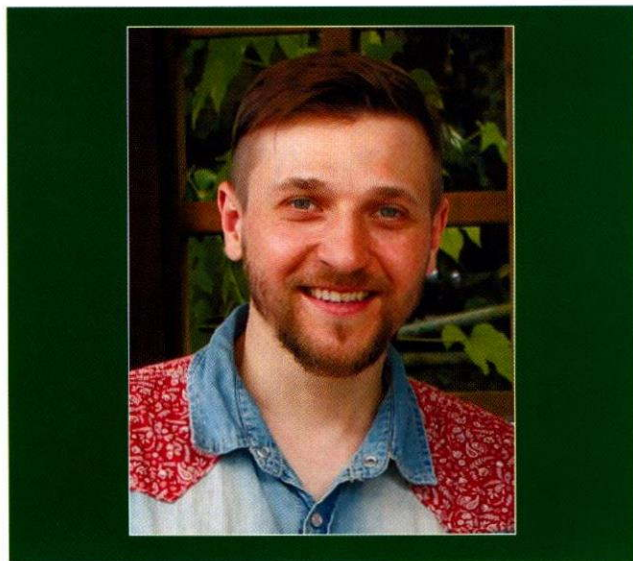

«Пейзаж» сырғасы мен білезігі.
2015 ж. фрагменті.
Я. С. Алеева

Казаков Илья Николаевич

1980 жылы дүниеге келген. 2000 жыл Тәттімбет атындағы колледждің декоративті-қолданбалы өнер факультетін, 2005 жылы Қарағанды мемлекеттік университетін «дизайнер» мамандығы бойынша бітірді. 1998 жылдан бері зергерлік кәсіппен айналысып келеді. «Құдағи жүзік» бұйымы үшін ЮНЕСКО-ның сапа белгісін алды. Мәскеу, Санкт-Петербург, Индияда өткізілген көрмелерге қатысып жүзделі орындарға ие болды. Сонымен бірге, Кувейтте, АҚШ-та, Тайванда, Непалда, Малайзияда өткен көрмелерде оның

жұмыстары үлкен бағаға ие болды. Қазақстан халқы Ассамблеясының алғыс хатымен, Қарағанды әкімінің дипломымен марапатталды.

Гигиеналық жиынтық,
сақина. Күміс, перуза.
2014 ж. И. Н. Казаков

«Жібек жолы» алқасы.
Күміс, жақұт. 2015 ж.
И. Н. Казаков

Әйкел-бойтұмар. Күміс,
хризолла. 2014 ж.
И. Н. Казаков

«Жайлау» тарағы. Күміс,
ақшыл ағаш, көілдір кірпіш.
2015 ж. И. Н. Казаков

Сырғалар. Күміс. 2016 ж.
И. Н. Казаков

Алқа. Күміс, сүйек,
мыс. 2016 ж.
И. Н. Казаков

Тұмарша. Күміс.
2017 ж.
И. Н. Казаков

Көкенов Серікқали Байғалиұлы

1964 жылы Шығыс Қазақстан облысының, Ұржар ауданындағы, Қарақол ауылында дүниеге келген. Алматыдағы Н.Гоголь атындағы көркемсурет училищесін тамамдаған.

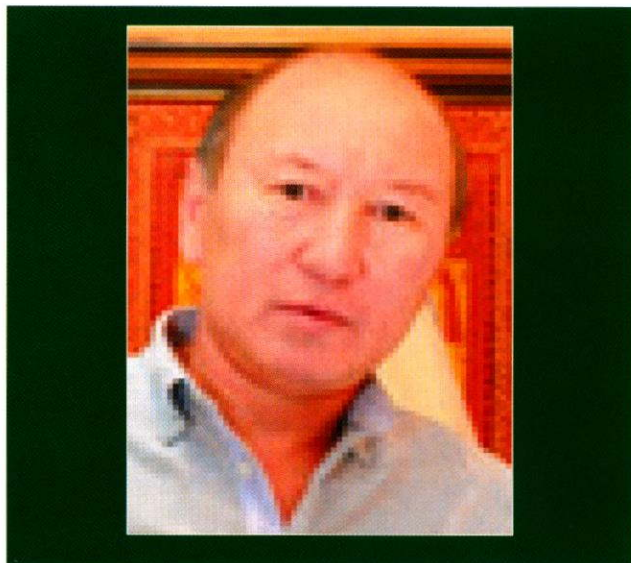
1990 жылдан бері қолөнерлік жолын жалғастырып келеді. Отыздай оқушы тәрбиелеген. Қазақстанның қалаларында, шет мемлекеттерде көрмелерге қатысқан.

2008 ж. – Қазақ халқы қолөнерінің дамуына үлес қосқаны үшін Мәдениет министірлігінің құрмет грамотасымен марапатталған;

2010 ж. – «ЮНЕСКО» сапа белгісінің иегері;

2010 ж. – Қазақстанның «Шебер» байқауының, «Асыл Ұстаз» номинациясының жүлдегері;

2012 ж. – «Қарағанды Зергер» байқауының, «осы заманғы дизайн»

номинациясы бойынша 3-орын жүлдегері;

2013 ж. – Бесінші «Шебер» байқауының, «Жоғарғы шеберлік» номинациясының жүлдегері;

2013 ж. – ҚР қолөнершілер одағының мүшесі;

2014 ж. – ЮНЕСКО сапа белгісінің иегері;

2016ж. – Сегізінші «Шебер» байқауының, «Жоғарғы шеберлік» номинациясының жүлдегері.

«Арба» білезігі. Күміс,
ыстық эмаль, перуза тасы.
2014 жыл. С. Б. Көкенов

«Хан теңге» білезігі. Күміс,
ыстық эмаль. 2015 жыл.
С. Б. Көкенов

«Мәңгілік» білезігі. Күміс,
ыстық эмаль, перуза тасы.
2015 жыл. С. Б. Көкенов

«Теңге» білезігі.
Күміс, ыстық
эмаль. 2015 жыл.
С. Б. Көкенов

Сәукеле. Күміс, ақық тасы.
2018 жыл. С. Б. Көкенов

Сәукеле. Күміс, ақық тасы.
2018 жыл. С. Б. Көкенов

Білезік. Күміс.
Дәнекерлеу, ою,
бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Білезік. Күміс.
Дәнекерлеу, ою,
бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Білезік. Күміс. Дәнекерлеу,
ою, бүршіктеу 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Білезік. Күміс.
Дәнекерлеу, ою,
бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Білезік. Күміс. Дәнекерлеу,
ою, бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Алқа. Күміс, ақық.
Дәнекерлеу, ою,
бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Алқа. Күміс, тас. Дәнекерлеу,
ою, бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Білезік. Күміс, перуза.
Дәнекерлеу, ою, бүршіктеу.
2018 ж. С. Б. Көкенов

Алқа. Күміс.
Дәнекерлеу, ою,
бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Білезік, өңіржиек, жүзік, сырға
жиынтығы. Күміс, ақық.
Дәнекерлеу, өру, ою, қалып,
бүршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Өңіржиек. Күміс, ақық, эмаль.
Дәнекерлеу, өру, ою, қалып,
бұршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Алқа. Күміс, перуза, эмаль.
Дәнекерлеу, ою.
С. Б. Көкенов

Білезік, өңіржиек, жүзік,
сырға жиынтығы. Күміс,
ақық. Дәнекерлеу,
өру, ою, қалып,
бұршіктеу. 2018 ж.
С. Б. Көкенов

Цехмайструк Александр

Қарағанды қаласында 1962 жылы туған. Мәскеу өнер университетін бітірген (1998). Облыстық, республикалық, халықаралық көрмелер мен байқаулардың қатысушысы мен дипломанты. Александр Цехмайструк шығармашылық мүмкіндігін зергерлік өнерде жүзеге асырады. Өз шығармаларында әртүрлі классикалық мектептер мен дәстүрлі өнерлердің мәнерін қолданады. Батыс және Шығыс көркемөнер тұжырымдарын талдай отырып, оларды заманауи тенденциялар рухында трансформациялайды. Шебер зерлеу, түйір, ою, жазу, қарайту, фи-

нифть және басқа да тәсілдер арқылы жұмыс істейді. Негізінен қымбат металдар мен табиғи тастар пайдаланады. Оның шығармалары жоғары шеберлігімен және нәзік көркемдік талғаммен ерекшеленеді.

Алқа. Күміс, жез, ақық, цирконий. Тырнау, дәнекерлеу, нақыштау, кесу, қолмен жұмыс.
2017 ж. А. Цехмайструк

«Сиса» сақинасы, сырғасы.
 Күміс, циркондар. Кесу,
 дәнекерлеу. 2017 ж.
 А. В. Цехмайструк

Күміс, ақық, жез, мыс,
 цирконий. Кесу арқылы
 монтаждау, дәнекерлеу.
 2017 ж. А. В. Цехмайструк

«Шыт» сақинасы, сырғасы.
 Күміс циркондар, смальта.
 Кесу, дәнекерлеу.
 2017 ж. А. В. Цехмайструк

Алқа. Күміс, былғары.
 А. В. Цехмайструк

Білезік. Күміс, яшма, лазурит, топаз.
Бұрғылау. 2015 ж. А. В. Цехмайструк

Ақ, сары алтын, топаз,
циркондар. Дәнекерлеу,
монтаждау. 2015 ж.
А. В. Цехмайструк

«Көлеңке» алқа. Күміс. Кесу,
металды төменді-бедерлі ою.
2010 ж. А. В. Цехмайструк

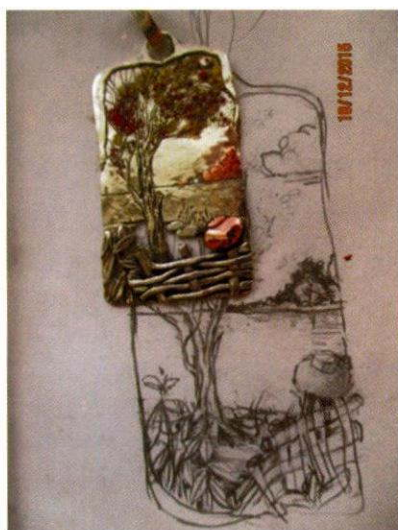

Пьеро, алқа, сақина
топтамасы. Күміс,
циркондары, былғары.
2010 ж. А. В. Цехмайструк

Алқа. Мыс, никель, күміс,
жез, смальта. Кесу,
дәнекерлеу. 2017 ж.
А. В. Цехмайструк

«Күз» алқасы. Күміс, мыс, ыстық
эмаль. төменді-бедерлі ою.
Металды монтаждау. 2015 ж.
А. В. Цехмайструк

«Күнбағыс» сақинасы. Күміс,
жез, циркондар. Аралау, кесу,
дәнекерлеу арқылы монтаждау.
2015 ж. А. В. Цехмайструк

«Ұя» сақинасы. Күміс, маржан, циркондар, күміс, інжу. 2015 ж.
А. В. Цехмайструк

Сырға, сақина аспалы жиынтығы. Ақ, қызыл алтын, цирконий, қара маржан. Дәнекерлеу, кесу. 2014 ж.
А. В. Цехмайструк.

Інжу – теңіз түбіндегі карбонит құрамды бағалы қымбат асыл тас. Оларды қабыршағына кіріп кеткен құмдардан тазартуға ұмтылатын ұлулар жасайды. Бір інжу 12 жылға жуық «пісіп жетіледі». Табиғи інжуді алу біршама қиын, сол себепті де ол жоғары бағаланады. Ең ірі інжу 6,4 кг тартады.

«Ескі айна». Күміс, циркондар. Аралау әдісі. 2013 ж.
А. В. Цехмайструк

«Hanter» галстугі,
 жеңтүймелері. Күміс,
 раухтопаздары, былғары.
 Кесу, металды төменгі-
 бедерлі ою, оксидтеу. 2011 ж.
 А. В. Цехмайструк

Аңшы пышағы. Күміс,
 былғары. 2013 ж.
 А. В. Цехмайструк,
 С. В. Таскин

Күміс, кварц талшындары, циркондар. Дәнекерлеу,
 кесу. 2014 ж. А. В. Цехмайструк

Түйреуіш. Күміс, сүйек. Аралау,
кесу, бедерлеу, ою.
2016 ж. А. В. Цехмайструк

«Мысықтар туралы тәтті түс».
«Түнгі барлау». «Ұрылар». Алқа.
Күміс, мыс, түсті минерал.
2016 ж. А. В. Цехмайструк

Алқа, сырға. Мельхиор,
обсидиан. Зерлеп бедерлеу.
1989 ж. А. В. Цехмайструк

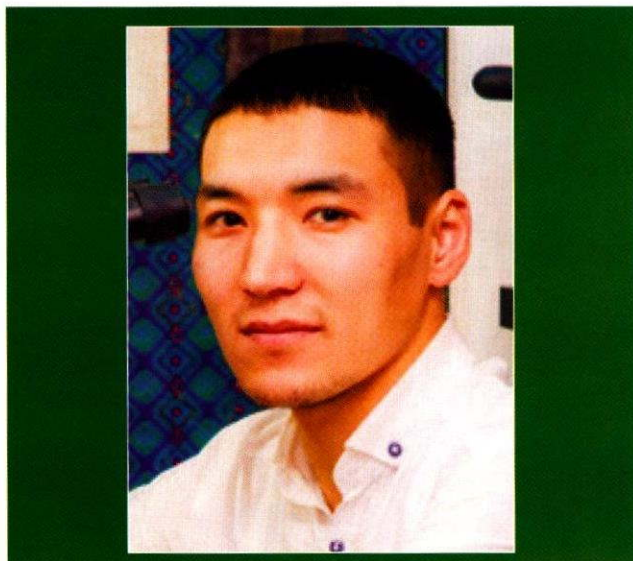

Аспа. Грифон. Күміс, перуза,
кесу, бедерлеу.
А. В. Цехмайструк

Молдабеков Абзал Кендебайұлы

1993 жылы 17 қазанда Алматы облысы, Ақсу ауданы, Қарашілік ауылында дүниеге келген. 2011 – 2015 жылдар аралығында Абай атындағы ҚазҰПУ -дың көркемсурет факультеті, «Сәндік өнері» мамандығы бойынша оқып бітірді. Халықаралық және республикалық көрмелерінің белсенді қатысушысы.

Топтама. Ақ алтын, қызыл алтын, радий, жартылай бағалы қара тастар, гауһар тастар. А. К. Молдабеков

Топтама. Күміс, фианит, жартылай бағалы қара тастар. А. К. Молдабеков

«Тәж» сақинасы. Алтын,
гауһар, радий.
А. К. Молдабеков

Білезік, ақ алтын,
қызыл алтын, радий,
гауһар тастар.
А. К. Молдабеков

Ер кісінің жүзігі. Қызыл
алтын, ақ алтын, радий,
жартылай бағалы қара тас.
А. К. Молдабеков

Қазақтың ұлттық неке
сақинасы. Алтын, күміс.
А. К. Молдабеков

Сырға. Ақ және қызыл алтын,
радий, гауһар тастар.
А. К. Молдабеков

«Ана мен бала» алқасы. Күміс, лағыл. А. К. Молдабеков

Оспанов Нұрғали Темірұлы

Қазақстан Қолөнершілер одағының мүшесі.

ОҚО Түркістан қаласына қарасты Шорнақ ауылы, Қосмезгіл елді мекенінде 1986 жылдың 3 маусымында дүниеге келген. 1992 жылы Қызыләскер орта мектебіне барып 2003 жыл сол мектептің 11 сыныбын бітірген. 2004 жылы Қ. А. Яссауи атындағы ХҚТУ-нің «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығына түсіп 2008 жылы бітіріп шықты. 2008 – 2010 жылдары аралығында «Археолог» халықаралық ғылыми-зерттеу орталығында «Суретші-қайта қалпына келтіруші» қызметін атқарды. 2009 – 2011 жылдары аралығында «Этнопедагогикалық» колледжінде оқытушы болып қосымша жұмыс

атқарды. 2012 жылы «Шебер – 2012» Қазақстан қолөнер шеберлерінің байқауында «Дарынды бастау» номинациясы бойынша жеңімпаз болып, бас жүлдеге ие болды. 2012 жылы қазан айында Үндістанда өткен «Бүкіләлемдік қолөнер шеберлерінің конференциясына» қатысып қайтты.

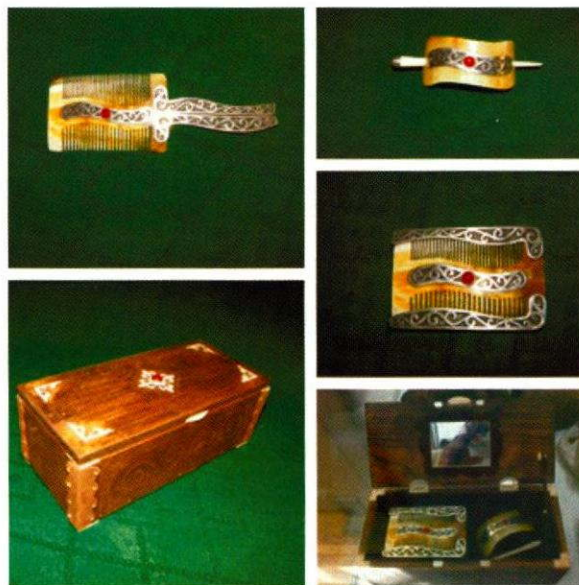

Жүзік. Күміс.
Н. Т. Оспанов

Жүзік. Күміс, перуза.
Н. Т. Оспанов

Қобдиша, тарақ. Күміс, ағаш.
Н. Т. Оспанов

Сырға, жүзік. Күміс.
Н. Т. Оспанов

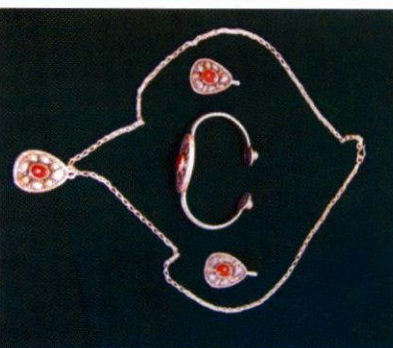
Тасов Қалмырза Әлібекұлы

Тасов Қалмырза Әлібекұлы 1956 жылы 1 шілдеде Түркістан қаласында дүниеге келді. 1963 – 1973 жылдары аралығында орта білім алды. 1974 – 1978 жылдар аралығында «Шымкент педагогикалық институтының көркемөнер графика» факультетін бітірген. Кәсіпкерлікпен 1995 жылдан айналысады. Қалмырзаның кәсіпкерліктегі негізгі мақсаты – көне, ұмыт болған зергерлік бұйымдарды қазіргі заман талабына сай қайта жаңғырту. Қолөнер шебері көптеген халықаралық және республикалық көрмелерге қатысқаны үшін мақтау қағаздарымен құнды сыйлықтарға ие болды. 2011 ж. ЮНЕСКО ұйымының мүшесі. Қазақстан Республикасының 3 «Шебер» шеберлер конкурсының жеңімпазы. «Төлтумалық» номинация иегері. 2011 жылы Куала-Лумпур (Малайзия) қаласында өткен халықаралық қолөнершілер фестиваліне қатысты. 2011 жылы «Қазақстан Республикасы-

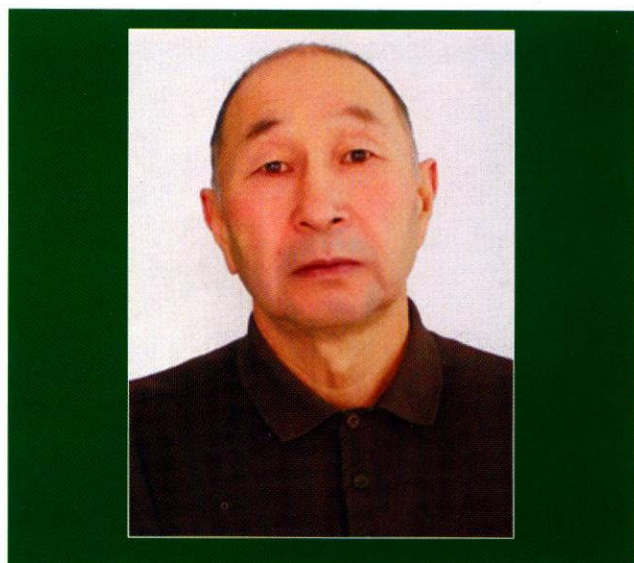
ның тәуелсіздігіне 20 жыл» медалімен наградталды. 2013 жылғы Катманду (Непал) қаласында өткен халықаралық қолөнершілер фестиваліне қатысты. Қазақстан Республикасының Біріккен Араб Әмірліктеріндегі елшілігі қолдауы арқасында 2016 жылдың 26 қарашасы мен 2017 жылдың 3 қаңтар аралығында шейх Заид бен Сұлтан Әл-Нахаян атындағы Әбу Даби Халықаралық мәдени мұра фестиваліне қатысты.

Алқа. Күміс.
Қ. Ә. Тасов

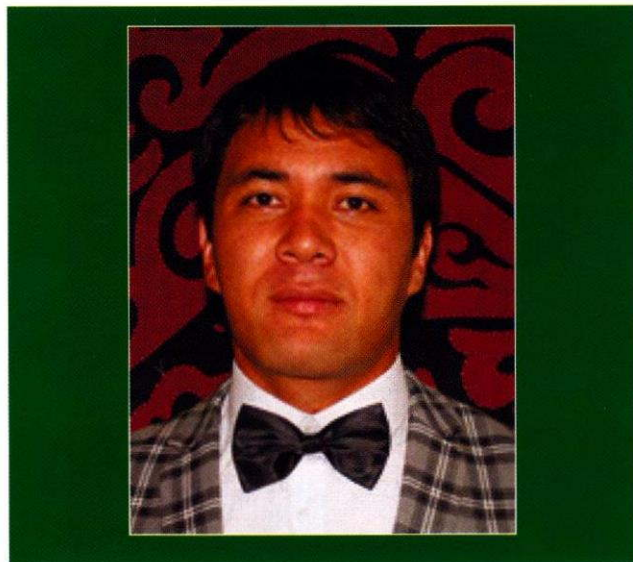

Алқа, білезік, сырға.
Күміс. Қ. Ә. Тасов

Аманқұл Нұрдаулет Әбутәліпұлы

Аманқұл Нұрдаулет Әбутәліпұлы 1991 жылы 16 шілдеде Оңтүстік Қазақстан облысы Төрткөл ауылында дүниеге келген. ОҚО Ә. Қастеев атындағы көркемсурет колледжінде тері және былғары мамандығын бітіріп, еңбек жолын 2013 жылы наурыз айынан Түркістан қаласының балалар қолөнер мектебінде бастады. Республикалық «Шебер – 2015» байқауының жеңімпазы. 2016 жылдан Қазақстан Республикасы қолөнершілер одағының мүшесі. 2017 жыл. Облыстық педагогтер арасында «Ата-баба мұрасын

сақтаймыз!» атты шығармашылық байқаудан I-дәрежелі дипломмен марапатталды. Қазіргі таңда осы өнерді дамыту мақсатында шәкірттеріне тәлім беруде.

Сырға, сақина. Н. Ә. Аманқұл

Неке кесесі. *Күміс.*
Н. Ә. Аманқұл

Алтын, платина тобындағылар асыл немесе қымбат металдар деп аталады. Алтын металдарға жатпайтын химиялық элементтермен қосылуға онша келмейді. Ең қарапайым мысал — оттегімен өзара әрекеттесу: бұл жағдайда асыл металдар тотығады, ал алтын оның сыртқы түрін және құрылымын сақтайды. Сапалы металға «асыл» деген ұғым берілді. Табиғатта алтын сирек кездесетін түрі, оның беріктігі мен сұлулығы оған бағалы металл мәртебесін алуға мүмкіндік берді. Алтынды ғасырлар бойы әртүрлі бұйымдар, әшекей бұйымдар, ыдыс-аяқтар т.б. жасайтын зергерлер, мүсіншілер пайдаланған. Сол сияқты металды қолданудың екі маңызды қасиеттері бар: соғу мен созылғыштығы.

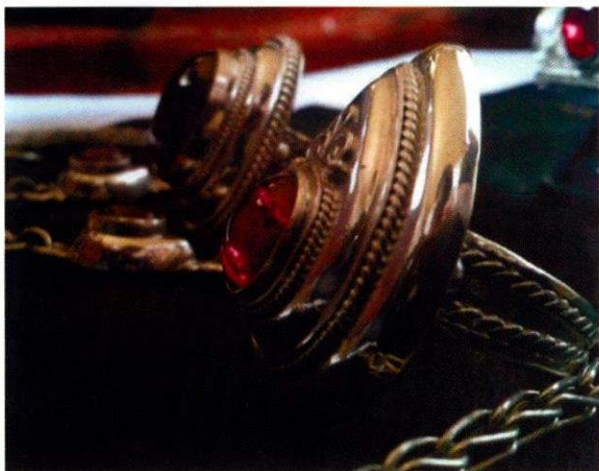

Қамшылар. *Күміс, перуза.*
Н. Ә. Аманқұл

Сырға, сақина. *Күміс, халцедон.*
Оқалау. Н. Ә. Аманқұл

Жүзік. Күміс, анар.
Н. Ә. Аманқұл

Анар тастардың түстері сарыдан қара қызылға дейін болуы мүмкін.

Бірақ та барлық анар сорттарының түрлері зергерлік үшін қолайлы емес. Негізінен әшекейлерді пиропеден жасалынады, ашық қызыл түсті минералдан. Қызыл гранат қысымды тұрақтандырады және де иесіне энергиясын беріп, күш береді. Адамның дене қызуы жоғары болса және қабыну ауруларында минералды өнімдерді пайдалану ұсынылады.

Қызыл анардың сиқырлы қасиеттері оған махаббат бойтұмары ретінде жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Анар минералы адамдарға билік береді. Жасыл тас болашақты болжай алады делінеді.

Тұмар. Күміс, ақық.
Оқалау.
Н. Ә. Аманқұл

Сырға, сақина.
Н. Ә. Аманқұл

Алқа. Күміс, ақық.
Н. Ә. Аманқұл

Алқа, сырға. Күміс, ақық.
Н. Ә. Аманқұл

Алқа. Күміс, ақық.
оқалау.
Н. Ә. Аманқұл

Тарақ. Күміс, ақық.
Н. Ә. Аманқұл

Жүзік. Күміс, перуза. Оқалау.
Н. Ә. Аманқұл

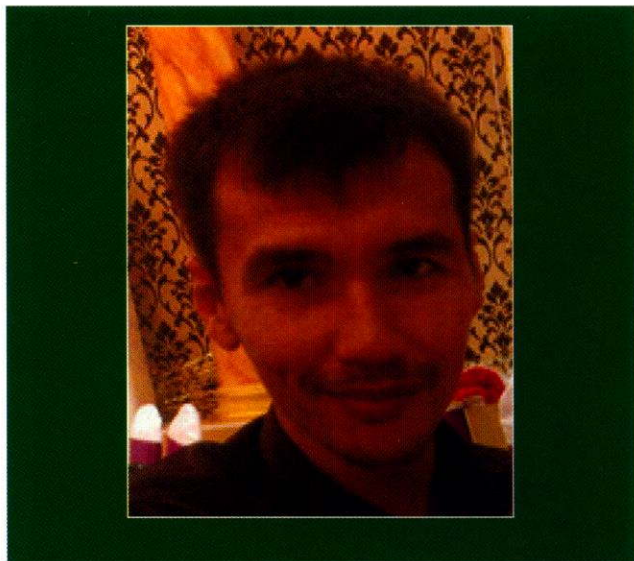
Сақина. Күміс, нефрит.
Н. Ә. Аманқұл

Сүйімбаев Есболат Тасполатұлы

1986 жылы 19 наурызда Оңтүстік Қазақстан облысы, Түркістан қаласына қарасты Амангелді ауылында дүниеге келді. 1992 – 2000 жылдар аралығында Амангелді жалпы орта мектепті аяқтады. 2000 – 2001 жылдары Шымкент қаласындағы «Ұлттық қолданбалы өнер көркемсурет мектеп-интернаты» . 2001 – 2005 жылдар аралығында Шымкент қаласындағы Әбілхан Қастеев атындағы көркемсурет колледжінің «Металлды көркемдеп өңдеу» мамандығына ие болды.

2005 – 2009 жылдар Алматы қаласындағы Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының «Металды көркемдеп өңдеу» мамандығын аяқтады.

2011 – 2013 жылдар Түркістан қаласындағы «Әзірет Сұлтан» мекемесінде қайта жаңғыртушы болып жұмыс жасауда. Оқу жылдары көптеген көрме, жарыстарға қатысты. 2014 жылдан «Зергер» мамандығы бойынша «Халық қолөнер шебер орталығында» Түркістан қаласында жұмыс істуде.

Қазақ ер-тоқым. *Былзары, күміс, тас. Қалып. Е. Т. Сүйімбаев*

Ер-тоқым. *Былзары, күміс, перуза. Қалып. Е. Т. Сүйімбаев*

Ер-тоқым. Былғары, күміс,
перуза. Қалып. Е. Т. Сүйімбаев

Қамшы. Күміс, тас, былғары.
Кесу, қаптастыру.
Е. Т. Сүйімбаев

Ер-тоқым. Былғары, күміс,
перуза. Қалып.
Е. Т. Сүйімбаев

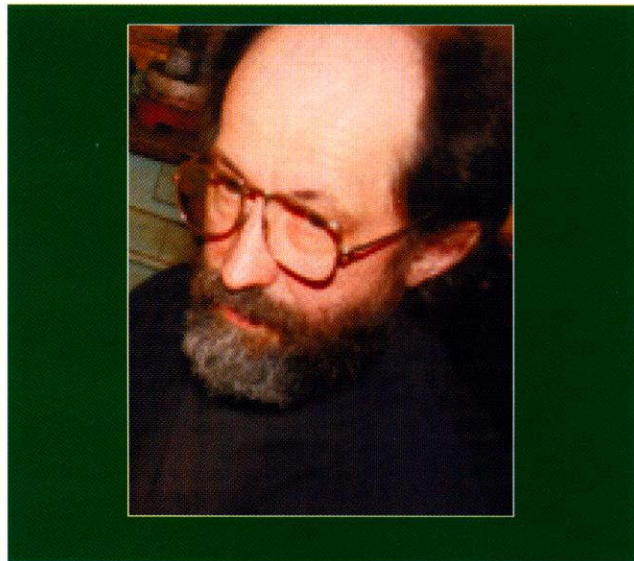
Белбеу. Күміс, ақық, былғары.
Е. Т. Сүйімбаев

Таскин Сергей Васильевич

1954 жылы Барнаулда туған. 1982 жылы Қарағанды кен техникумын бітірген. ҚР Көркемөнер Академиясының корреспондент-мүшесі.

Зергер әрі ұста С. Таскин өзінің жұмыстарында әр халықтың көркемдік дәстүрінің ерекшеліктерін қолданысқа кіргізуді қалайды: олар – сақтар мен қазақтар және кельттер мен славяндардың зергерлік өнеріндегі көркемдік үйлесімділіктер. Сонымен қатар ол зергерлік өнердің әдіс-тәсілдерін шебер меңгерген маман. Дәстүрлі әдістер мен

қоса құю, түрлі материалдармен жұмыс жасауда шеберлік пен нәзіктікті ұштастыра білген зергер.

«Тұмар» білезігі. Күміс, асыл тастар. 2016 ж.
С. В. Таскин

Құдағи жүзік. Күміс, ақық. Түйіршіктеу. 1994 ж.
С. В. Таскин

«Гүл» сырға. Мелхиор,
жолбарыстың көзі, зерлеу,
бүршіктеу. 1989 ж.
С. В. Таскин

«Қыдыр желі» сақинасы.
Күміс, турмалин. 2015 ж.
С. В. Таскин

«Үш құдық» сақинасы. Күміс,
перуза. 2015 ж. С. В. Таскин

Сақина. Күміс, родохрозит,
перуза, анар. 2015 ж.
С. В. Таскин

Жуков Александр Петрович

1969 жылы Қарағанды қаласында туылған. Орта техникалық білім алғаннан кейін зергерлік кәсіпті үй-рене бастайды. 1993 жылдан бастап зергерлікке толық бет бұрады. Әсіресе асыл тастармен жұмысқа маманданған. «Ашерит» атты әртүрлі тастар жинайтын әуесқойлар клубының мүшесі. Көптеген республикалық, облыстық көрмелердің қатысушысы.

Сақина. Күміс, раухтопаз,
циркон.

Құю, оксидтеу, қырлау. 2016
ж. А. П. Жуков

Білезік. Күміс, перуза.
Зерлеу, тотықтыру.
2017 ж. А. П. Жуков

Сырға, сақина. Күміс, аметист, циркондар. Құю, тотықтыру, қырлау. 2015 ж. А. П. Жуков

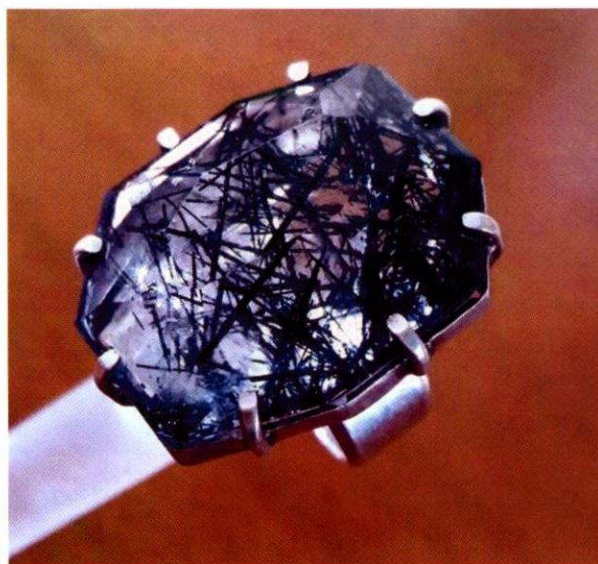

Сырға, жүзік. Күміс, рутилді кварцтар, циркондар. Құю, тотықтыру. 2016 ж.

А. П. Жуков

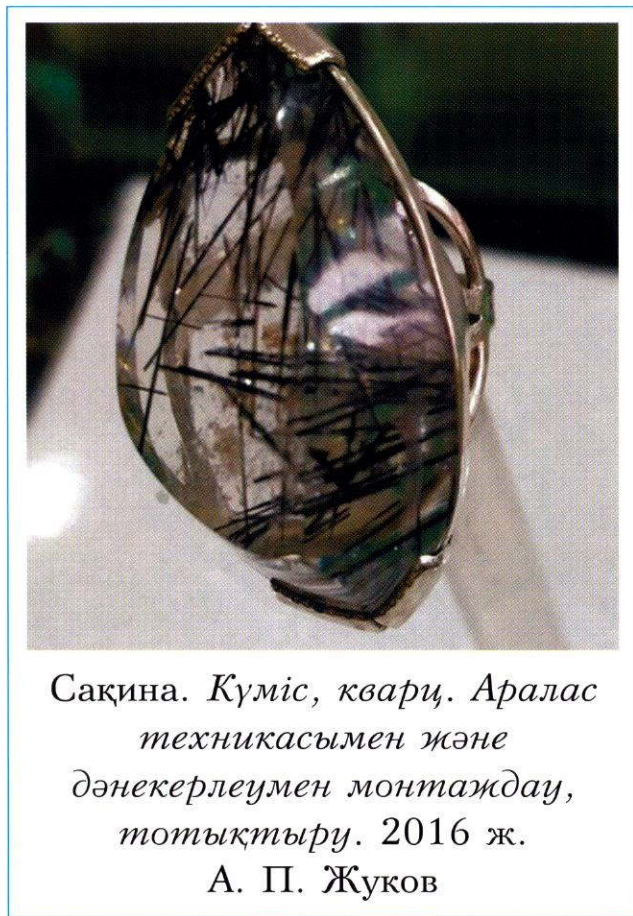
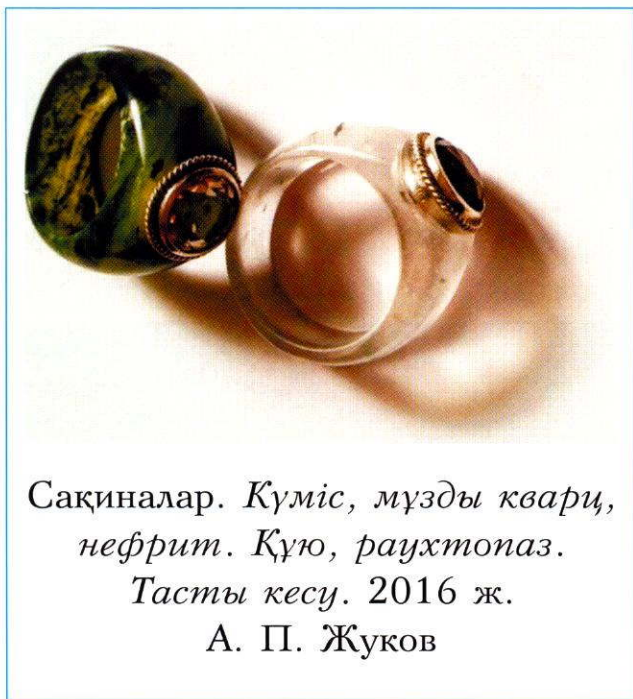

Сырға, жүзік. Күміс, пирунит, циркондар. Құю, тотықтыру. 2015 ж. А. П. Жуков

Сақина. Кварц талшық, күміс. Қырлау. 2016 ж. А. П. Жуков

Мұқанов Айбек Нұртайұлы

Алматы қаласында 09.09.1994 жылы туылған. 2011 жылы № 154 орта мектебін аяқтаған. 2015 ж. Алматыдағы қолөнер шеберлерінің «О. Таңсықпаев атындағы оқу орнында сәндік-қолданбалы өнер бөлімінің «Металды көркем өңдеу» мамандығына ие болды. Қазіргі уақытта Абай атындағы ҚазҰПУ-да «Сәндік өнер» мамандығында оқуда. «Шабыт» 2015 ж., жастар Халықаралық шығармашылық фестивалінің дипломанты. Көптеген қалалық және республикалық көрмелердің қатысушысы.

Шақшалар. *Мельхиор, лағыл, мүйіз. Кесу, өру. 2016 ж.*
А. Н. Мұқанов

Білезік, бес білезік. *Күміс, ақық.* 2015 ж.
А. Н. Мұқанов

Білезік. *Күміс, ақық.* 2016 ж.
А. Н. Мұқанов

Қапсырма. *Күміс, агат.* 2016 ж.
А. Н. Мұқанов

«Құстұмсық» жүзігі. Күміс,
ақық. Оқалау, зерлеу,
қарайту. 2015 ж.
А. Н. Мұқанов

Жүзік. Күміс, ақық. Кесу,
зерлеу, қаққылау. 2016 ж.
А. Н. Мұқанов

Сақина. Күміс,
фианит, хризолит.
2016 ж. А. Н. Мұқанов

Жүзік. Күміс, лазурит. Кесу,
қарайту. 2016 ж.
А. Н. Мұқанов

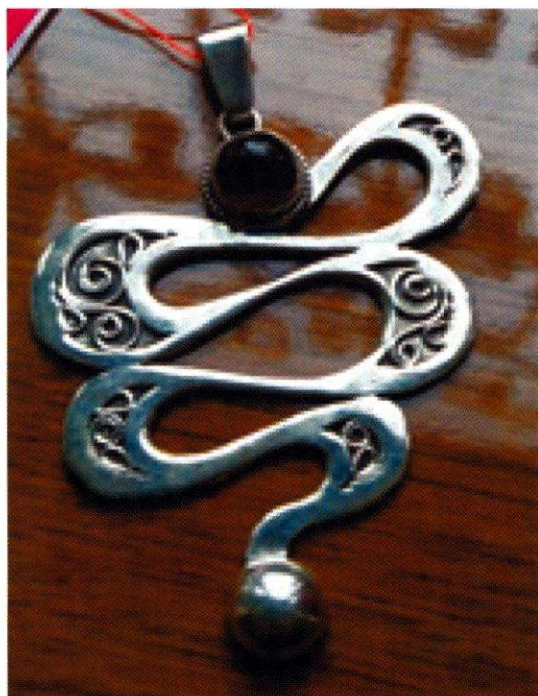

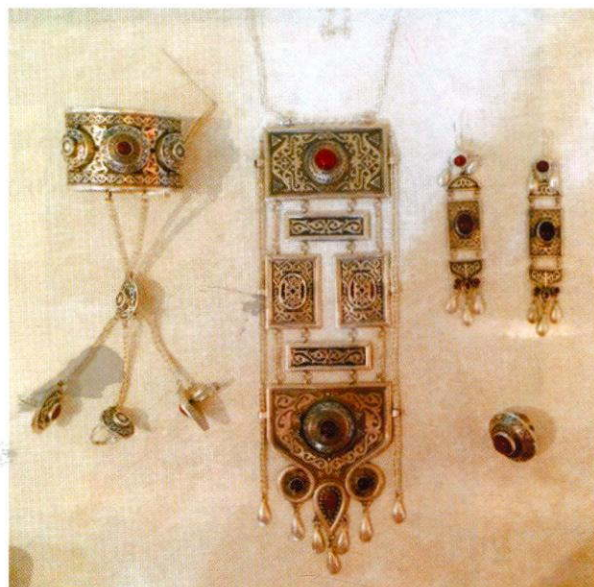
Сақина. Күміс, фианит.
А. Н. Мұқанов

Алқа. Мельхиор, ақық. Кесу,
тоқу. 2012 ж. А. Н. Мұқанов

Алқа. Күміс, ақық. Зерлеу.
2015 ж. А. Н. Мұқанов

Сырға, өңіржиек, бес білезік,
сақина. Күміс, ақық. Кесу,
қарайту. А. Н. Мұқанов

Алқа, сырға, білезік, сақина.
Мельхиор, перуза. Қарайту.
 2012 ж. А. Н. Мұқанов

Алқа, сырға, сақина, білезік.
*Мельхиор, перуза. Зерлеп
 бедерлеу. 2014 ж.*
 А. Н. Мұқанов

Белбеу. *Мельхиор, ялма.*
 2014 ж. А. Н. Мұқанов

«Бүркіт» сырғасы, сақинасы.
Куміс, ақық. Зерлеу. 2016 ж.
 А. Н. Мұқанов

Семсер. Жез, перуза, былғары. А. Н. Мұқанов

Сырға, алқа, сақина. Мельхиор, перуза. Кесу, зерлеп бедерлеу, өру.
2013 ж. А. Н. Мұқанов

Сырға, алқа,
сақина. *Мельхиор.*
қарайту. 2012 ж.
А. Н. Мұқанов

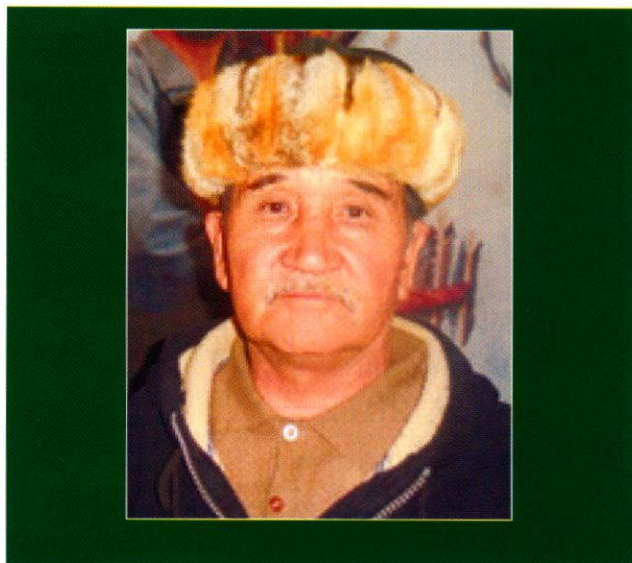
Сырға. *Куміс, чероит.*
2013 ж. А. Н. Мұқанов

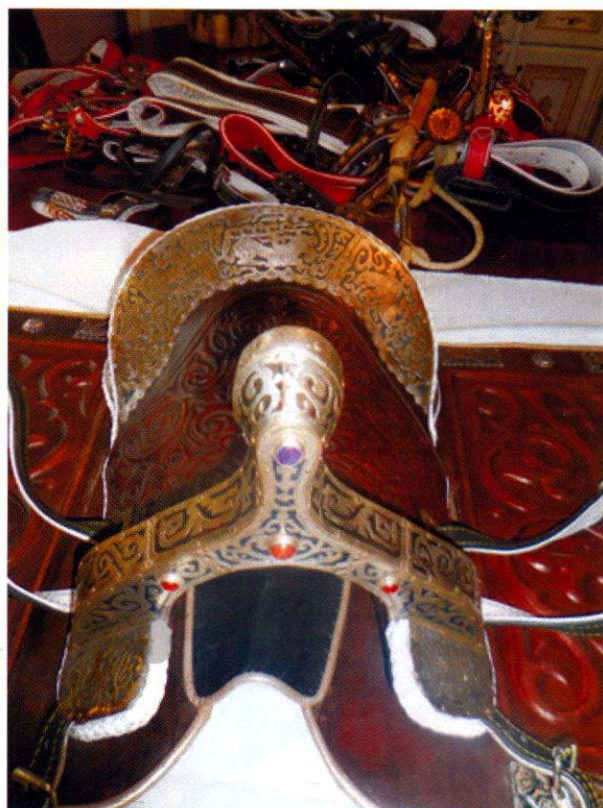
Нұрғалиев Серікқазы Жұмағазұлы

1954 жылы Шығыс Қазақстан облысында, Үржар ауданы, Таскескен ауылында дүниеге келген. 1972 – 1976 жж. Крупская атындағы Семей педагогикалық институтының көркем-графикалық факультетін оқып бітірді.

Көптеген халықаралық, республикалық, қалалық көрмелердің қатысушысы. Көптеген жұмыстары жеке коллекцияларда.

Ер-тоқым. *Былғары, күміс, ақық. Қалып, кесу.*
С. Ж. Нұрғалиев

Ер-тоқым. *Былғары, күміс, ақық. Қалып.* С. Ж. Нұрғалиев

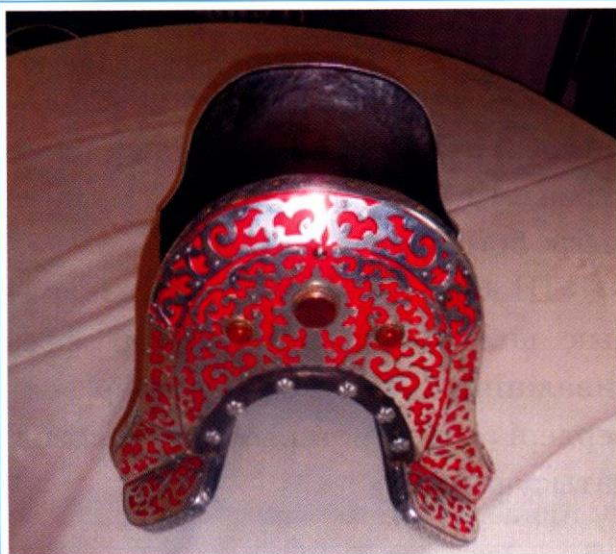

Белбеу. Былғары, күміс, жез. С. Ж. Нұрғалиев

Балта. Ағаш, күміс.
С. Ж. Нұрғалиев

Ер-тоқым. Былғары, күміс,
нефрит, ақық. Қалып.

Ер-тоқым. Былғары,
күміс, ақық.

Байкусиева Іңкәр Жеңісқызы

23.10.1991 жылы Алматы қаласында дүниеге келген. 2006 жылы №26 орта мектепті тамамдап, 2006 – 2012 ж. аралығында Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясының мектеп-интернат колледжінде «Станокты графика» мамандығы бойынша білім алған. 2014 – 2018 ж. Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетін «Сәндік өнері» мамандығы бойынша аяқтады.

«Шабыт – XVIII» Халықаралық шығармашылық жастар фестивалінің, Қазақстан қолөнер шеберлері конкурстарының белсенді қатысушысы.

Жүзік. Күміс, ақық. 2016 ж.
І. Ж. Байкусиева

Жүзік. Күміс, ақық. 2016 ж.
І. Ж. Байкусиева

Күміс, жадеит. 2017 ж. І. Ж. Байқусиева

*Шашбау. Күміс, жадеит.
2017 ж. І. Ж. Байқусиева*

Шашқа арналған әшекейлер үш түрге жіктеледі: шаштың ұшына тағылатын, шаштың түбіріне тағылатын және матамен тысталған шаш бұйымдары. Біріншісіне шаштеңге (сөлкебай), меруерт шолпы шолпы ширатпа шолпылар жатады. Шолпы мен шаштеңге бұрымның ұшына ілінеді. Бұлар көбіне қос тоғыз теңгенің тізбегінен құралады. Теңгелер бір-біріне жоғарыдан төмен қарай жалғанады. Шолпы – әйел әшекейлерінің ішінде сәнді әрі күрделілерінің бірі. Қазақ арасында оның түрлері өте көп.

Үзбелі шашбау – жібектен, жүннен жасалған баулардан, маржан моншақтардан немесе күміс шынжырдан тұратын әшекей. Әдемі өрнекті етіп жасалып, шүйдеге бекітілетін желкелік пен шашкерме қыздар тағуға арналған әшекейдің арнайы түріне жатады. Салтанатты жағдайларда үшы баскиімнің бауына немесе самай шашқа бекітілетін шекелік, суыртпа болған. Шекеліктер мен суыртпалар бірнеше бөліктерден тұрады, әрі оларға тағылатын әшекейлер үзбелі болып келеді. Суыртпа кейде иектің астынан өтетін ортан белінде әсем тақпасы бар сәнді үзбемен де жалғасады. Әрқилы әсемделетін суыртпалардың үшбұрышты гүл жапырақшасы тұрқындағы және басқа қалыпта да кездесетін түрлері өте жинақы жасалады.

Сонымен қатар, селдір суыртпалардың күрделі үлгідегі жасалған әсем салпыншақшалары да өте тартымды көрінеді. Басты ерекшелігі, күнді бейнелейтін, бір-бірімен арасы сым желі арқылы ұласатын қос шеңберлі, жалпақ суыртпақтар да барынша сәнді. Пластикалық және композициялық тұрғыдан белгілі бір жүйеге түскен суыртпаққа бір-біріне тізбектеле орналасқан тербелмелі, сыңғырлауық салпыншақтар қызкеліншектердің өңіне көрік қос-

қандай, ажар бергендей әсер тұдырады. Шекелік аты айтып тұрғандай, сәукеленің немесе үкілі қасабаның төменгі жиегінен екі жақ шеке тұсқа тағылатын сәндік бұйым. Ол көбінесе сән-салтанаттар мен той-томалақтарға тағылады. Негізі күмістен жасалып, маржан, ақық, көзтана сынды әшекейлермен безендірілген шекеліктің ұлттық киім киген аруларымызға ерекше сән-салтанат пен көрік берері даусыз. Қазақстанның Оңтүстігі мен Батысында басқа киетін шекелік кең тараған. Шекеліктің құрылысы өте күрделі. Ол жапырақ түсті дөңгелек, ромб тәрізді бөлшектері бір-бірімен сыммен қосылып, тік сабаққа мәнерлей оралып жасалады. Шашқа тағу, кигізу, қосып өру үшін жасалатын әсемдігімен қатар қызкеліншектің шашының ұзындығы мен қоюлығын ашып көрсететін әсемдік бұйымдар әйелдің сәнділігінің бірден-бір қажетті мүлкі болып табылады. Шаш қыздың сұлулығын білдіріп, тіпті оның тартымдылығы мен сымбаттылығының басты белгісі ретінде қабылданған. Мақпалдан жасалып, екі жақ басы алтын, күміспен зерленетін немесе кестеленетін шашқап әйелдердің ұстанатын сәндік мүлкі болып табылады. Қазақтың ескі салтында

бойжеткен қыздар мен жас келіншектер шаштарына шашқап киетін болған. Шашқапты қызкеліншектер жүн сабау, киіз басу, ши тарту, жүк арту, үй тігу, мал сауу жұмыстарына араласқан кезде киген. Әйелдер үшін зергерлердің көп жасайтын әшекейлерінің бірі — үлкенді-кішілі түймелер. Түймелер материалына байланысты екі түрге бөлінеді: металдан жасалған және жасанды тастан жасалған түймелер. Металл түймелер пішіндеріне байланысты тамшы, ширатпа, бақа көзді, торсылдақ, үзбелі, шытырма, алтын, жалпақ, миналы, кавказ (қаралы), сабақты күміс түймелер деп аталады. Ал тастан жасалған түймелер тасты және бүлдірген түймелер деп аталған екен. Түймені, көбінесе, ішін қуыстап әртүрлі кескін беретін күмістен жасайды, сыртына зер салады. Мұндай түймені торсылдақ түйме деп атайды. Шағын түймелерді, асыл тастарды тесіп, оған күміс өткізу арқылы кейде түсті жұмыр тастарды қоршауларға орнатып та жасай береді. Зергерлердің әйелдерге лайықты дөңгелек күміс, тана күміс оймақ, тіс шұқығыш, құлақ тазалағыш, қолтықша сияқты әшекейлерін көптеп кездестіруге болады.

«Сырға, моншақ, ажары көздерінде», — дегендей, ата-бабаларымыздың он саусағынан өнер тамған зергерлік өнер де жыл, ғасыр өткен сайын жаңғыруға ие болған бір түрі. Бұл өнердің түп тамыры сонау әріде жатыр. Палеолит-қола дәуірі кезіндегі көркемдікпен ерекшеленсе, одан кейін ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан қайталанбас асыл мұралары болып табылады.

Зергерлік бұйым түрлері аруға ажар, жігітке жігер берген. Әр бұйымда бір тәрбиелік мән жатыр. Халық шеберлері қолөнері зергерлік жұмыстарымен әшекей бұйымдардың сан өсуін түрлендірсе, ұста, шеберлер де өз үлестерін қосып әртүрлі қару-жарақ, құрал-сайман, ыдыс, тұрмыстық қажеттілікке арналған бұйым түрлерін жасап отырды. Елдің тыныштығы әсемдік, әдемілік, эстетикалық саласының белгілерімен әсем бұйым етіп шығаруға талаптанған қазақ шеберлері жасап жүрген қосқалқа, қуыс, бұрма, жалақ, сош, жұмыр, орама, көзді, өрме, үзбелі, күмбездеген сияқты бұйым үлгіде асыл тасардан көз орнатып, бетіне ирек, мүйіз, құс қанаты сияқты түрліше өрнек салған.

Бектұрсынов Нұрлан Жартыбайұлы

1964 жылы Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданы, Қасым Аманжолов ауылында дүниеге келді. 1986 ж. Н. В. Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесін бітірген. 2007 ж. Абай атындағы ҚазҰПУ-дың түлегі.

Қазақстан Республикасы мәдениет және ақпарат министірлігінің. 2013 жылы, Мәдениет саласының үздігі (төсбелгісі).

Бірнеше жыл суретші-дизайнер, суретші-безендіруші болып жұмыс істеген.

1996 – 2010 жылдары ҚР Мемлекеттік Орталық мұражайында ағаш, металл, тері, сүйек жайында реставратор (жаңғыртушы) жұмысында болған. Шебердің көптеген жұмыстары Қазақстан Республикасында Алматы, Астана қалаларында және халықаралық деңгейдегі көрмелерде Германия, Франция, Өзбекстан, Қырғыз, Ресей мемлекеттерінде көрсетілген. 2010 жылдан бері Алматы қаласының тарихы мұражайының реставрация (жаңғырту) бөлімінің бастығы.

Өңіржиек. Сырға. Күміс,
ақық, өру. Дәнекерлеу, ою,
бұршіктеу.

Н. Ж. Бектұрсынов

Білезік, сырға, сақина, алқа. *Күміс, перуза. Ою, өрім, қию.*
Н. Ж. Бектұрсынов

Білезіктер. *Күміс, ақық. Зерлеу, қалыптау, бүршіктеу.*
Н. Ж. Бектұрсынов

Өңіржиек, сырға. Күміс, ақық.
Кесу, өру, дәнекерлеу, ою,
бұршиктеу. Н. Ж. Бектұрсынов

Білезік, қос сақиналар. Күміс,
ақық. Өру, зерлеу, бұршиктеу.
Н. Ж. Бектұрсынов

Білезік. Күміс, ақық.
Зерлеу, қалыптау,
бұршиктеу.
Н. Ж. Бектұрсынов

Өңіржиек, сырға. Күміс, ақық.
Кесу, өру, дәнекерлеу, ою,
бұршіктеу. Н. Ж. Бектұрсынов

Білезіктер. Күміс, ақық.
Оймыш, қию, дәнекерлеу.
Н. Ж. Бектұрсынов

Сақина. Күміс, перуза, ақық.
Бұршіктеу, өру, дәнекерлеу.
Н. Ж. Бектұрсынов

Сақиналар. Күміс, перуза, ақық. Оймыш, соғу, дәнекерлеу.
Н. Ж. Бектұрсынов

Қазіргі заманғы зергерлер көркемдік жаңа нысандарға ұмтыла отырып, әртүрлі материалдардан, икемділіктің түрлі тәсілдерімен, өзіндік қолтаңбаны танытып отыр, сонымен қоса қазақтың дәстүрлі өнерінің тамыры әр шебердің шығармашылық жұмыстарында көрініп сақталған, композициялары мағыналық мәнмен, тарихпен, археологиямен, ерекше байланысын көрсетеді. Көркем бейнелік туындыларды әзірлеу әсерлігімен ғана емес, таңбалық белгілердің терең мағынасымен әсер қалдырады, таңбалық бейнелер — көптеген шығармашылық көріністердің өзіндік қолтаңбасы.

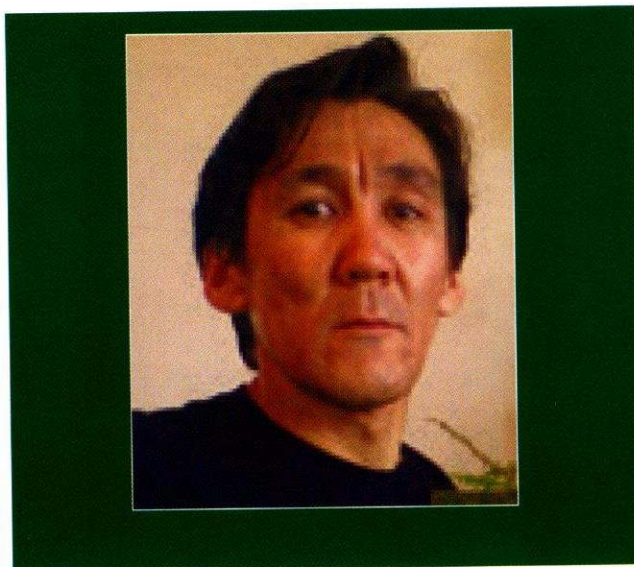

Сақина. Күміс, перуза, ақық.
Бұршіктеу, өру, дәнекерлеу.
Н. Ж. Бектұрсынов

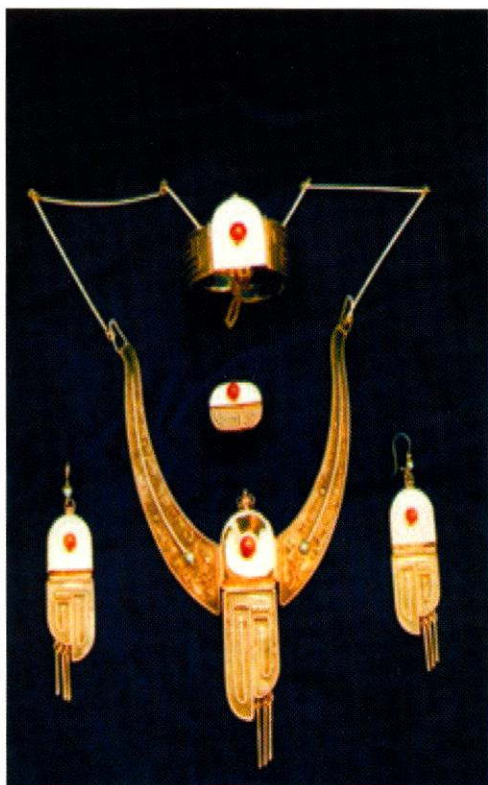
Найзабеков Бақтыбай Нүсіпбекұлы

Найзабеков Бақтыбай Нүсіпбекұлы 1965 жылы 15 наурызда Алматы облысының Ақсу ауданы, қазіргі «Ақын Сара» ауылында дүниеге келген. Орта мектептің 8-ші сыныбын 1980 ж. бітіріп, Н.В.Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесінің «Металды көркемдеп өңдеу» бөлімшесін оқып, «Суретші-шебер» мамандығын алып шығады. Жолдама бойынша Талдықорған қаласындағы «Казкварцсамоцветы» зауытының «Түсті тастарды өңдеу және зергерлік бұйымдар дайындау» цехында мамандығы бойынша жұмыс жасады. 1989 ж. Алматы қаласы Абай атындағы мемлекеттік педагогикалық университетінің «Көркемсурет-графика» факультетіне сырттай түсіп, «Бейнелеу өнері және сызупәні мұғалімі» мамандығы бойынша бітірді. Зауыттың жабылуына байланысты 1993 жылы қазіргі №19 көркемсурет және дизайн колледжінде арнайы пәндер мұғалімі және шебер жұмысын атқарды. 1994 – 1996 жылдары университетті үздік аяқтағанына байланысты ұжым ұсынысымен сол жерде мұғалім болып жұмыс жасады. 2004 – 2009 жж. ара-

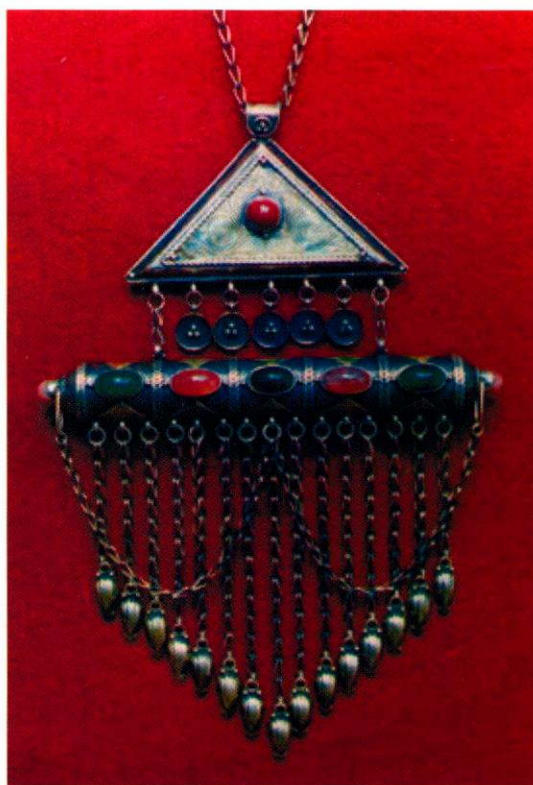

лығында Талдықорған қаласының І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің «Спорт және мәдениет» факультетіндегі көркемсурет-графика кафедрасында мұғалім болды. 2010 жылдан бастап мамандығы бойынша жеке кәсіп ашып, қазіргі кезде өз шаруасымен айналысуда. Республика және облыс көлеміндегі әртүрлі мәдени іс-шаралар, байқаулар мен көрмелердің белсенді қатысушысы.

«Дәуір». Күміс, халцедон,
перуза, жалатпа алтын.
Зерлеу, дәнекерлеу.
Б. Н. Найзабеков

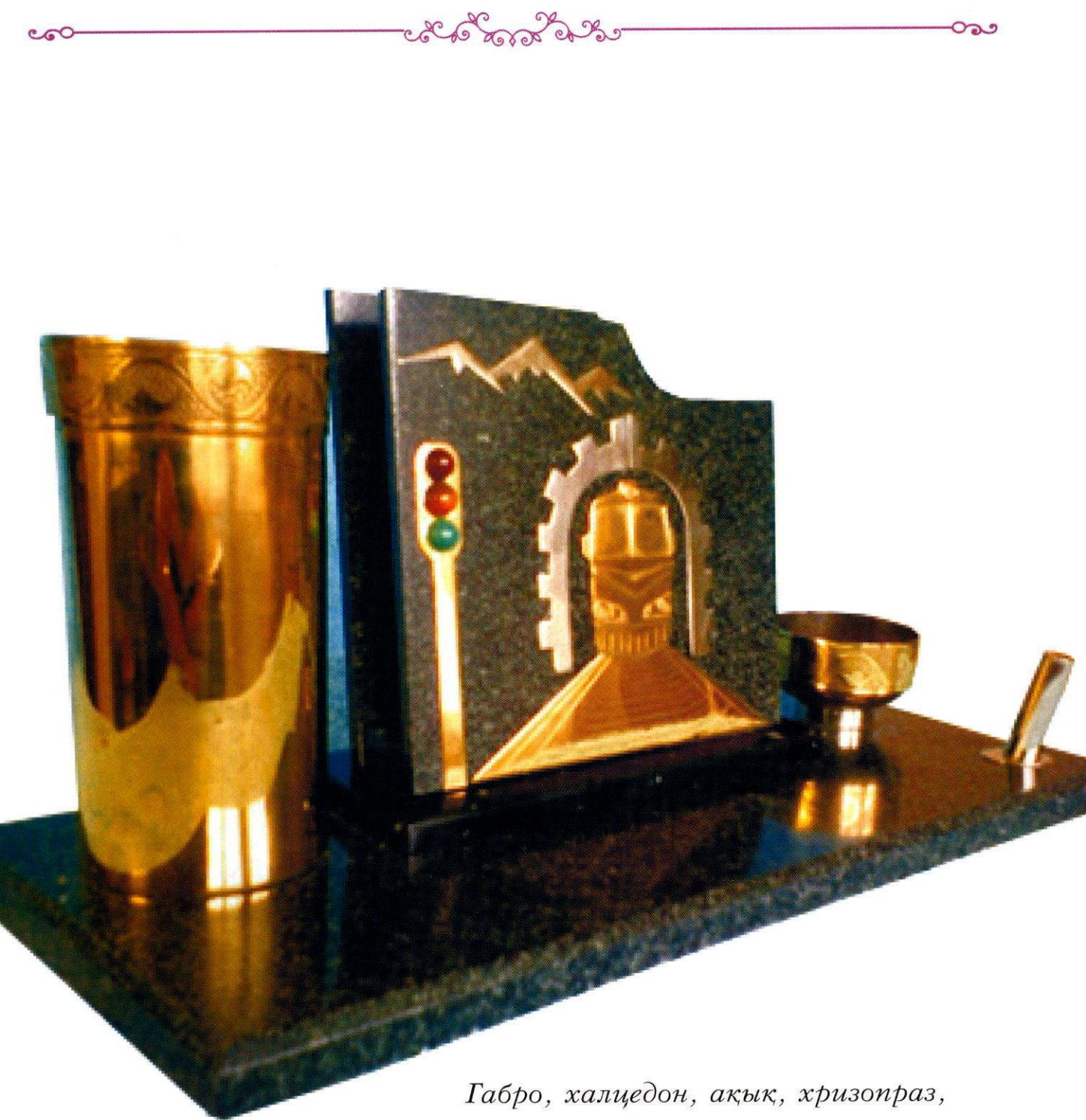

Бойтұмар көне нұсқада.
Мельхиор, күміс жалатпа,
халцедон, нефрит. Дәнекерлеу,
ширатпа, өңдеу.
Б. Н. Найзабеков

Белбеу. Күміс, яшма,
перуза. Дәнекерлеу,
қию, кесу, жалатпа
алтын.
Б. Н. Найзабеков

*Габро, халцедон, ақық, хризопраз,
мельхиор, жалатпа алтын.*

Б. Н. Найзабеков

Аңшы
пышағы.
*Мүйіз, күміс,
халцедон, қию,
дақтама.*
Б. Н. Найзабеков

«Алтын қызғалдақ».
*Нефрит, яшма,
мельхиор, жалатпа
алтын.* Б. Н. Найзабеков

Әдебиеттер

1. Қожағұлов Т. М., Әденова Л. Ж., Атамқұлов Б. А. 1 том Қаз-ақпарат 2017. Зергерлік өнер әлемі. 6 – 18
2. Ниязова Н. Н. Әсемдікке құштарлық академиясы. – Алматы: ЖАҚ «Рост», 2001, – 168 б.
3. Жауымбаев С. А. Орталық Қазақстанның көне мыс кеніштері. Орал-Ертіс қосөзен аралығының қо-ла дәуірі. Интерклубтион жинағы. Челябинск, 1984 ж. 113-121.
4. Тоқтабаева Ш.Ж. Қазақтың зергерлік өнері. «Алматы кітап» баспасы 2011.
5. Қазақтың этнографиялық кате-гориялар, ұғымдар мен атаула-рының дәстүрлі жүйесі . Энцикло-педия 2 том Е.И. [614-618]
6. Қазақ мәдениеті. Энциклопе-диялық анықтамалық. Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2005[1]
7. Қазақтың этнографиялық кате-гориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. – Алматы: DPS, 2011.[2]
8. Аргынбаев Х. А. Қазақтың ер-тұрман жабдықтары. Қазақстан в XV – XVIII вв: вопросы в социаль-но-политической истории. Алма-Ата: Наука, 1969. С.171-207
9. Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері Алматы: Қазақстан 1995.
10. Шоқпарұлы Д. Теріден жасалатын бұйымдарды құрастыру технологиясы. Алматы: Кітап, 2005; ҚР МОМ-материалдарынан; ОМЭЭ-материалдарынан.
11. Шойбеков Р.Н. ҚСЭ,4-том. 1974. [533]; Қазақ зергерлік лексикасы. Алматы: Қазақстан, 1993; ҚӘТС. 7-том. Алматы: Арыс, 2007.
12. Ежелгі заманнан қазіргі заманға дейінгі Қазақстан тарихы. 4 томдық. Т 1. Алматы, 1996.
13. Кузнецова Э. Ф. Древняя металлургия и металлообработка в Центральном Казахстане //Тезисы докладов советско-французского симпозиума по археологии Цен-тральной Азии и соседних регионов «Взаимодействие кочевых культур и древних цивилизации». А.-А., 1987. с. 43-46.
14. Итина М. А., Яблонский Л. Т. Мавзолеи Северного Тагискена. Поздний бронзовый век Нижней Сырдарьи. М., 2001.
15. Дерек көзі: <https://massaget.kz/layfstayl/zhadnama/17846/>
16. Дерек көзі: <http://bgems.ru/podelochnye-kamni/korall.html>
17. Дерек көзі: <http://bgems.ru/podelochnye-kamni/pirit.html>
18. Дерек көзі: <http://www.jeland.ru/kamni-i-mineraly/vse-o-kamne-malahit.htm#ixzz5F5u7b8sh>

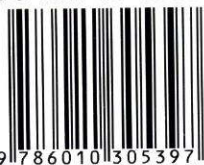

Ләззат ӘДЕНОВА,
Тоққожа ҚОЖАҒҰЛОВ

ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕР НАҚЫШТАРЫ

Редакторы Әділхан КҮЛІМБЕТОВ
Қате түзетуші Қапиза БЕКЕНҚЫЗЫ
Көркемдеуші редактор Нұрболат КЕЛГЕНБАЕВ
Техникалық редактор Нұркен СҮЙЕУБЕКҰЛЫ

978-601-03-0539-7

9 786010 305397

ИБ № 19

Басуға 10.08.2018 ж. қол қойылды. Қалпы 84x108^{1/16}.

Қағазы борлы. Қаріп түрі «SvetlanaD»

Көлемі 22, 0 ш. б. т.

Таралымы 5000 дана. Тапсырыс № 29/3696.

«ҚАЗАқпарат» баспа корпорациясының баспаханасы